

52545

272

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS
DE ATTILA JÓZSEF NOMINATAE

ACTA JURIDICA ET POLITICA

Tomus XIII.

Fasciculus 8.

SZEGED
HUNGARIA
1966

52545

**ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS
DE ATTILA JÓZSEF NOMINATAE**

ACTA JURIDICA ET POLITICA

Tomus XIII.

Fasciculus 8

TÓTHNÉ FÁBIÁN ESZTER

**A szállítási szerződések szankciós
rendszere**

**SZEGED
1966**

Redigunt

GYÖRGY ANTALFFY, ÖDÖN BOTH, ANTAL FONYÓ, ISTVÁN KOVÁCS,
JÁNOS MARTONYI, KÁROLY NAGY, ELEMÉR PÓLAY

Edit

*Facultas Scientiarum Politicarum et Juridicarum Universitatis Szegediensis
de Attila József nominatae*

Nota

Acta Jur. et Pol. Szeged

Szerkeszti

ANTALFFY GYÖRGY, BOTH ÖDÖN, FONYÓ ANTAL, KOVÁCS ISTVÁN,
MARTONYI JÁNOS, NAGY KÁROLY, PÓLAY ELEMÉR

Kiadja

*A Szegedi József Attila Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara
(Szeged, Lenin krt. 54.)*

Kiadványunk rövidítése

Acta Jur. et Pol. Szeged

I.

Az MSZMP Központi Bizottsága 1964. decemberi határozatában célul tűzte ki egész gazdasági életünk alapos, mélyre ható, tudományos alapokon álló vizsgálatát. Ennek a munkának eredményeképpen a Központi Bizottság 1965. november 18–20-i ülésén megállapította, hogy gazdaságirányítási rendszerünk alapvető lényeges változtatásokat igényel.

A közelmúltban lefolytatott elemző munka feltárta a tervgazdálkodás jelenleg érvényesülő módjának hibáit, amelyek miatt már nem képes megfelelően segíteni a termelőerők fejlődését, sőt a szocialista gazdasági rendszerben meglevő objektív lehetőségek realizálását lassítja.

A kritikai elemző munkával egy időben bontakoztak ki a reform irányelvei, és tárultak fel a gazdasági élet azon területei, ahol lehetőség nyílt máris teret engedni az új elgondolások megvalósulásának. Ezek közül egyik legfontosabb terület a tervszerződések rendszere.

Nyilvánvaló, hogy ha a tervgazdálkodás jelenleg alkalmazott formája a jelen körülmények között már gátolja a szocialista társadalom fő gazdasági célját, a szükségletek minél kedvezőbb kielégítését, akkor változtatást igényel az a jogi szabályozás is, amelyben ez testet öltött. Itt nem kizárólag a polgári jog területét érintő jogi szabályozásra gondolok, hanem mindazon jogágak normáira, amelyek meghatározó szerepet játszanak a tervgazdálkodás folyamatában, bár témám szempontjából a reform megvalósítása során létrejött jogszabályi alakban megjelent változtatások közül a legfontosabbak: a Ptk. tervszerződésekre vonatkozó egyes rendelkezéseit módosító 1966. évi 3. sz. tvr., a szállítási szerződésekről szóló új kormányrendelet (10/1966. (II. 14.) sz.)¹ és az ezt kiegészítő 250/1966. (II. 14.) KDB utasítás.²

Tudott dolog, hogy a tervszerződések fő funkciója a népgazdasági terv végrehajtásában állott. Éppen ezért igen fontos szerepet játszottak gazdasági életünkben. A tervszerződések rendszerén belül elsősorban a termékforgalom lebonyolítását szolgáló szállítási szerződésekre vonatkozó rendelkezéseket vizsgálták, hiszen ezek gyakorlati alkalmazása során mutatkoztak meg talán legközvetlenebbül az említett hiányosságok. Az átalakulás jegyében jöttek létre az említett jogszabályok.

A párt által megadott irányelveket alapul véve és a konkrét jogi rendelkezéseket tanulmányozva megállapíthatjuk, hogy a jogszabályalkotók az alábbi alapelveket követték:

1. Az eddig részletekbe menően centrálisan meghatározott és jogi normákkal kötelező irányba mozgatott gazdaság helyett a szocialista árutermelő társadalomban érvényesülő törvényszerűségek figyelembevételével és felhasználásával

¹ Továbbiakban: R.

² Továbbiakban: U.

nálásával olyan gazdaság kiépítése, melynek tervszerű irányításában a közgazdasági módszerek kapnak döntő szerepet.

2. A tervgazdálkodás jelenlegi módjától eltérően csak a főbb gazdasági feladatokat határozzák meg jogszabály formájában, tehát a gazdálkodó egységekre nézve kötelező erővel. Ezek a fő feladatok azok, amelyek alapját képezik az állandóan bővülő szocialista újratermelésnek, és amelyek alkalmasak az egyes népgazdasági ágak között és ezeken belül is a kedvező fejlődéshez szükséges arány megtartására.

3. Fontos szempont a gazdálkodó egységek önállóságának növelése, amit hatékonyabban biztosít az a körülmény, hogy a tervezés fő bázisa a közép-távú (5 éves) terv lesz, s nem szorítják vissza a vállalatok cselekvési lehetőségét szinte hónapokra, hetekre. Ezen elv érvényesülése növeli a felelősséget, és fokozottabban készlet kockázatviselésre.

4. A reform fő célja a szükségletek kielégítése.

5. A szükségleteket pedig a fogyasztó igényei határozzák meg, ezért feltétlenül szükség lesz szélesebb körben és alkalmasabb módszerek bevezetésével eredményesebb piackutatásra, annál is inkább, mivel a tervutasítások jelenlegi rendszere nem minden esetben reagált megfelelően a tényleges szükségletre.

Nem célja dolgozatomnak, hogy bemutassa, miként fejeződnek ki ezen elvek az említett jogszabályok konkrét rendelkezéseiben. Csupán annak vizsgálatára szorítkozom, milyen változások következtek be a szállítási szerződések szankciós rendszerében. Szükségesnek tartottam azonban vázolni a fejlődés irányát, mivel az említett elvek határozták meg a jogalkotók munkáját.

A szállítási szerződés, jogrendszerünk ágazati tagozódását figyelembe véve, a polgári jog területére tartozó jogintézmény. Az egymással mellérendeltségi viszonyban álló egyenlő jogú partnerek az őket ért jogsérelem kiküszöbölésére állami utat kénytelenek igénybe venni, ha a másik önként nem hajlandó a sérelmet orvosolni.

Az a körülmény, hogy a szállítási szerződés polgári jogi intézmény, nagyrészt meghatározza azt is, milyen szankciókat helyezett kilátásba a jogalkotó jogsértés esetére.

Nem szabad azonban figyelmen kívül hagyni a szállítási szerződés ma is érvényesülő, de az új gazdasági mechanizmusban méginkább kibontakozó jogilag is elismert, fokozottabb gazdaságirányító, szervező szerepét. Kifejeződik ez abban a változásban is, amit a R. hozott a szerződés fogalmának és céljának meghatározásában. Míg a jelenleg hatályos rendelkezések értelmében a szállítási szerződés célja a népgazdasági terv megvalósítását szolgáló termékforgalom lebonyolítása,³ addig a R. leszögezi, hogy ezen szerződések a népgazdasági terv célkitűzéseit megvalósító gazdasági tevékenység során keletkező szükségletkielégítést szolgálják, nem csupán azért, mert tárgyak valamilyen gazdasági jellegű vagyoni szolgáltatás, hanem azért is, mert a szerződések megkötése és teljesítése során olyan módszerek érvényesülnek, amelyek alkalmassá teszik ezen szerződést a termékforgalom megszervezésére, a népgazdasági tervezés megalapozottabbá tételére, a gazdasági irányítás, va-

³ 50/1955. (VIII. 19.) MT sz. rendelet (továbbiakban rend.) 1. § (1) bek.:

lamint az érdekeltségi rendszer hatékonyságának fokozására és arra, hogy ösztönözzenek a legkedvezőbb népgazdasági eredmény elérésére.⁴

Minthogy ezen polgári jogi intézmény igen fontos szerepet játszik az állam gazdasági szervező funkciójának betöltésében, éppen ezért a vonatkozó szabályozásokban megtalálhatók az *államigazgatási, pénzügyi jogi, munkajogi* elemek is. Ez önmagában véve nem új. A tervgazdálkodás és a tervszerződések területén eddig is érvényesült az ún. *komplexitás*.⁵

Témámra konkretizálva ezt, megállapítható, hogy a szállítási szerződésekre vonatkozó jogszabály nemcsak polgári jogi szankciókat tartalmaz, hanem államigazgatási jogi szankciókat is, sőt a háttérben ott vannak a munkajog rendelkezései is, amelyek már személyre vonatkozó joghátránnyal próbálják kikényszeríteni a megfelelő szállítási szerződések megkötését és teljesítését.

A „megfelelő” szó a jövőben azonban tágabb értelmet kap. Eddig, fermai vonatkozásban a korábbi jogszabály megkívánta az írásbeliséget, noha annak elmaradását nem tekintette érvénytelenségi oknak,⁶ éppen úgy, mint a R. Tartalmi szempontból viszont akkor volt egy szerződés nem kifogásolható, ha megfelelt a vállalat jóváhagyott tervének. Nem jogi értelemben tartalmi kellékké vált a nem kötelező, de a vállalatok által mégis „biztonság” vagy inkább kényelmesség okából betartott felettes szervektől kapott tájékoztató adat is. Ez utóbbiakat a vállalatok ugyancsak törvénytelenként kezelték, valószínű, azon meggondolásból, hogy ha ettől nem térnek el, nem lehet őket felelősségre vonni.

Mindez a naturális, illetve helyenként értékkel is kiegészített, központilag megállapított terv betartásának szükségességét jelentette. Igaz, a gyakorlat már korábban is tiltakozott ezen merev és esetenként már realitást nem fedő centrális parancsok ellen, s végül is a szerződési viták eldöntésére hivatott döntőbizottsági szervezet olyan álláspontot alakított ki, mely szerint nem kell létrehozni a szerződést a szállító keresetében foglaltak ellenére. ha kétséget kizáróan megállapítható, hogy a megrendelő jóváhagyott tervében foglaltak ellenére sincs tényleges szükséglet.⁷

A megfelelő szerződés a R. értelmében alakilag lényegében ugyanazt jelent, mint eddig. Tartalmi vonatkozásban azonban lényeges változást hozott a vállalati önállóság növelése, ami nemcsak lehetőséget ad arra, hogy a vál-

⁴ Vö. R. 1. § (1) bek.

R. 1. § (2) bek.: „A szállítási szerződések rendeltetésüket a termékforgalom szervezése útján töltik be. Ösztönöznék a legkedvezőbb népgazdasági eredmény elérésére; elősegítik a népgazdasági tervezés megalapozását, növelik a gazdasági irányítás és az érdekeltségi rendszer hatékonyságát.”

Ugyanezt az elvet kifejezetten lerögzíti az NDK 1965. febr. 25-i törvénye, mely a szocialista gazdaság szerződési rendszeréről szól. (Továbbiakban Vertragsgesetz.) E törvény II. részének címe: Gazdasági szerződések a népgazdaság tervezésének és irányításának rendszerében. Hivatalos szöveg: Gesetzblatt der DDR 1965. évi 7. sz.

A 109/1964. sz. csehszlovák törvény szintén hasonló súllyal ismeri el a szerződések szervező és irányító szerepét, amint azt Ota Karen: A csehszlovák gazdasági törvénykönyv című cikkében fejtegeti. Staat und Recht 1964. évi 7. sz.

⁵ Vö. Eörsi Gyula: A tervszerződések. Akadémiai Kiadó Bp. 1957. II. fejezet 7. §.

⁶ A rend. 6. §.

⁷ Dr. Görgy Mihály—Dr. Havasi Győző: A Központi Döntőbizottság elvi natározatai és iránymutatásai (1948—1962.) Közgazd. és Jogi Könyvkiadó Budapest, 1964. 59. old. 226. sz. E. H.

latok fokozottabb mérfékből saját elgondolásaik szerint gazdálkodjanak, hanem ezt követelményként állítja eléjük. Nekik kell megállapítani, mi a kereslet-kínálat viszonya, hogyan alakul a szükséglet, s mi módon lehet azt a legjobban, a vállalat szempontjából legeredményesebben népgazdasági szempontból leggazdaságosabban kielégíteni. Nem lesz tehát elegendő csupán saját kapacitásának felmérése és annak közlése az irányító szervek felé, adott esetben teljesítő képességének kialakítása a felettes hatóságnál. A rövid távú tervutasítás száma minimálisra csökken. Nem áll majd rendelkezésre a megadott terv, amit most már csak a vállalatban belül le kell bontani tényleges megvalósítás céljából, amely utasítást korábban indokolt a tényleges gazdasági helyzet, a meglévő lehetőségek beosztó felhasználásának szükségessége, a gazdasági élet normalizálása és fejlődésének megindulása, a megfelelő szakemberek hiánya, a gazdaság viszonylag egyszerű volta stb. A gazdaságirányítási rendszer ilyen jellegű változtatása bár terhet ró a vállalatokra ennek ellenére csak helyeselhető. Ez ugyanis azt jelenti, hogy a szükséglet és annak kielégítésére alkalmas forrás között nem fog ott állni az adminisztratív utasítás, amely esetleg már elkészültekor sem fedte a tényleges szükségletet, vagy későbbi változások miatt a megvalósítás idejére elveszítette aktualitását.

A tervgazdálkodás várható új rendje előre vetíti ilyenformán azt is, hogy az állam gazdálkodó egységei közötti kapcsolatoknál előtérbe kerülnek a kereskedelmi módszerek, és ehhez képest nagyobb szerep jut a polgári jogi elemeknek is. Eddig háttérbe szorult nem csak a kereskedelmi módszerek érvényesülése, hanem egyes esetekben az árutermelés, áruviszony is. Nem véletlenül hangzottak el annak idején olyan nézetek a jogtudomány területén, miszerint a szocialista állam a termékek cseréjénél, elosztásánál csupán kiegészítő eszközként használja fel az áruformát, de lényegében nem árutermelés történik. A szocialista társadalmi és gazdasági rend árutermelése alapjait tekintve nem azonos a kapitalista vagy más magántulajdonon alapuló társadalmi és gazdasági rend árutermelésével. Ez azonban nem jelenti azt, hogy nem létezik. Nem bizonyítja ezt az sem, ha árrendszerük különböző megfontolások miatt bármilyen irányban nagymértékben eltért a tényleges értéktől. Megjegyzem, a modern gazdasági rendszerben tudatos eltérítésre szükség is van meghatározott esetekben.⁸

Az utasítások háttérbe szorításával csökken ugyan az állami gazdálkodó egységek szerződéses rendszerében az igazgatási elem, de ugyanakkor más területen (bírságolás) növekszik hatékonysága, illetve ismét más vonatkozásban változtatható annak tartalma (pl. szerződéskötési kötelezettség).

II.

A polgári jogi szabályokban megjelenő jogkövetkezményeket két részre lehet bontani:

A) szankciós jogkövetkezmény, valamilyen hátrány elviselésére kényszeríti a személyt;

⁸ E téma részletes kifejtését lásd Kemenes Béla: A szerződések elméleti alapjai. Nemzetközi polgári jogi tudományos munkaértekezleten (Szeged) 1965. dec. 8-án elhangzott előadás.

B) helyzetrendező jogkövetkezmény csupán valamilyen kialakult helyzetet elrendez.⁹

Adott helyzettől függően azonban egy-egy jogkövetkezmény lehet helyzetrendező is, de szankció is. Erre példa a szerződés hallgatólágos létrejövétele, amely egyes esetekben bizonyos magatartásokat igen hatékonyan szankcionál.

A szállítási szerződés vonalán érvényesülő szankciókat, figyelembe véve a szabályozás területén érvényesülő komplexitást is, különböző szempontok szerint lehet osztályozni:

- a) túlnyomóan *vagyon*i, kisebb részében *nem vagyon*i szankciók;
- b) *általános* és *speciális* szankciók;
- c) *szerződésszegéshez kapcsolódó* és *ezen kívül álló* joghátrányok, végezetül nem érdektelen elhatárolni ezeket aszerint, hogy
- d) *kimentési lehetőséggel* bíró szankciók, illetve olyan szankciók, amelyek alól *nem mentesülhet* a kötelezett.

Azonban, mivel egy-egy szankcióban igen sokszor az említett felosztások alapjául szolgáló jellegzetességek közül több is megtalálható, illetve egyes jogkövetkezmények csak meghatározott körülmények között válnak szankcióvá, úgy vélem, helyesebb a szerződés életének kronológiai szakaszai szerint és egyenként elemezni azokat. Ebben a vonatkozásban három nagy csoport különböztethető meg:

1. a szerződés létrejövetelével kapcsolatos szankciók;
2. a szerződés létrejötte után kifejtett, de nem a teljesítéssel összefüggő magatartásokat fenyegető szankciók;
3. a teljesítés stádiumában található szankciók.

Előbb tehát a szerződéskötés és a szerződés fennállása alatt beálló szankciókat elemezem, majd a teljesítés során előfordulókat, melyek nagy része a szerződésszegéssel függ össze. Ez utóbbi körön belül pedig külön kitérek a kötbér és kártérítési felelősségre.

A szerződés létrejötte körében előforduló szankciók és esetenként szankciójelleggel is bíró jogkövetkezmények, amelyek igyekeznek biztosítani a népgazdaság érdekeinek megfelelő tartalmú szerződés időbeni létrejöttét, a következők:

1. a döntőbizottság szerződést keletkeztető jogköre;
 2. a szerződés hallgatólágos létrejötte;
 3. késve érkezett nyilatkozat hatálytalansága;
 4. a szerződéskötési bírság;
 5. az érvénytelenség;
 6. szerződési nyilatkozat visszavonása a költségek megtérítése mellett.
1. Döntőbizottság szerződést keletkeztető jogköre. A R. értelmében éppen a korábban vázolt közgazdasági jellegű változtatások kifejeződéseként csak a szállítót és csak meghatározott termékek vonatkozásában terheli szerződéskötési kötelezettség,¹⁰ azonban még ilyenkor is bizonyíthatja, hogy a teljesítésre nem képes vagy az sértené a népgazdaság érdekét, szemben a rend.-ben foglaltakkal,¹¹ mely szerint a szocialista szervezetek — a mezőgazdasági termelőszövetkezetek és termelőszövetkezeti csoportok kivételével

⁹ Vö. Eörsi Gyula: A jogi felelősség alapproblémái, a polgári jogi felelősség. Bp. 1961.

¹⁰ R. 7. § (1) bek. és (2) bek.

¹¹ A rend. 1. §.

— tervfeladatukban foglalt termékforgalom lebonyolítására szolgáló valamennyi kölcsönös kötelezettségüket szállítási szerződésben kötelesek meghatározni. Ez az általános államigazgatási jellegű kötelezettség, mely az állam gazdasági szervező funkciójára vezethető vissza, a gyakorlatban a már említett 226. sz. EH-től eltekintve nem tűrő módon érvényesült.¹²

Minthogy azonban a szállítási szerződés terv-végrehajtó szerepe mellett ugyanolyan fontosságúvá vált az önmagából fakadó szervező és irányító szerepe, így feltétlenül szükség volt arra is, hogy jogi garanciát adjanak ez utóbbi kibontakozására. Gazdasági lehetőségünkötől függően azonban mindaddig, amíg az irányítás területén a megfelelő közgazdasági ösztönző rendszer ki nem épül, fenn kell tartani a szerződéskötési kötelezettséget, sőt arra később is szükség lehet bizonyos esetekben a tervszerű fejlesztés és a népgazdasági ágak közötti kedvező arány megtartása érdekében.

A szerződéskötési kötelezettség biztosítására vonatkozik többek között a korábbi és az új R.-ben egyaránt megtalálható szabály, mely szerint a döntőbizottság, mint hatóság, a felek megállapodásának hiányában is szerződést hozhat létre államigazgatási aktussal.

A jövőben tehát, ha az Országos Tervhivatal elnöke által kiadott jogszabály értelmében a szállítót szerződéskötési kötelezettség terheli, a felek mégis elmulasztják azt, annak az lesz a következménye — egyéb, a R.-ben nem részletezett, de a háttérben ott lévő államigazgatási, munkajogi szankciókon és következményeken kívül, — hogy a döntőbizottság akarata ellenére is létrehozhatja.

Kérdés, hogy a hatóságot megillető jog szankció, vagy csak rendezi a gazdasági kapcsolatokat.

Véleményem szerint adott körülményektől függően lehet egyik vagy a másik.

Ha az O. T. rendelkezése a népgazdasági érdekeknek megfelel, amely hangsúlyozottan a tényleges szükséglet kielégítése, akkor a szerződés létrehozásának szankció jellege vitatható. Vitatható különösen akkor, ha helyes közgazdasági ösztönzők (pénzügyi rendszer, árrendszer, bérrendszer stb.) magát a vállalatot is arra készítetik, hogy a szükségletet kielégítse. Ilyenkor esetleg csak a vállalat hanyag vagy rossz szervező munkáját pótolja az aktus, és csak a döntőbizottság szignalizációs kötelezettsége útján fogja azt vagy egyes személyeket joghátrány érni, minthogy az illetékesek tudomására jut a mulasztás.

Más a helyzet azonban, ha az OT rendelkezés esetleg kifogásolható, vagy a vállalati érdek nem esik egybe a népgazdasági érdekkel. Ilyenkor a vállalatra nézve hátrányos a szerződés létrehozása. Formálisan szankció éri őket, mintegy a mulasztás megtorlásaként. Akaratuk ellenére létrehozzák a szerződést, ez azonban nem alkalmas arra, hogy magatartásukat megfelelő irányba befolyásolja. Könnyebbnek látszik az ellentmondás megoldása akkor, ha az OT utasítás nem a népgazdasági terv célkitűzéseit megvalósító gazdasági tevékenység során jelentkező szükségletek figyelembevételével nyert megállapítást. Ha ez megnyugtató módon bizonyított, akkor véleményem-

¹² Kifejezi ezen elvet több KDB EH is, így pl. a 149. sz. EH szerint: „A gazdasági szervezetek közötti szerződéseket a tervfeladatok minél tökéletesebb végrehajtása céljából kell megkötni, ezért ezeknek nincs joguk a szerződések megkötését mellőzni.” I. m. 12. old.

nyem szerint továbbra is áll a 226 EH azon megállapítása, hogy a döntőbizottság mindenkor a népgazdasági érdekeket köteles figyelembe venni. Ezt kifejezetten alátámasztja a már említett 7. § (2) bekezdés. Ha nem tudja a vállalat bizonyítani az OT utasítás helytelen voltát, ugyancsak formálisan szankció éri, ez azonban csak élezi az ilyen esetben amúgy is meglévő ellentmondást.

Problematiszabb a helyzet abban az esetben, ha közgazdasági ösztönzők adott esetben nem hangolják össze a népgazdasági és a vállalati érdeket.

Három eset lehetséges. Vagy a szállító érdeke nem esik egybe a népgazdasági érdekével, vagy a megrendelőé, esetleg egyiké sem, és ezért elzárkóznak a szerződéskötés elől.

A jövőben is a döntőbizottság a szerződést létrehozhatja a felek megállapodása nélkül, a megrendelő kívánságára, sőt ilyen kívánság nélkül is, ha a népgazdaság érdeke megköveteli, és a szállítót szerződéskötési kötelezettség terheli.¹³

A népgazdasági érdek megállapításánál a döntőbizottság elsődleges támasza az OT utasítás lesz, amely meghatározza a szerződéskötési kötelezettség alá eső termékeket, hiszen nyilvánvalóan a lista összeállításánál ez az érdek volt az egyetlen szempont. Amennyiben a megrendelő kívánja is ezen szerződés létrehozását, nem lehet kétséges a szerződés létének alapja, hiszen egyik elvi tétel, hogy a tényleges szükségletek hordozója a megrendelő. Ilyen esetben tehát egybeesik a két döntő körülmény, amely meghatározza a népgazdaság érdekét. Problémát mostmár csak az okozhat, ha a szállító már kapacitással nem rendelkezik, s ennek folytán lehetetlen a szerződés teljesítése már a határozathozatal időpontjában is. Ennek ellenére úgy vélem, helyesebb azt az eddigi gyakorlatot követni, mely szerint a szerződést létre kell hozni, különösen ha a kapacitás lekötöttsége nem kellően bizonyított. Amennyiben mégsem tud teljesíteni a szállító, módjában áll majd vétlen-séget igazolni a szerződésszegés kapcsán.

Önmagától adódik itt a kérdés: mi lesz a megrendelő sorsa, ha a szerződés léteben bízik a teljesítésben. A döntőbizottsági határozat meghozatala során azt is mérlegelni kell, mi okoz nagyobb népgazdasági hátrányt, a megrendelő szerződésbe vetett bizalma, vagy ha létre sem jön az ügylet. A kérdést az dönti el, milyen jellegű szerződésről van szó. Amennyiben pl. a Vas- és Műszaki Nagykereskedelmi Vállalat szemes lapátokat rendel (feltéve, hogy ez majd az OT utasításban szerepel) és csupán egy szállítótól tudná beszerezni, különösebb hátrányt nem okoz a szerződés létrehozása, legfeljebb a kívánt időben nem történik teljesítés. Ha azonban a szerződés tárgya pl. valamilyen különleges acéllemez, vagy szalag előállítás, amely feltétlenül szükséges egy exportra menő, különleges gép előállításához, már kérdéses, célszerű-e biztatni a megrendelőt, aki a létrehozott szerződés alapján megkezdte a gép előállításához szükséges alkatrészek legyártását, egyéb kellékek beszerzését stb. Az esetek nagy százalékában úgy vélem, itt is helyesebb a létrehozás mellett dönteni — különösen akkor, ha más vállalattól sem szerezhető be a termék, mert csak idő kérdése a teljesítés, és a határozattal létrehozott szerződés arra készteti a felet, tegyen meg mindent annak érdekében.

¹³ R. 7. § (3) bekezdés: Ha a szállítót szerződéskötési kötelezettség terheli, a döntőbizottság a felek megállapodásának hiányában a szerződést a megrendelő kívánságára, vagy népgazdasági érdekből is létrehozhatja.

A joghátrány tehát a szállítóval szemben abban áll, hogy anyagi ösztönzéssel nem megfelelő irányba terelt érdekei ellenére is mindent meg kell tennie a szerződés teljesítése céljából. Természetesen ez a szankció az említett körülmények mellett kevésbé hatékony. Mint már említettem, a feltétlen teljesítés nem követelmény, ennek elmaradása esetén vétlenség igazolható.¹⁴ Természetesen ez esetben nem lehet már azokra az okokra hivatkozni, amelyeket a döntőbizottság a szerződés létrehozásánál vizsgált.

Nem egészen egyértelmű a jogszabály abban a vonatkozásban, hogyan bírálendő el a népgazdasági érdek, ha a megrendelő nem kíván szerződni. Ez a körülmény eleve arra int, hogy az OT utasítása alaposan felülvizsgálható, és azon okok is, amelyek miatt a megrendelő elzárkózik a szerződés elől, mivel elvileg ő a szükséglet hordozója. Nem szabad azonban szem elől téveszteni, a vállalati érdeket, amely nagymértékben meghatározza magatartását.

Azt a körülményt, hogy a vállalat elsősorban saját érdekeit veszi figyelembe, az elmúlt időszakban számtalan példa igazolta. Pl. Maximálisan törekedett a tervmutatók teljesítésére, a tényleges szükséglettől függetlenül, és ez ha érthető is volt, népgazdasági szinten hátrányokat eredményezett. Az új konstrukcióban a vállalati érdek olyan ható tényező lesz megfelelő irányba terelve, amely minden eddigit felülmúló fejlődést bontakoztathat ki.

Ha a megrendelői érdek és a népgazdasági érdek különbözősége miatt a vállalat nem kíván szerződni, a döntőbizottságnak elsősorban az OT rendelkezéseit kell figyelembe venni, mivel nem ismerheti azokat az okokat, amely miatt szerződéskötési kötelezettség alá esik a kérdéses termék. Mégis a megrendelő által felsorakoztatott okokat mérlegelve, adott esetben bele kell menni annak vizsgálatába, mit kíván valóban a népgazdasági érdek. A bizonyítás nem könnyű, de megéri, mert ezáltal elkerülhető esetleges felesleges termelés, vagy felszínre kerülnek azok az okok, amelyek a megrendelőt arra készítetik, hogy a népgazdasági érdekekkel ellentétesen cselekedjék.

Ha az nyer megállapítást, hogy az OT utasítás helyes a szerződéskötési kötelezettség vonatkozásában, akkor létre kell hozni az ügyletet, a megrendelő tiltakozása ellenére is. Ekkor szankcionálást nyer az ő tiltakozó magatartása. Legfeljebb azonban annyi eredmény várható a szankciótól, hogy a vállalat maga is megpróbálja egybehangolni saját érdekeit a népgazdasági érdekekkel. Végleges megoldást természetesen csak az ösztönzés alapjául szolgáló közgazdasági módszerek megváltoztatása ad, ami történhet a vállalatok kezdeményezése alapján is.

A harmadik esetben, amikor tehát egyik fél sem kíván szerződni, hiába terheli a szállítót ilyen irányú kötelezettség, ugyancsak az OT utasítás ad kiindulási alapot, ilyenkor is azonban a tényleges népgazdasági érdek fogja eldönteni a vitát, s a feleket, mostmár mindkettőt, az említett jellegű hátrányok érik.

2. A szerződés hallgatólagos létrejötte. A szállítási szerződések megkötése során, adott esetben beálló másik fontos jogkövetkezmény, a fél részéről adandó válasz elmaradásához fűződik, nevezetesen hallgatólagosan létrejön a

¹⁴ A vétlenség problémájával az V. fejezet foglalkozik.

szerződés.¹⁵ Az új R. is fenntartotta ezt a szabályt, azonban módosított formában. A jövőben csak a szállítóval szemben keletkeztet a hallgatás jogügyletet, de csak azon termékek vonatkozásában, amelyekre nézve szerződéskötési kötelezettség terheli.

Többen úgy tartják nyilván ezt a rendelkezést, mint kifejezett szankciót, amely egy mulasztást fenyeget. Így pl. Csanádi professzor azt írja, hogy „A hallgatás, határidő elmulasztása... az esetek nagy többségében nem a beleegyezés sajátos kifejezése, hanem adminisztratív mulasztás. A szerződés létrejötte tehát egy mulasztás szankciója, nem pedig a felek mérlegelésének, elhatározásának eredménye.” Véleménye szerint ezt a szabályt, mint „fegyelmező szankciót” meg kell szüntetni, mert rendkívül súlyos. Mint mondja, fenntartása csak abban a körben indokolt, ahol a hallgatás alapján a beleegyezést vélelmezni lehet; ebben a körben a szerződéskötési technikát könnyítheti.¹⁶

A gyakorlat egyértelműen állást foglalt abban a kérdésben, hogy itt nem szankcióról van szó, hanem egy *kialakult bizonytalan helyzet rendezéséről*.

„A legkorábbi jogszabályok nem intézkedtek arról, hogy mi történjék olyan esetben, ha valamelyik fél a szerződéstervezetre egyáltalán nem nyilatkozik. Az ilyen bizonytalanságok zavarták a szocialista gazdálkodás tervszerűségét, valamint a termelést, továbbá a termékelosztást is. Ezen veszély elkerülése érdekében a szállítási szerződésekről szóló rendelet azt a *törvényes vélelmet* vezette be, hogy ha a másik fél a szerződéstervezetre nem válaszol, azt úgy kell tekinteni, hogy azzal egyetért, és a *hallgatás-beleegyezés* elve alapján a szerződés létrejön.” (562. EH.¹⁷ Ugyanezt az elvet fejezi ki az 559. sz. EH. is.)¹⁸ Véleményem szerint mindaddig, amíg a szerződések megkötésénél az az elv volt az uralkodó, hogy a jóváhagyott tervek alapján minden gazdálkodó szerv köteles szerződni, addig a beleegyezést minden esetben vélelmezni kellett. A jelenlegi szabályozás mellett természetesen csak az említett szűkebb körben tartható fenn ez a vélelem, hiszen csak itt lehet beszélni az állami akarat közvetlen megnyilvánulásáról.

Elvileg is helytálló ezen helyzetrendező szabály fenntartása, mert az egységes állami tulajdon vonatkozásában az állami akaratnyilvánítás az elsődleges. A vállalat kezelési joga másodlagos és tartalma az állami akarattól függ. Korábban a részletes terv fejezte ki ezt az akaratot, amely alapját képezte a szerződésnek, a vállalat pedig, ha hallgatott, nem tiltakozott azon állami akarat ellen, amit konkrétabbá tett a másik fél kifejezett nyilatkozata.

Szövetkezetek vonatkozásában pedig az egységes szabályozás érdekében ugyancsak indokolt ezen elv fenntartása.

¹⁵ A rend. 8. §. (3) bek. szerint „Ha a szerződés tervezetre vagy megrendelésre a másik fél a szállítási alapfeltételben meghatározott idő alatt nem válaszol, a szerződés a tervezet, illetőleg a megrendelés tartalma szerint létrejön.”

R. 12. § (2) bek. értelmében „Ha a szállítót szerződéskötési kötelezettség terheli, és határidőben nem ad választ, a szerződés a megrendelő által közölt tartalommal létrejön.”

¹⁶ Dr. Csanádi György: „Az állami vállalatok közt létrejött szerződések időszerű problémái” a szegedi nemzetközi polgári jogi munkaértekezleten, 1965. XII. 9-én tartott előadás.

¹⁷ I. m. 34. old.

¹⁸ I. m. 29. old.

A jelenlegi viszonyok között el kell ismerni, *vannak olyan esetek, amikor igen súlyos hátrányt okoz ez a rendelkezés, és valóban szankcionál egy-egy mulasztást, rendkívül hatásosan.*

Ez azonban csak akkor fordul elő, ha annyira hanyag egy gazdálkodó szerv, hogy egyáltalán nem törődik azzal, kívánnak-e vele ügyletet kötni, s milyet, vagyis az sem érdekli, amiért tulajdonképpen van. Nem nézi át a rendelkezéseket, vagy úgy szervezi meg a belső adminisztrációt, amely mellett nem minden esetben tud határidőben választ adni stb.

A rend. végrehajtása tárgyában kiadott 155/1955. (VIII. 19.) KDB. sz. ut.¹⁹ 21. pontja szerint 15 nap alatt kellett általában a választ megadni. Ezt az időt a szakmai szállítási alapfeltételek az adott szakma sajátosságainak megfelelően meghosszabbíthatták, és meg is hosszabbították. Tehát általában reális idő állott rendelkezésre a nyilatkozat megtételéhez. A jelenlegi jogszabály esetén még kedvezőbb a helyzet, mert bár a 15 napos határidőt fenntartotta, de a 14. §-ban lehetőséget adott a feleknek arra, hogy eltérjenek, s mivel az alapfeltételek is diszpozitívak, így tulajdonképp a felek mostmár saját lehetőségeiket felmérve állapodhatnak meg a türelmi időben.

Ha mindezek ellenére a vállalat nem nyilatkozik valamilyen oknál fogva, és ezen felül a szerződés terhes is számára, mert pl. kapacitását már lekötötte, úgy valóban szankció éri, de nem egy jelentéktelen adminisztratív hiba miatt, hanem a válasz elmaradásának ilyen esetben olyan mélyebb okai vannak, amelyek megalapozzák, hogy az elvben helyzetrendező technikai szabály szankciójá váltózzék. Ekkor rendszerint a súlya is arányban áll a vállalat azon magatartásával, ami e mulasztás mögött van. E szankció súlyosságának vizsgálatánál nem szabad megelégedezni a felek szerződés módosítási, felbontási lehetőségéről sem, amivel ezt enyhíteni lehet adott esetben.

Természetesen előfordulhatnak olyan esetek is, amikor tényleg véletlen, csekély mulasztás következtében, pusztán adminisztrációs hiba következtében nem, vagy nem időben érkezik a nyilatkozat. Úgy vélem, ez jelentéktelen számú eset lehet, s ezért nem ad alapot ezen elv feladására. Az itt keletkezett hátrány elenyésző, a másik oldalon mutatkozó előnyökhöz viszonyítva, egyébként pedig a polgári jogi szankciók mértéke szempontjából általában közböbös a magatartás súlyossága. E tényállásban természetesen a jogi személy mulasztásáról van szó, hiszen ezt szankcionálja a polgári jog egyik olyan szabálya, amely csak meghatározott körülmények mellett válik rendező szabályból joghátránnyá.

3. Késve érkezett nyilatkozat hatálytalansága.²⁰

A válaszadásra nyitva hagyott határidő elmulasztása létrehozza a szerződést, mint láttuk. Azonban a R. értelmében csak a szállítóval szemben, ha őt szerződéskötési kötelezettség terhelte, mégpedig a megrendelő nyilatkozatának megfelelő feltételek mellett. Amennyiben a szállító ilyen esetben késve nyilatkozik, ez a szerződés létrejöttét nem befolyásolja. Nyilatkozata azonban alapját képezheti egy módosítási tárgyalásnak, minthogy erre lehetőségük van a feleknek.²¹ Nem kizárt a szerződés közös megegyezéssel való megszüntetése sem. Azonban a szerződés létrejöttét követően

¹⁹ Továbbiakban: ut.

²⁰ A R. 12. § (1) „az ajánlatra, megrendelésre vagy szerződéstervezetre, annak kézhezvételétől számított 15 nap alatt lehet hatályosan válaszolni.”

²¹ A R. 22. § (1) bek.

rövid időn belül érkezett tiltakozó nyilatkozatot aligha lehet megszüntetésre irányuló kérelemnek tekinteni. A szállító részéről pedig egyoldalú elállásnak általában helye nincs. Kivételt képez néhány, a teljesítés során előállott helyzet.

A hatálytalanság már jelentősebb akkor, ha a megrendelő késik e körben a nyilatkozattal, vagy szerződéskötési kötelezettségen kívül eső területeken akár egyik, akár másik fél. Ha a szerződéskötési kötelezettségnek megfelelően a szállító elküldi szerződéstervezetét a megrendelőhöz, kérdés, mi történik, ha a megrendelő nem időben válaszol? *Szerződés nem jön létre.* Következésképp a meghatározott idő elteltével a szállító szabadul az ajánlati kötöttség alól, és újabb kezdeményező lépést tehet más irányba. Természetesen ez a szabadulás általában nem lesz előnyös a szállítónak, hiszen őt kötelezték az ügylet megkötésére, és a partner-keresés munkával jár. Ugyanez a helyzet akkor is, ha a megrendelő elutasító választ ad.

A késve adott válaszok hatálytalanságának szabálya ugyancsak *rendező jellegű szabály*, azonban szankcióvá válik, ha a megrendelő szerződni kíván, de késedelme miatt a szállító már mással kötött ügyletet. Ez esetben nem vitás, hogy a megrendelő hátrányos helyzetbe kerül, különösen olyan termékek vonatkozásában, amelyeket monopol helyzetben levő vállalat szolgáltatott volna, vagy amelyből nincs megfelelő kínálat. Azt, hogy a szállító már mással kötött ügyletet, a termék vonatkozásában nem könnyű ellenőrizni, különösen egy nagyobb gazdálkodó egységnél. Úgy gondolom azonban, ha a késve érkezett nyilatkozat után ilyen értelmű választ ad a szállító, a megrendelőnek két lehetősége marad: vagy máshonnan szerzi be a szükséges terméket, vagy a döntőbizottsághoz fordul a szerződés létrehozatala végett.

Problematisusabb a kérdés, ha a *szállító értesítést nem ad az elkészített nyilatkozat után.* Véleményem szerint a szállító válaszádsási kötelezettsége beletartozik már a szerződéskötés során is fennálló együttműködési kötelezettségbe. Kérdés azonban, el lehet-e odáig menni, hogy ennek elmulasztása miatt kártérítést fizessen a szállító, ha a megrendelő a szerződés létében bízik, mivel a R. 5. § általában leszögezi, a feleknek olyan gondosságot kell kifejtteniök, amely szocialista szervezettől az adott helyzetben általában elvárható. Úgy gondolom, bár perspektivikusan az együttműködési kötelezettség szélesebb kibontakozása során az értesítés küldése elvárható lesz, és egyben kártérítési kötelezettség is fűződik majd hozzá, akkor, ha a szállítót szerződési kötelezettség is terhelte. Ilyen esetben a megrendelő felróható magatartása is figyelembe jön, majd mint a kártérítés mértékét csökkentő tényező. Jelenleg még súlyos volna ilyen következményt fűzni az értesítés elmaradásához.

A gyakorlatban eleinte bizonyára lesznek problémák, mert igen erősen él már a köztudatban a hallgatólágos szerződéskötés általános lehetőségének elve. Bizonyára előfordul majd az is, hogy a megrendelő perli a szállítót teljesítésért, és csak az eljárás során jön rá, hogy a szerződés létre sem jött, mert a szállítót nem terhelte szerződéskötési kötelezettség. Ez kétségtelenül olyan szankciót jelent számára, amely igen alkalmas lesz magatartásának megfelelő irányba való tereelésére.

A szerződéskötési kötelezettség körén kívül eső területeken a nyilatkozat késői megadása semmi módon nem eredményez kötelmet. A jogszabályban, vagy a felek által külön megállapodásban meghatározott határidő eltelte után bármely kötelezett szabadul az ajánlati kötöttség alól, és mással szerződ-

het, ha pedig mégis a korábban megkeresett partnerrel kíván ügyletet kötni, meg kell ismételnie nyilatkozatát, vagy fel kell keresnie a másik felet, a nyilatkozatok egy iratba foglalása céljából. Ellenkező esetben vitára adhat okot a nyilatkozat, illetve a jogügylet hatályossága.

A jogszabály nem beszél arról, hogy a *késve adott nyilatkozat hatálya valamilyen körülmény folytán beállhat-e?* Véleményem szerint akkor, ha a másik fél az elkészített nyilatkozatban foglaltakat, — amennyiben az tartalmánál fogva ajánlatnak, megrendelésnek, vagy szerződéstervezetnek tekinthető — időben elfogadja, a szerződés hatályosan létrejön. Ilyenkor ugyanis a jogi rendelkezéseknek megfelelő egybehangzó akaratnyilvánítás van. Kérdés, hatályos lesz-e az elkészített jognyilatkozat akkor is, ha a másik valamilyen ráutaló magatartást eszközöl, pl. a szállító teljesít, noha késve kapta a választ. Meggondolandó, hogy a favor negotii elve a jövőben is olyan következetesen érvényesüljön-e a szállítási szerződések vonalán, mint eddig. Az említett esetben ugyanis lehet, hogy időközben az elkészített fél felismerte nyilatkozata hatálytalanságát, s mivel a másik hallgatott, egy harmadik személytől már beszerezte a számára szükséges terméket. Ilyen esetben szerintem nem lehet a teljesítés elfogadására kötelezni.

Úgy vélem, a szerződéskötési kötelezettség körén kívül bár hátrányos a késedelmeskedő fél vonatkozásában a hatálytalanság annyiban, hogy most már neki kell kezdeményezőleg fellépni, ez azonban nem ró súlyos terhet rá, mert feltételezhetően ezen termékek beszerzése, illetve továbbadása akár feldolgozott, akár előbbi formában nem fog különösebb problémát okozni.

Az együttműködési kötelezettség keretében ilyen termékeknél is elvárható a felektől az értesítés adás, ha a késve érkezett vagy küldött nyilatkozatot nem fogadja el, vagy nem tartja fenn. Ebben a körben azonban már súlyos volna kártérítési konzekvenciát fűzni a mulasztáshoz, mivel itt nincs szerződéskötési kötelezettség, ami arra inti a feleket, hogy fokozottabban ügyeljenek ügyleteik hatályosságára.

4. *A szerződéskötési bírság.* Mint a bevezetőben említettem, az új szerződéses rendszerben az adminisztratív eszközök kisebb szerepet kaptak általában, illetve a jogszabály lehetőséget adott arra, hogy csak a legszükségesebb esetekben kelljen ezekhez fordulni segítségért. Ennek ellenére — helyeselhetően — bevezetett egy igen hatékony, tipikusan államigazgatási szankciót a szerződéskötési szakban. A korábbi rend.-ben ez még ismeretlen, bár más jogszabályban megtalálható. Ez a bírság rendkívül szigorúan sújtja a szállítót. A szerződéskötési kötelezettség körében ugyanis, ha a megrendelő kezdeményezőleg lép fel, ő meghatározott időn belül köteles válaszolni, reagálni, bármilyen tartalommal, mert ellenkező esetben a döntőbizottság vele szemben az állam javára a késedelem minden napja után ezer forintig terjedhető bírságot szabhat ki. Ez a szankció *tipikusan államigazgatási jellegű.* Nem a másik fél kapja, nem igazodik a szerződéses értékhez sem.

A bírság a tervszerződésekkel kapcsolatos jogi szabályozásban mindig jelentős szerepet játszott. Ritkán volt azonban ilyen egyértelműen bírság, illetve államigazgatási szankció. Hol a másik felet illette meg, hol pedig a kötbér bírság jellegét hangsúlyozták azáltal, hogy a kártérítés ezen felül járt, máskor viszont a bírsággal kapcsolatban mondták ki, hogy ha egyidejűleg kártérítést is kér a fél, csak a bírságot meghaladó részt követelheti.

Az építési és tervezési szerződésekre vonatkozó korábbi szabályok éppúgy, mint a jelenleg hatályos Beruházási Kódex tartalmazták a szerződéskötési bírságot.²² E szerint a bírság a másik felet illeti meg és igazodik a szerződés értékéhez. A 230. sz. KDB. EH.²³ szerint pedig az építési és tervezési szerződés megkötését megelőző mulasztás miatt kiszabható bírság jogi természetű minden szempontból megegyezik a kötbér természetével, vagyis vétkességi alapon áll, káráltálynak is tekintendő stb. Államigazgatási jelleget az kölcsönöz neki, hogy olyan időben szabható ki, helyesebben olyan időben követelhető a másik fél részéről már jogosan, amikor még közöttük polgári jogi jogviszony nincs. Sőt egyes elgondolások szerint semmiféle jogi kapcsolat. Ez utóbbi nézet véleményem szerint nem helytálló. Ismeretes, hogy az építési szerződés megkötésének előfeltétele:

- a) a beruházás népgazdasági tervbe való felvétele,
- b) a kivitelező irányító hatóság által történő kijelölése,
- c) a jóváhagyott kivitelezési tervdokumentáció, s
- d) ha az építőipari munka beruházás, a beruházás engedélyezése, valamint az, hogy
- e) a pénzügyi fedezet rendelkezésre áll, és ezt az építtető a bank által adott értesítéssel igazolta,
- f) az építési engedély.²⁴

A gyakorlat ezek közül csak az a), c), d) pont alatt említetteket tekinti érvényességi kötelezettségeknek.

Akár a jogszabályt, akár a gyakorlatot vesszük alapul a jelenlegi helyzet szerint megállapítható, hogy a felek között jogi kapcsolat van azon túl is, hogy az egységes szocialista tulajdon különböző részének kezelője, s hogy mindegyikük köteles állami parancsra, vagy anélkül is a szükségletek maximális kielégítésére törekedni. Már olyan kapcsolat van közöttük, az említett feltételek megléte esetén, amelyben benne rejlik a polgári jogi jogviszony, csupán a feleknek „igent” kell mondani. Ha a Beruházási Kódexben felsorolt feltételek fenn állnak, a kivitelező nem tagadhatja meg a szerződés megkötését, hiszen ki is jelölte a felettes hatóság.

Egyéb tervszerződéseknél így a szállítási szerződések vonatkozásában sem lehet a jövőben szerződő felek között ilyen jellegű jogi kapcsolatot találni. Éppen ezért a polgári jogi jogviszony keletkezése előtt kiszabható bírság kizárólag az államigazgatási kötelezettség elmulasztása miatt sújtja a szállítót, amely kötelezettség jelen esetben a feltétlen választásban áll. Ez a választadás azon együttműködési kötelezettség része, amely a szerződés létrejötte előtt is terheli a feleket.²⁵

²² 1/1961. (XII. 9.) O. T.—P. M.—É. M. sz. együttes rendelet 108. § (4) .bek. „A szerződéstervezet késedelmes megküldése, illetőleg visszaküldése esetében a késedelmes fél a másik javára értékhatarfeletti beruházás esetében napi ezer forint, egyéb építőipari munkánál pedig napi 500,— Ft bírságot köteles fizetni. A bírság összege a szerződéskötés alapjául szolgáló munka költségvetési értékének 10%-át nem haladhatja meg.

²³ I. m. 74. old.

²⁴ 1/1961. (XII. 9.) O. T.—P. M.—É. M. sz. együt. rend. 106. §.

²⁵ Ilyen együttműködési kötelezettséget fejez ki a R. 4. § (2) bekezdése: „Az együttműködés megköveteli, hogy a felek már a szerződéskötést megelőzően is — kölcsönösen tájékozottasság egymást tapasztalataikról és a szerződést érintő minden lényeges körülményről.”

A korábban szabályozott bírságoknál megmutatkozik a reform megkezdése előtti gazdaságirányítási rendszer néhány problematikus pontja. A jogalkotó esetenként azzal ösztönzi egyik felet a másik által elkövetett mulasztás feltárására, hogy neki adja a bírságot. Az ellenérdekű félnek járó bírság, illetve tisztán bírság jellegű kötbér — amely esetében nem lehetett betudni annak összegét a fizetendő kártérítésbe — szükségessége azért merülhetett fel, mert a régi gazdasági mechanizmusban nem érvényesült a termelésben és általában a gazdálkodásban egy olyan hatékony ösztönző, amely szükségtelenné tette volna ezeket a felemás intézményeket. Ezt igazolja az is, hogy a döntőbizottsági gyakorlat és az ellenőrzésről szóló jogszabályok a leghatározottabban harcolnak a vállalatok „kéz kezét mos” magatartása ellen. A vállalatokon belül és egymás között csak azért alakulhatott ki ilyen viszony, mert különösebb érdek nem mindig fűződött ahhoz, hogyan viszonyul a másik vállalat a szerződéshez. Ha ez a magatartás nem veszélyeztette a tervmutatók teljesítését, nem zavarta a másik felet, és hasonló helyzetben számíthatott az ellenértékű vállalat jóindulatára. A hibák feltárását akadályozta az is, hogy a megrendelők jogilag sem voltak előnyös helyzetben. A gazdasági mechanizmus reformjával kapcsolatos munkálatok is igazolták a gazdasági életben uralkodó termelői szemlélet helytelenségét. Többször a termeléssel, árakkal próbálták a szükségletet kialakítani, vagy befolyásolni, holott általában helyesebb a tényleges, reális szükségletek alapján a termelést irányítani. Ez a szemléletmód sokszor hiánygazdálkodást eredményezett. Emellett pedig szükség volt a megrendelőt külön „jutalommal” is biztatni a termelő, szállító vállalat hibáinak feltárására.

A R.-ben meghatározott szerződéskötési bírságnál nem a bírság összegének megszerzése, hanem ennél hatékonyabb közgazdasági eszközök fogják a megrendelőt ösztönözni a szállító kifogásolható magatartásának feltárására. Egyébként bármilyen úton szerez tudomást a döntőbizottság a mulasztásról, akár a másik fél bevonása nélkül is kiszabhatja azt. A rend. alapján is indulhatott peres eljárás hivatalból. Most azonban — bár a jogszabály erről kifejezetten nem rendelkezik — véleményem szerint a szerződéskötési bírság kiszabása önmagában véve nem igényel peres eljárást. Az más kérdés, hogy gyakorlatilag célszerűbb lesz talán a másik fél bevonása is, különösen olyan esetben, ha a szállító szerződéskötési kötelezettség ellenére sem kíván szerződni, vagy a leendő ügylet tartalma máris vitásnak látszik, illetve feltehetően később vita tárgyát képezi majd.

Ha ezen szakaszt összevetjük a szerződés megkötésére vonatkozó rendelkezésekkel, illetve a hallgatólagos létrejövetelre vonatkozó szabállyal, feltétlenül tisztázni kell néhány kérdést.

A rendelet szerint a szerződés megállapodás alapján akkor jön létre, ha:

1. a szállító a megrendelést igazolja,
2. a megrendelő a szállító ajánlatát elfogadja,
3. ha a fél a neki megküldött szerződés-tervezeteket aláírva visszaküldi.²⁶

Hallgatólagosan pedig akkor keletkezik szerződés, ha a szállító, amennyiben szerződéskötési kötelezettség terheli, határidőben nem ad választ.²⁷ Kérdés, hogy ez az igen súlyos bírság azt a magatartást sújtja-e, amely amúgy

²⁶ R. 9. § (1).

²⁷ R. 12. § (2) bek.

is oka a szerződés keletkezésének, és ilyenformán a megrendelőnek hátránya nem lehet, vagy másról van szó?

Véleményem szerint nem ezt a magatartást kívánta a jogalkotó így szankcionálni, hanem az ajánlatot, vagy a szerződéstervezetet megelőzően küldött, éppen ezeket kérő megrendelői felhívás válaszolatlanul hagyását. Ezt bizonyítja az is, hogy a megrendelés válaszolatlanul hagyását nem említi a jogszabály a bírságolandó magatartások között, noha az említett körön kívül indokolt.

Nem tűnik ki a jogszabályból egyértelműen az sem, *milyen alapon áll ez a szankció, és mi a maximuma*. A R. szövege szerint a döntőbizottság *kiszabhatja*, vagyis nem kötelező. Mint később látni fogjuk, a tervszerződések vonalán, a szankciók alapjául szolgáló magatartásoknál eltolódás tapasztalható a vétkesség felé. Az érvényesítésnél pedig egyre hangsúlyozottabban jelentkeznek perökonómiai szempontok, amibe beleértem itt azt is, hogy inkább olyan eljárások folyjanak, amelyeknek akár a felek, akár a *népgazdaság szempontjából jelentősége* van. E bírság kiszabásánál mindkét szempontot érvényesíteni kell. Tehát csak *vétkes magatartás* esetén szabható ki. Nevelő jellege szerintem ekkor hatékonyabb lesz. A körülmények figyelembevételével súlyozni is kell az eseteket. Elképzelhető, hogy vétkes volt a szállító, viszont a megrendelő szempontjából nézve jelentéktelen zavart okozott a mulasztás, mert pl. csak 1–2 napot késett az ajánlat, illetve a szerződés-tervezet megküldése, s ez nem zavarta a szerződés időbeni létrejöttét.

Ha a döntőbizottság hivatalból foglalkozik a bírság kiszabásával, módjában áll mindkét szempontot figyelembe venni. Ha azonban a másik fél, vagy a vállalat saját felügyeleti szerve, illetve egyéb ellenőrzésre jogosult szervek fordulnának a bírság kiszabása céljából a döntőbizottsághoz, már csak ritka kivétalként lehet az ügy jelentőségét mérlegelni. Ilyen esetben már rendszerint fontos érdeke fűződhetett a másik félnek a nyilatkozat időben történő tételéhez, vagy ettől függetlenül súlyos mulasztásról van szó. A bírságot ugyanis nem a másik fél, hanem az állam kapja, tehát a megrendelőt fontos gazdasági érdek ösztönözheti csak arra, hogy a döntőbizottsághoz forduljon. Egyéb ellenőrzésre hivatott szervezeteknek pedig közvetlenebb szankciók is rendelkezésre állnak, s ha amellet még ezt is szükségesnek találják, akkor már kevés alap van a mérlegelésre, noha a lehetőséget megadta a jogszabály, hiszen kizárólag a döntőbizottságra bízta, mikor sújtsa a mulasztót.

A bírság napi 1000 Ft-ig terjedhet. *Maximális mértéket nem állapít meg a R.* Úgy vélem azonban, hogy mégis időbeli korlátot kellene szabni. Mint korábban említettem, a megrendelő nemcsak ajánlattételt vagy szerződéstervezetet kérhet felhívásában a szállítótól, hanem ehelyett megrendelést is küldhet. Ezt megteheti akkor is — amennyiben a szakma sajátosságai megengedik —, ha előbb ajánlatot vagy szerződéstervezetet kért, azonban az nem érkezett meg. A korábban mondottak szerint a megrendelés utáni hallgatás meghatározott termékek vonatkozásában már a szerződés létrejöttének veszélyével jár. Amennyiben ezt követően a szállító válaszol, megszűnik a továbbiakra nézve a mulasztás, ha pedig nem válaszol, esetleg létrejön a szerződés. A létrejövetel napjától kezdve értelmetlen volna bírságolni, hiszen a szerződéskötés szempontjából nézve már egy kedvezőbb helyzet állott elő. Lényegtelen a bírságolás szempontjából az, hogy a megrendelő aktív magatartása hozta létre a szerződést, a szállító pedig csupán hallgatott. Természe-

tesen, ha e mulasztás miatt olyan szerződés jött létre, amelyet nem, vagy nem megfelelően lehet teljesíteni, az ebből eredő következmények sújtani fogják a szállítót, de ez már túlmegy a bírság problémáján.

Más a helyzet, ha a megrendelő a felhívás elküldése után, vagy a szakmai sajátosságok miatt nem képes egy olyan megrendelést küldeni, amely a szerződés érvényességéhez szükséges lényeges kellékeket hallgatólagosság esetén is tartalmazza, illetve a hallgatólagos létrejövetel eleve kizárt, vagy egyéb ok miatt csak várja a választ.

A jelenleg érvényben levő jogszabályok közül az építési szerződésre vonatkozó, korábban idézett rendelet 143. § (6) bek. értelmében „Ha az építtető a hibák kijavítására, illetve a hiányosságok pótlására megállapított határidő elmulasztásán alapuló kötbérigényével annak esedékessé válásától számított 45 nap elteltével fordul a döntőbizottsághoz, az építtető javára az érvényesítés napjáig legfeljebb 45 napra járó kötbér ítélt meg”, vagyis az elévülési határidőn belül is egy időbeli korlátot szab, amely a kötbér mértékére van kihatással. Ennek oka az, hogy a másik fél indokolatlanul ne késlekedjék az igényérvényesítéssel, és a naponta járó összeget ne növelje esetleg pusztán spekulációs okból, mivel igen sokszor rajta múlik, hány napra kell azt megfizetni.

A szerződéskötési bírságot azonban, nem a másik fél kapja, nem köteles azt érvényesíteni sem, ezért az előbb említett alapon, nincs mód a korlátozásra, bár véleményem szerint indokolt volna.

5. Az *érvénytelenség*. Az a tény, hogy valamely jogügylet meghatározott esetekben érvénytelen lesz, igen súlyos hátrányokkal járhat egyik, vagy másik félre nézve. Ha közelebbről vizsgáljuk a Ptk. 234. §–238. § által meghatározott érvénytelenséget, megállapíthatjuk, hogy igen különböző okok adnak arra alapot; így a cselekvőképtelenség, korlátozott cselekvőképesség, jogügyleti akarat hiánya, akaratnyilvánítás hibája, jogszabályi tilalom vagy lehetetlenség, tévedés, megtévesztés, fenyegetés, a szolgáltatás és ellenszolgáltatás aránytalansága. Az érvénytelenségre vonatkozó szabályok gondos vizsgálata azt mutatja, hogy minden különbözőség ellenére van egy közös vonás legalább is az okok többségénél, mégpedig az, hogy az egyik fél védelemben részesüljön a másik elítélendő magatartásával szemben. Amint azt Kemenes Béla is kifejti: „Az a szankciós rendszer, amelyet a jogi dogmatika *érvénytelenség* elnevezésben foglalt egybe, tulajdonképpen *egyrészt aktív védekezés a szerződésnek a jogalkotó által el nem ismert célokból és módon való felhasználására, másrészt pedig a szerződési akarat, illetve akaratnyilvánítás helyes értelemben vett szabadságának biztosítása*.”²⁸

Kimutatható ez a cselekvőképtelennel kötött ügyletnél is, hiszen ilyen esetben érvénytelenségre csak a cselekvőképtelen érdekében lehet hivatkozni, de még inkább érzékelhető a megtévesztésnél, fenyegetésnél. Más esetben mindkét fél magatartása helyteleníthető a társadalom szempontjából, pl. jogszabályi tilalom ellenére kötött ügylet esetében. Enyhébb, de lényegében ugyanilyen jellegű az alaki hibával kötött ügylet. Az érvénytelenség tehát nem egyszerűen rendez valamilyen helyzetet, hanem bizonyos magatartásokra hatni kíván, és legalább az egyik fél számára szankció jellege van, hiszen joghátrány nyilvánul meg abban, ha valaki a másik cselekvőképtelen hely-

²⁸ Kemenes Béla: A szerződések szabályozásának elvi kérdései a Polgári Törvénykönyvben, Acta Jur. et Pol. Szeged, 1961. Tomus VIII. Fasc. 2.

zetét kihasználva, vagy mást kényszerítve, jogszabályt megkerülve, aránytalan ellenszolgáltatást kikötve köt ügyletet, és ez érvénytelen.

Természetesen cselekvőkétellel úgy is lehet ügyletet kötni, hogy a cselekvőképes nem törekszik a helyzet kihasználására, de korántsem ez a tipikus, és itt is éri hátrány a másik felet az érvénytelenség miatt, hiszen az in integrum restitutio, az egyik fél számára ilyen esetben mindenképp hátrányos. Ekkor tehát arra figyelmeztet az érvénytelenség, hogy az ügyletkötő másik fél személyi állapotát is figyelembe kell venni, hiszen a törvény maximsan védi, ha ügyei viteléhez szükséges belátási képessége hiányzik.

Vitakozni lehetne még ebben a vonatkozásban a lehetetlenségről, vagy arról az esetről, amikor a tévedést a másik fél nem felróható módon okozta. Ha valaki akár relatív, akár abszolút lehetetlen ügylet teljesítésére vállalkozik, az érvénytelenség és következményei alkalmasak arra, hogy a jövőben visszatartsák ilyen cselekedettől. Ha valaki nem felróható módon okoz tévedést, az érvénytelenség folytán hátrányos helyzetbe kerülhet, magatartásának helyes irányba történő befolyásolása azonban kizárt. Ez az egy eset azonban nem elegendő alap arra, hogy az érvénytelenséget ne tekintsük emberi magatartást befolyásoló szankciónak.

A szállítási szerződések körében a R. külön érvénytelenségi okot nem állapít meg, szemben a korábbi rendeletben foglaltakkal, ellenben jelenleg is helytálló a KDB elvi állásfoglalása, mely szerint az általános érvénytelenségi okok alapján a tervszerződések, tehát a szállítási szerződés is megtagadható.²⁹ Ezen állásfoglalásnak jelenleg is megvan a jogszabályi alapja, hiszen a rendelet értelmében a szállítási szerződésekkel kapcsolatos olyan kérdésekben, amelyekről nem rendelkezik, a szállítási alapfelfételeket, ezek hiányában a polgári jog megfelelő szabályait kell alkalmazni.³⁰

Ezen a jogterületen az érvénytelenség két esete közül a *semmisség fordul elő nagyobb számban*, leginkább a jogellenesség miatt. Általában nem az egész szerződés ütközik jogszabályba, csupán egy része, valamely kikötése. E szerződések körében azonban eltér a részbeni érvénytelenség szabálya a polgári jog általános rendelkezéseitől. Itt ugyanis *a részleges érvénytelenség lehetősége a fő szabály, és az érvénytelenség orvosolható*. Ezt az eltérést megkívánja az a gazdasági cél, amelynek érdekében a tervszerződéseket kötik.

Közelebbről vizsgálva a szállítási szerződések érvénytelenségét, nem érdektelen megemlíteni, hogy a rend. a semmisség estével külön foglalkozott. Kiemelte a jogszabályba ütközést, ezen belül pedig speciális szabályt tartalmazott a tervfeladattal ellentétes szerződésekre. Ezeket csak akkor tekintette semmisnek, ha mindkét fél tervében meghatározott feladattal ellentétben állt,³¹ annak ellenére, hogy a tervfeladatok jogszabályi ereje folytán az egyik fél tervével ellentétes szerződés is már jogellenes lett volna. Indokolt volt ez a különleges szabály, hiszen a jogszabályba ütközés szigorú értelmezése az egyik fél oldalán feltétlenül akadályozta volna ilyen esetben a tervteljesítést.

Egyéb érvénytelenségi okkal ez a rendelet sem foglalkozott, azonban módot adott a polgári jog általános szabályainak alkalmazására éppúgy, mint

²⁹ 617. sz. EH. i. m. 147. old.

³⁰ R. 67. §.

³¹ A rend. 4. §.

az új R. Ez utóbbi az említett semmisségi okot már nem szabályozza. Ez a körülmény a szállítási szerződést közelebb hozta az általános polgári jogi ügyletekhez, egyben azonban utal a tervezési módszer és a gazdaságirányítási rendszer megváltozására is.

Azt a kérdést vizsgálva, hogy mi a hatása az *egyes általános érvénytelenségi okoknak* ezen a területen, az alábbiak állapíthatók meg:

A szállítási szerződések alanyai vállalatok, azaz jogi személyek, amelyek csak képviselőik útján járhatnak el. A *cselekvőképesség* kérdése tehát csak az eljáró személyek vonatkozásában vizsgálható. Így a cselekvőképesség hiánya, mint jogügyleti semmisségi ok, a szállítási szerződésnél nem jöhet számításba.

Semmisnek tekintendő a jogügylet, ha az *jogszabályba ütköző*, azaz tilos. Jogellenes lehet az a szerződés, amely kifejezetten jogszabályba ütközik, de lehet az is, amely nem ütközik kifejezetten jogszabályba, hanem annak megkerülését célozza, avagy a jogrend szellemével ellenkezik.³² Az előbbi forma, mint említettem, elég gyakori, de az utóbbi előfordulása sem kizárt, noha több körülmény korlátozza. Így: a vállalat vezetésében érvényesülő személyes felelősség az, hogy a szerződést általában több személy készíti elő, a szervezett ellenőrzés, a szerződést készítő személyek munkajogi, büntetőjogi, államigazgatási jogi felelősségrevonásának lehetősége, és nem utolsósorban az a körülmény, ha a népgazdasági érdek és a vállalati érdek meg egyezik.

A szállítási szerződések körében *lehetetlen* szerződés megkötése is előfordulhat. A korábbi tervezési rendszerben esetleg akkor, ha az irányító szervek igazgatási aktus alapján két olyan vállalatot köteleztek volna szerződéskötésre, amelyek tervfeladata nem felelt meg egymásnak. Ezt a körülményt viszont a vállalat vezetősége köteles volt jelenteni, és ez esetben vagy tervmódosítás, vagy másik partner kijelölése történhetett. Inkább előforul olyan eset, amikor technikai okok miatt lehetetlen a teljesítés, bár a szerződés megkötésekor még bízott a vállalat abban, hogy ez az akadály elhárul. Amennyiben a helyzet változatlan, úgy az érvénytelenség következményei állanak be.³³

Meg kell ettől különböztetnünk a lehetetlenülés esetét, amikor is a szerződés teljesítése a kötés idején lehetséges volt, csak később vált lehetetlenné, ez a körülmény a szerződést megszünteti, illetve a később kifejtendők szerint a szerződésszegés következményei állnak be.

Semmisséget von maga után a *jogügyleti akaratban rejlő hiba* is, melynek esetei: a vis absoluta, a színlelt ügylet és a palástolt ügylet.

Fizikai kényszer alkalmazása a szállítási szerződések megkötőjével szemben a gyakorlatban szinte egyáltalán nem képzelhető el, annál is inkább, mivel a szerződést egyik vállalat részéről sem csupán egy személy készíti elő. Ha mégis előfordulna, hogy egy szerződéstervezetet az annak aláírására jogosult személlyel akaratára ellenére fizikai kényszer alkalmazásával íratnak alá, ez természetesen semmis, és büntetőjogi következményei is lehetnek.

³² Novickij: A szovjet polgári jog c. tankönyvében említi, hogy a szerződést akkor tekintjük törvényesnek, ha az említett három ok (a jogszabályba ütközés, a jogszabály megkerülése, valamint a jogrend szellemével való ellentét) nem forog fenn, és külön kiemeli, hogy a szerződés nem sértheti a kötelmi jog általános és elvi jelentőségű szabályait.

³³ Ilyen esettel foglalkozik a 618. sz. KDB. EH. i. m. 153. old.

A szállítási szerződések körében színlelt jogügylet is előfordulhat. Pl. X. vállalat színlelt szerződést köt Y. vállalattal, csak azért, hogy Z. vállalat felé, amely egyébként kötelezhetné őt szerződéskötésre, kapacitásának lekötöttségére hivatkozhasse. Ez a szerződés természetesen semmis, már csak azért is, mert a jogszabály kijátszásán alapul.

Gyakoribb azonban az az eset, amikor a színlelt ügylettel egy másik szerződés megszegésének következményei alól kívánnak mentesülni. Leginkább késedelem vonatkozásában fordul elő, hogy az ellenérdekű fél eláll az ügylettől, minthogy erre meghatározott körülmények mellett lehetősége van, majd új szerződést kötnek a termék vonatkozásában. A késedelem következménye ezáltal megszűnik. A polgári jog általános szabályai szerint, de ezen szerződésfajta esetében is a késedelmes adós helyzete igen súlyos. A kötelezett még az elállás következtében esetleg reáharulól kötbért is hajlandó megfizetni, csak hogy késedelem ne terhelje. Az új szerződés természetesen semmis, és a felek helyzetét a korábbi szerződés alapján kell megítélni.

A korábbi helyzet, mely szerint az állami vállalat, szövetkezet stb. körében a terméksere vonatkozásában elég szigorúan érvényesült a típuskényszer, az álló- és forgóeszköz beszerzésére vonatkozó, adott esetben igen szigorú szabályok esetenként okot adhatnak *palástolt* ügyletek megkötésére is. Előfordul, hogy csere útján próbálták megoldani a tiltott beszerzéseket. Természetesen a csereügylet éppúgy semmis, mint az általa palástolt tiltott adásvétel.

A semmis ügyletek körében teljesség kedvéért meg kell említeni az *uzsorás* szerződést. Elvileg elképzelhető, hogy valamely gazdálkodó egység szorult helyzetbe kerül, sürgősen szüksége van valamilyen termékre, mert ha nem kapja meg, le kell állítani az üzemet, vagy annak egy részét stb. A kötött árrendszer mellett csak elvétele fordulhatott elő ezen helyzet kihasználásával feltűnően aránytalan ellenérték kikötése. Az új, kialakulóban levő szabadabb árak, megállapodás alapján kialakítható ellenértékek mellett már több lehetőség mutatkozik ilyen ügyletek kötésére, különösen ha arra a rendelkezésre gondolunk, amely általános lehetőséget ad árendegedményben, illetve felárban való megállapodásra, amennyiben a szolgáltatás a hatósági ármegállapítás alapjául szolgáló feltételektől eltér.³⁴ Ebben a vonatkozásban a jogszabály korlátot sem szab. Nehéz volna természetesen előre megmondani, milyen probléma adódik majd ezen rendelkezés folytán a gyakorlatban, az azonban nem kétséges, hogy ha uzsorás szerződést kötnek a felek, úgy az semmis lesz.

Az általános jogügyleti semmisségi okok közé tartoznak a *formai hibák* is. Korábbi jogszabályunk 6. §-ának (1) bekezdése a következőket mondta: „A szerződést írásba kell foglalni. Az írásba foglalás elmulasztása a szerződést nem teszi érvénytelenné, a mulasztásért felelős személyt azonban felelősségre kell vonni.” Eszerint tehát a szállítási szerződések körében nem jöhetett számításba az alakítás tekintetében elkövetett mulasztás, mint érvénytelenségi ok. A (2) bekezdés arról rendelkezik, hogy az írásba foglalt nyilatkozatot csak a szállító, illetve a megrendelő szervezet vezetője, vagy az írhatja alá, akinek a fennálló rendelkezések értelmében erre meghatalmazása van. Az új jogszabály csupán annyit mond, hogy szerződést írásba kell foglalni, ennek elmulasztása a szerződést nem teszi érvénytelenné. Lényegé-

³⁴ R. 21. §.

ben ez elegendő is, hiszen nyilvánvaló, hogy az államigazgatási és munkajogi szabályok szerint a felelősségrevonás bekövetkezik, mert az írásbeliség hiánya vita esetén igen érzékenyen érinti a vállalatot. A R. nem beszél arról sem, hogy ki írhatja alá a szerződést. Így a vállalaton belül a munkajog szabályai, míg vállalaton kívül a polgári jog általános szabályai az irányadók.³⁵

Tehát ha olyan személy írja alá a szerződést, akinek arra jogosultsága nincs, mert nem olyan munkakörben dolgozik, és meghatalmazással nem rendelkezik, vagy az adott jogügyletre már ez nem terjedt ki, *álképviseletről* van szó, és a képvisellel szemben nem áll be joghatás. Az ilyen szerződésből amennyiben a vállalat azt kifejezetten jóvá nem hagyja, nem származik kötelezettség. A harmadik személy — jelen esetben a másik vállalat — esetleges kárát követelhetné az álképviselőtől. A Ptk. értelmében azonban a jogi személy dolgozói által okozott károkért felel, amiből következik, hogy a vállalat köteles lesz a másik vállalat számára kártérítést fizetni. Ezzel in integrum restitutio következik be, és az álképviselővel kötött szerződést semmisnek kell tekinteni.³⁶

Az érvénytelenség másik fő esetcsoportja *megtámadásra* ad lehetőséget. Ezek fenyegetés, tévedés, megtévesztés, a szolgáltatás és az ellenszolgáltatás aránytalansága.

Az alapos félelmet keltő *fenyegetést* szállítási szerződések tekintetében nehéz elképzelni, éppen úgy, mint a fizikai kényszert. Előfordulhat mégis, hogy valamelyik vállalat súlyos hibákat, vagy visszaéléseket fedez fel egy másiknál, s igéri ezek elhallgatását illetékesek előtt, ha szerződik vele, vagy a számára előnyös feltételek mellett vállal kötelezettséget. Ilyen esetben a szerződés megtámadható lesz, s természetesen mindkét féllel szemben egyéb jogkövetkezmények is beállnak.

A Ptk. 210. § (1) bek. értelmében „Aki a szerződés megkötésekor valamely lényeges körülmény tekintetében *tévedésben* volt, szerződési nyilatkozatát megtámadhatja, ha a tévedést a másik fél okozta, vagy felismerhette. Éppen egy ilyen tévedésen alapuló jogügyletet tárgyalt a 617. sz. KDB. EH. E szerint A. értékesítő vállalat traktor pótalkatrészekre kötött szerződést B. külkereskedelmi vállalattal. Az ügyletkötés előtt e szállító a megrendelő rendelkezésére bocsátotta a külföldi eladó által készített katalógust, amely a szóban forgó traktorokhoz meghatározott rajkszámú alkatrészt írt elő. A szerződés tárgyát ennek megfelelően határozták meg. Később, átvétel után, megállapítást nyert, hogy a kérdéses traktorokhoz ez az alkatrész egyáltalán nem használható, ugyanis a külföldi eladó katalógusa téves adatokat tartalmazott. A KDB. tévedés címén érvénytelennek nyilvánította az ügyletet.

Elvileg nem kizárt e szerződések vonatkozásában a *megtévesztés* sem, bár szocialista szervezetekről lévén szó, ez igen eshetőleges.

Mint az uzsorával kapcsolatban említettem, eddig ritka kivételként fordulhatott elő a szolgáltatás és az ellenérték közötti aránytalanság, hiszen ál-

³⁵ Vö. 109. sz. 564. sz. KDB. EH. i. m. 819, és 41. old.

³⁶ Az 1958. évi 69. sz. csehszlovák törvény 10. §-a szintén megkívánta a szállítási szerződés érvényességéhez az írásbeli formát. Nem volt szükséges azonban egy íratban foglalni azt, levelezés formájában is elfogadták. A Vertragsgesetz 18. § már csak akkor tekinti érvényességi kelléknek az írásbeliséget, ha külön rendelkezések azt előírják. Az alakítások mellőzésével kötött szerződéshez is jogkövetkezmények fűződnek, ha a megrendelő a szolgáltatást átveszi.

lamilag jóváhagyott árak voltak. Az új R. azonban már ismer megegyezé-
s-
árát, s mint arról korábban szó volt, az államilag meghatározott áraktól is el-
lehet térni adott feltételek mellett. Így lehetséges, hogy a jövőben egy-egy
esetben az *ellenérték aránytalanul magas, vagy alacsony* volta megtáma-
dás útján érvénytelenséget eredményez majd. Ez a megtámadhatósági ok
valószínűleg a legtöbb esetben együtt fog járni más érvénytelenségi okkal
(tévedés stb.). Ez esetben is, mint az összes többinél, indokolt az érvénytelen-
ség szankcióját alkalmazni részben azért, hogy az egyik felet védjük, más-
részt azért, hogy a másik féllel szemben megfelelő repressziót érvényesítsünk.

6. Szerződési nyilatkozat visszavonása a költségek megtérítése mellett.

A szerződés létrejöttéhez fűződő rendelkezések közül meg kell még em-
líteni ezt a szabályt. Önmagában az a jogkövetkezmény, hogy valaki köteles
megtéríteni a másik fél költségeit, ha az ajánlati kötöttség alatt, de még a
szerződés létrejötte előtt visszavonja nyilatkozatát, lehet szankció is, de
helyzetrendező szabály is, a körülményektől függően. *Kizárólag a nyilatko-
zattevő dönti el, saját érdekei alapján, mi az előnyösebb számára, az ügylet-
kötés, vagy költségtérítés ellenében is a szerződés létrejöttének megakadá-
lyozása.*

Figyelembe véve azonban, hogy jelen esetben jogi személy, ezen belül
szocialista szervezet szerződéséről van szó, amely az esetek nagy százaléká-
ban folyamatos gazdasági tevékenységre vonatkozik, már nem ilyen egy-
szerű a helyzet.

A jogszabály nagyon helyeselhetően a megrendelő számára biztosította
ezt a lehetőséget éppen azért, mert a változó szükségletek mellett adott
esetben előfordulhat, hogy a megrendelés elküldését követően megszűnik az
igény. Ez főként olyan termékeknél fordulhat elő, amelyek vonatkozásában
a szakmai szállítási alapfeltételek hosszabb időt biztosítanak a szállító részé-
ről a szerződés visszaigazolására, mint a R. 11. §-ban foglalt 15 nap.

Ha a szükséglet változott meg, és ezért kell a szerződési nyilatkozatot
visszavonni, szankcióról aligha lehet szó, mivel a megrendelő fő feladata a
fogyasztók (nem csupán az állampolgárookra gondolok) igényeinek kielégítése.
A visszavonás során fizetett költség tehát csupán a szükségletkielégítéshez
kapcsolódó kiadás. Ugyanez a helyzet, ha olyan igényekről van szó, amelyek
felmérése a legnagyobb gondosság mellett sem lehetséges pontosan.

Más a helyzet akkor, *ha a megrendelő hanyag, felületes munkát végzett
a piackutatás, az igények, a szükséglet felmérése vonatkozásában,* és e szer-
ződési nyilatkozat meggondolatlan elküldése után próbálja a hibát korrigálni.
Népgazdasági szempontokat figyelembe véve, természetesen még ez is ked-
vezőbb, mint egy eleve szükségtelen termék legyártása stb. Az adott meg-
rendelőt tekintve azonban, ha nem igyekszik munkáján javítani, és az alap-
talan rendelkezéseket minimálisra csökkenteni, véleményem szerint igen súlyos
hátrány éri, nem is szólva a vállalaton belüli személyek vonatkozásában
— épp a kifizetett magas összegű költségek miatt — bekövetkező államigaz-
gatási, munkajogi stb. szankciókról.

A nyilatkozat visszavonásának lehetősége az igényekhez történő gyors
alkalmazkodást biztosít, ha a megrendelőnek ez érdekében áll. Ugyanakkor
a költségtérítési következmény arra ösztönzi, hogy a lehetőségekhez képest
eleve olyan megrendelést eszközöljön, ami kellő alappal bír.

III.

A szerződés megkötésétől a teljesítés megkezdéséig eltelt időben is van néhány említésre méltó szankciós rendelkezés, amelyet már a gazdasági mechanizmus átalakítása jegyében állapított meg a jogalkotó.

Ilyenek:

1. Elállás az ellenérték meghatározott mértékének túllépése esetén, illetve alacsonyabb ár érvényesülése.
2. Elállási lehetőség a költségek megtérítése mellett.
3. Kártérítés kijelölés esetén.

1. Elállás az ellenérték meghatározott mértékének túllépése esetén, illetve alacsonyabb ár érvényesülése. A jövőben a szállítási szerződések vonalán lényegében háromféle ár érvényesül: a) hatóságilag meghatározott ár, b) megegyezéssel, c) a szállító által egyoldalúlag közölt ár, ha az árhatalósági rendelkezések alapján utólagos árvetés adására jogosult. Különösen nagy jelentősége lesz a megegyezéssel. Mint említettem, korábban e tekintetben nem egyezkedhettek a felek. Ennek az a magyarázata, hogy az értéktörvény érvényesülését legfeljebb csak igen szűk körben ismertük el, és az áruviszonyokat sem tartottuk valóságos áruviszonynak, csupán egy alkalmas formának, melyek keretei között le lehet bonyolítani a szocialista gazdasági rendben is az áruforgalmat. Ma azonban már nem vitás, hogy ártermelés folyik nálunk is, noha mint már korábban hangsúlyoztam, ez nem azonos a magántulajdon alapján álló gazdasági rendben folyó ártermeléssel. Mégis rendkívül nagy szerepe van az értéknek, illetve az árnak.

A R. egy eddig ismeretlen szankciót szabályoz az ellenérték vonatkozásában. A 20. § (2) bek. értelmében: „Hatósági ár esetén, ha ez a szerződéskötéskor még megállapítva nincs, a megrendelő kívánságára a szállító tájékoztató (ajánlati) árat köteles közölni. Ha a hatósági ár ezt húsz százaléknál nagyobb mértékben meghaladja, a megrendelő a szerződéstől elállhat. A felek más mértékben is megállapodhatnak.” A megrendelő tehát egyoldalú nyilatkozattal elállhat, ha az ellenérték meghatározott mértéket meghalad. A jogszabály maximálisan tiszteletben tartja a megrendelő érdekeit. A tájékoztató árnak nyilván az a rendeltetése, hogy a megrendelő további gazdasági cselekményeinél költségek kalkulálásánál stb. fix összeget tudjon figyelembe venni. Ez az elállási lehetőség, úgy vélem, minden esetben megilleti a megrendelőt, tehát akkor is, ha a szállítót szerződéskötési kötelezettség terhelte, és abban az esetben is, ha a rendelet 7. § (3) bekezdése alapján a megrendelő kívánsága ellenére népgazdasági érdekből a döntőbizottság hozta létre a szerződést. Ezt a szankciót a szerződés teljesítése előtt érvényesülő szankcióként említem ugyan, bár az elállás időpontja attól függ, mikor történik meg a hatóságok részéről az ármegállapítás. Véleményem szerint itt egy különleges polgári jogi szankcióval állunk szemben. Bizonyos fokig korlátozza a szállítót, mégpedig az új rendeletben érvényesülő alapelvvel összhangban a megrendelő nagyobb fokú védelme érdekében.

Érdekes összehasonlítást tenni ugyanezen § (3) bekezdésében lefektetett rendelkezéssel. Ez utóbbi értelmében ugyanis, ha a szállító a szerződés tárgyára tekintettel a teljesítés után is jogosult megjelölni az árat — tehát utóárvetésre van lehetősége — a megrendelő kívánságára ilyenkor is köteles egy tájékoztató árat közölni, a végleges ár azonban ezt legfeljebb 20%-kal haladhatja meg általában, azonban ez esetben elállásra lehetőség nincsen.

Ilyenkor ugyanis az árköltség a szállító részéről megtörtént teljesítés után következik be. Mégis bizonyos szankciót rejt magában ez a szakasz azért, hogy az ellenértéket a tájékoztató ár + maximum 20%-ban állapítja meg. Szankcionálja a szállító azon magatartását, hogy a tájékoztató ár megjelölésénél nem volt kellőképpen gondos, kevesebb összeget jelölt meg, mint amennyi majd később ténylegesen megilletné.

Ilyen rendelkezések mellett áttörést szenved az ellenérték megfelelő arányának elve. A szállítót jogszabály korlátozza abban, hogy az őt megillető ellenértéket az adott megrendelővel szemben érvényesítse. Előbbi esetben meg kell elégednie egy alacsonyabb árral, vagy tudomásul kell vennie a megrendelő elállását, melynek folytán az ügylet megszűnik. Utóbbi tényállás mellett pedig el kell fogadnia az esetleg kevesebb ellenértéket. Ez a szankció arra fogja késztetni a szállítót, hogy megközelítőleg reális tájékoztató árat adjon.

2. *Elállási lehetőség a költségek megtérítése mellett.* Az 50/1955. (VIII. 19.) MT sz. rendelet 13. § (2) bekezdése is már lehetőséget adott a feleknek a szerződés felbontására a teljesítési határidő lejártá előtt, ezt azonban egy további feltételhez kötötte, mégpedig ahhoz, hogy ez a körülmény a jóváhagyott tervüket ne érintse. A R. 22. § (1) bekezdése a teljesítési határidőtől függetlenül és egyéb korlátoktól mentesen lehetőséget ad a közös megegyezéssel való megszüntetésre, ehhez azonban hozzáfűzi, hogy a teljesítési határidő után történt megszüntetés a szerződésszegés következményei alól nem mentesít. Itt tehát azok a szankciók lépnek be, amelyeket majd a teljesítés során előforduló szerződésszegéssel kapcsolatban fogok említeni. Azonban külön kell beszélni a teljesítési határidő előtt történő egyoldalú elállásról, melyet a megrendelő számára biztosít a jogszabály. A rend.-ben ilyen nem volt, azonban a végrehajtási utasítás 28. pontja már enyhíteni kívánta a helyzetet, és lehetőséget adott a teljesítési határidő előtt a megrendelő a számára feleslegessé vált termékek vonatkozásában a szerződés felmondására. Ez a felmondási lehetőség és az ezzel kapcsolatos szankciós rendelkezés azonban korántsem volt olyan egyértelmű, mint a R.-ben található. Különböző utasítások jelentek meg ezzel kapcsolatban, így a 170/1958. (V. 20.) KDB. számú, a 171/1958. (XII. 20.) KDB. számú, a 220/1964. (II. 4.) KDB. számú utasítások, amelyek részben meghatározták, hogy milyen termékekre vonatkozik ez a felmondási lehetőség, másrészt pedig igen differenciáltan kedvezményes kötbért állapítottak meg. Így attól függően, hogy a felmondás a tárgydőszak előtt, vagy annak első harmadában történt-e, illetve a második harmadban, vagy a harmadik harmad első felében, az egyébként esedékes kötbér 10, 25, illetve 50%-át kellett megfizetni. Kimentési okként egyedül az újítást, illetve a találmányt emelték ki. Ugyancsak a felmondás idejétől függően a szállítót egyébként megillető, ún. törlési felárnak is csak meghatározott százalékat (90, 75, 50) kellett megfizetni. Az újítás, illetve találmány itt is kimentési ok. Ezek bevezetésének időpontját a felettes szervvel igazoltatni kellett, nyilván azért, hogy az esetleges szerződéskötési gondatlanságot meg lehessen állapítani. A felmondásokat a szállító köteles volt elfogadni, ha még nem indult meg a termelés. Ez a jogszabályi rendezés igen sok zavart okozott, mert a felek általában objektívnek tekintették ezt a kötbért. Elősegítette ezt a téves felfogást kizárólag az újítás és találmány mentesítési okként való kiemelése. Sok esetben a joggyakorlat sem vizsgálta, milyen okból történt a felmondás, hanem automatikusan kiszabták a kedvezményes kötbért. Az

említett utasítások nem szólnak a felmondás esetén keletkezett költségek megtérítéséről. Feltehetően azért, mert a bizonyítás úgy is nehéz, és a kötbér, mint egyben káratalány, részben fedezi a kiadásokat. A KDB. 203. sz. elvi határozata³⁷ foglalkozik ezzel a kérdéssel, és azt szögezi le, hogy a megrendelő jogszerű elállása esetén is megilleti a szállítót a teljesítés előkészítése érdekében végzett különleges adminisztrációs munka méltányos ellenértéke. Ez az elvi határozat meglehetősen óvatosan fogalmaz, hiszen csak különleges adminisztrációs munka méltányos ellenértékéről beszél, mivel álláspontja szerint a szállító saját termelése érdekében egyébként is általában végez adminisztrációs munkát, anyagot szerez be stb. A gyártási költségekről pedig nem szól, nyilván azért, mert eddig a szállító általában a szerződés sorsától függetlenül is termelt. Később kiegészítették ezen elvi határozatot a szerződés felbontására vonatkozólag. E tekintetben megállapították, hogy igényt egyáltalán nem lehet támasztani, mivel a felbontás visszamenőleges hatállyal szünteti meg a szerződést, s a Ptk. 319. § (3) bekezdése értelmében pedig csupán a teljesített szolgáltatások járnak vissza ilyen esetben, de ezen túlmenően követelési jog nem keletkezik. Kérdéses azonban, hogy a szerződés teljesítéséhez szükséges előkészületek, gyártás megkezdése, a teljesített szolgáltatásokban nincs-e benne. Ezt nem lehet meg nem történné tenni akkor sem, ha a szerződést visszamenőleges hatállyal szüntetik meg.

Ezek helyett a bonyolult rendelkezések helyett az új jogszabály a megrendelő részére elállási jogot biztosít, a teljesítési határidő előtt, ez az elállás azonban nem szankció nélküli, ugyanis a jogszabály értelmében a költségeket meg kell téríteni, s amennyiben felróható magatartásról van szó, a szerződésszegés jogkövetkezményei állanak be. Itt csupán a kötbér vonatkozásában jelentkezik egy, mostmár egyöntetű korlátozás, amennyiben ilyen elállás esetén a kötbér mértéke csupán 50%-a annak a kötbérnek, amit a teljesítés során bekövetkező szerződésszegés miatt általában fizetni kell. Ezen rendelkezés alapján tehát a költségek igazodnak a tényleges ráfordításhoz, nem a kötbér a feltehetőhöz az által, hogy a különböző időpontokban történő felmondás esetén különböző kötbérkulcsokat alkalmaznak. Természetesen indokolt volt az alacsonyabb kötbérkulcs megállapítása, mert általában ha felróható is az ilyen elállás, a másik félre háruló teher vonatkozásában kisebb súlyú, mint a teljesítési határidő eltelte utáni szerződésszegés.

Ezen szankcióval kapcsolatban még egy probléma tárgyalható. Ha figyelembe vesszük a szerződés létrejöttére vonatkozó jogszabályokat, akkor azt láthatjuk, hogy kétféle szerződés van, olyan, amit a felek szabad akaratból kötnek, és olyan, amit *hatósági rendelekezés alapján meg kell kötniük, vagy éppen ez utóbbi hozza létre*. Gondolok itt a döntőbizottság azon jogkörére, amely szerint népgazdasági érdekből a megrendelő kívánsága nélkül is létrehozhat szerződéseket. Kérdés, hogy ez utóbbi esetekben elállásról szó lehet-e? A rendelet 23. §-a, mint említettem, csupán egy korlátozást tartalmaz ezen elállás vonatkozásában, amennyiben csak a teljesítési határidő előtt ad erre lehetőséget ilyen formában. Figyelembe véve azonban a jogszabály egész szellemét, nem vitásan a népgazdaság érdekében biztosította a megrendelő részére ezt a lehetőséget, azon célból, hogy ha esetleg a szerződés teljesítése előtt, valamely szükséglet megszűnt, vagy esetleg korábban sem volt, akkor legalább ebben az időpontban meg tudja akadályozni a feles-

³⁷ I. m. 658. old.

leges készlet felhalmozódást, és beszerzéseit a ténylegesen fennálló szükség-
lethez igazíthassa. Úgy gondolom, általában el kell fogadni, hogy a szerződés
hatóság által való létrehozatalakor a megrendelő tiltakozása ellenére népgaz-
dasági érdek érvényesült. Mégis a szerződés létrehozása után adódhatnak
olyan körülmények, amelyek mellett valóban nem indokolt a szerződés tel-
jesítése. Ha azonban a megrendelő a szerződés kötésekor kifejezett tiltakozá-
sát kívánja ilyen módon érvényesíteni, akkor véleményem szerint a megren-
delő részéről felróható magatartás állapítható meg, és nem csupán a költsé-
geket kell megfizetnie, hanem beállnak a szerződésszegés jogkövetkezme-
nei is.

3. *Kártérítés kijelölés esetén.* (Különleges és részben szankciót is tar-
talmazó szabály található a R. 25. §-ában, amely változatlanul fenntartotta
azon lehetőséget, mely szerint a szerződés teljesítésére a szállító felettes
hatósága más gazdálkodó egységet jelölhet ki. Míg azonban e tekintetben
a rend. azt szögezte le, hogy ilyen kijelölés esetében a szerződés a másik
félre nem válhat terhesebbé,³⁸ addig az új jogszabály a kijelölés folytán a
másik félre háruló kárt a kijelölt féllel térítteti meg. Vajon, milyen célt
szolgál ez a rendelkezés, és milyen kapcsolatban áll a 48. §-ban meghatáro-
zott kártérítési kötelezettséggel, amely felelősségi szankció, s mostmár csupán
vétkes magatartás alapján jár. A szóban forgó esetben nem szerződéssze-
gésről van szó, hanem a szerződés teljesítése vonatkozásában hozott hatósági
rendelkezésről. Azonban nem vitásan indokolatlan volna a megrendelőt súj-
tani egy olyan anyagi hátrány viselésével, amelyet a szállító vállalat felettes
szervének intézkedése okozott, akár menthető módon, éppen esetleg népgaz-
dasági érdekből. Itt tehát nem annyira szankcióról, mint inkább a költsé-
gekkel kapcsolatos helyzet rendezéséről van szó. Mindezeket figyelembe véve,
arra a megállapításra kell jutni, hogy ha már olyan „kártérítés” viselésére kö-
telezi a jogszabály az új szállítót, amely nem az ő magatartásával összefü-
gésben keletkezett, és amely semmiképpen nem fogható fel szerződésszegés-
nek, akkor ezen kártérítés alól *kimentésnek helye nincs.*

Kijelölés folytán elvileg kétféle lehet a kár. Vagy a korábbi szállító
magatartásával áll összefüggésben, vagy ettől teljesen független. Amennyiben
a korábbi szállító magatartásával összefüggést lehet megállapítani, úgy vé-
leményem szerint az új szállító megtérítési igényvel fordulhat a korábbi
szállító ellen, bár a rendeletből egyértelműen ez nem olvasható ki. Jogsza-
bályszerkesztéssel az új szállító megtérítési igényvel kapcsolatos lehetősége
ezen szakaszt megelőző részbe került, és itt visszautalás nem történt. Azonban
annak ellenére indokolatlannak tartanám, ha ilyen esetben a megtérítési
igényt méltányolná a döntőbizottság. Abban az esetben, ha az eredeti szállító
magatartásával nem függ össze a kár, nyilvánvaló, hogy megtérítésre nincs
lehetőség.

Ez a „kártérítési szankció” *nem minden esetben rendelkezik kifejezetten
szankció jelleggel*, csak akkor, ha a keletkezett kárt az eredeti szállító okozta,
vagy a felettes hatóság nem megfelelő intézkedései. Igaz, ez utóbbi esetben
nem azt sújtja közvetlenül a joghátrány, aki a helytelen intézkedést tette,
azonban itt mégis érvényesülnek olyan ható tényezők, amelyek a felettes ha-
tóságot arra indítják, hogy a jövőben alaposabb körültekintéssel legyen az

³⁸ Lásd: a rend. 14. §-át.

esetleges ilyen jellegű szerződés módosításoknál.³⁹ Akkor eszközölje azt, ha más megoldás nem látszik alkalmasnak, vagy egyáltalán nincs. Hogy ez a íajta kártérítés nem kifejezetten szankció, azt véleményem szerint azért lehet mondani, mert előfordulhat olyan eset, amikor az összes érdekelt személyek maximális gondossága mellett is szükség lesz a szállító fél megváltoztatására, és egyben a megrendelőnek ez a változtatás kárt is okoz. Ilyenkor bár *joghátrány sújtja a kijelölt felet, de a szankciónak az a lényeges kelléke hiányzik, hogy megfelelő irányba terelje bárkinek is a magatartását.*

IV.

A szankciók harmadik nagy csoportja a szerződés teljesítése során *fenyeget* bizonyos magatartásokat. Ezek közül a következők érdemelnek említést:

1. *Jogosulatlan előszállítás szankciói:*
 - a) a teljesítés elfogadásának és az ellenérték fizetésének megtagadása,
 - b) előszállítási díj fizetése,
2. *Az ellenérték veszélyeztetettsége vagy nem fizetése esetén beálló szankciók.*
 - a) a szállító visszatartási joga,
 - b) elállás,
 - c) késedelmi kamat.
3. *Egyéb késedelem szankciói:*
 - a) elállás a megrendelő részéről,
 - b) a szállító ellenérték követelésére megnyíló joga,
 - c) kárveszély átszállás.
4. *Hibás teljesítéshez kapcsolódó szankciók és a jótállás következményei.*
 - a) szavatossági jogok,
 - b) ellenérték visszatartása, visszakövetelése,
 - c) jótállás következményei.
5. *A szerződés lehetetlenüléséhez, illetve a megghiúsuláshoz fűződő szankciók.*
 - a) értesítés elmulasztásából eredő károkért való felelősség,
 - b) a lehetetlenülés, megghiúsulás egyéb szankciói.

A kártérítést és a kötbért szándékosan nem említettem, mivel ezek általános szankciók, s ezért előbbi valamennyi említett tényállásnál elképzelhető, míg utóbbi fizetési késedelem kivételével különböző szerződésszegésekhez kapcsolódik, ezért ezekkel *külön fejezetben foglalkozom.*⁴⁰

1. A jogosulatlan előszállítás szankciói.

Az új R. ismételten szabályozza az előszállítást, részletesebben, és szigorúbb következményekkel, mint a korábbi jogszabály, amely csupán azt szögezte le, hogy előszállításra akkor van lehetőség, ha a szállító a megrendelővel ilyen vonatkozásban megállapodott.⁴¹ Arról nem rendelkezett, mi a

³⁹ Igen figyelemre méltó rendelkezés található a Vertragsgesetz 82. § (2) bek. 2. pontjában, e szerint, ha „a kötelemszegést egyoldalú, a másik félre nem kötelező utasítás okozta. Az utasító szerv köteles a félnek az egyoldalú utasítás folytán keletkezett kára kiegyenlítéséről gondoskodni.”

⁴⁰ Ld.: V. fejezet.

⁴¹ 155/1955. (VIII. 19.) KDB. sz. ut. 30.

következménye a megállapodás nélküli előszállításnak. Ilyenkor a szerződés-szegés általános szankciói jöhettek figyelembe.

Ez a rendelkezés tehát már jelezte, az előszállítások nem minden esetben kívánatos voltát, noha önmagában véve a tény, kedvező képet adott a vállalatról, mert csak akkor tudott előszállítást eszközölni általában, ha ter-vét teljesítette, sőt túlteljesítette. Népgazdasági szinten azonban már koránt-sem ilyen egyértelműen előnyös a vállalati tervnek mechanikus túlteljesítése. Ezt igazolta a nagyarányú készletfelhalmozódás, valamint az alapanyag problé-ma is. A határidő előtti teljesítés miatt a termelő vállalat nagyobb mér-tékben használta fel az alapanyagot; ez a körülmény anyagellátási nehézsé-geket okozott nála, illetve más gyártó műnél is. A megrendelő szempontjá-ból sem mondható általában kedvezőnek, mivel raktározási, értékesítési és egyéb zavarokat idézhetett elő. Ezen túlmenően a szükséglet kielé-gítését sem mindig szolgálta megfelelően, hiszen az előszállítás általában éppen olyan termékek vonatkozásában történt, amelyekre nézve nem volt nagyobb a szükséglet, mint amennyit a szerződésnek megfelelő átadás is kielégíthetett. Éppen ezért az új rendelet már közvetlenül szankcionálja az előszállítást. A megrendelőnek lehetőségét ad — a termék felelős őrzésbevé-tele mellett — *a teljesítés visszautasítására, s ezáltal az ellenérték megfizeté-sének megtagadására, s egyben előszállítási díj igénylésére.* Utóbbi alól ki-mentésnek helye nincs, és a felelős őrzéssel előállott költségek, valamint ká-rok összegén felül jár.⁴² A rend. alapján is fennállott közvetett szankciók, nevezetesen a költségek és károk megtérítése jelenleg is terheli a szállítót — mostmár kifejezetten — ezenfelül azonban további joghátrányok is érik.

A korábbi jogszabályok, és itt hivatkoznék az ellenérték számlázására és fizetésére vonatkozó szabályokra is, azt a szigorú és következetes álláspontot képviselték, mely szerint a termék leszállítása esetén az ellenértéket ki kell fizetni. Ez összhangban áll az állam hitelmonopóliumával, hiszen a leszállítás általában teljesítést is jelentett, figyelembe véve azt a jogtételt, mely szerint a teljesítés helye legtöbb esetben a szállító telephelye, illetve a feladási hely volt, nem beszélve arról a helyzetről, amikor a kötelezett saját fuvar-eszközzel továbbította az árut.

Az új rendelet alapján sem történik hitelezés annak ellenére, hogy az ellenérték kifizetését megtagadhatja a megrendelő. A polgári jog általános szabályai szerint az ellenérték fizetése akkor válik esedékessé, amikor a telje-sítés megtörtént. Itt pedig erről nem lehet beszélni, mert a szerződésben meghatározott határidő előtt eszközölt szolgáltatást a megrendelő teljesítés-ként nem fogadja el, csupán őrzi. A felelős őrzés viszont kötelessége, ami gazdaságossági okokból indokolt, ezáltal ugyanis elkerülendő az áru több-szörös utaztatása, ki- és berakása stb. A szállító tehát nem kapja meg az ellenértéket, sőt fizeti a termék őrzésével kapcsolatos költségeket, viseli a károkat, s ezen felül előszállítási díj terheli.

Az előszállítási díj egy sajátos objektív bírság, és mint ilyen, államigaz-gatási jellegű szankciónak tekinthető. A különös sajátosságát az adja meg, hogy ez a másik felet illeti, összege pedig igazodik a szerződéses értékhez. Napi fél ezrelékes díj illeti meg a megrendelőt, nyilván a határidő előtt le-szállított termék értékének alapulvételével. Maximálisan annyi napra jár-hat, ahány nappal előbb kívánt teljesíteni a szállító, mint amilyen határidőt

⁴² Ld.: R. 30. §.

eredetileg kikötöttek. Felső határ vonatkozásában nem tartalmaz korlátozást a jogszabály. Olyan szankcióval állunk szemben, amely hatékonyan gátolja majd a jogszerűtlen előszállításokat. Feltétlenül helyes ezen díj vétkeességtől független fizetése, hiszen tipikus eseteket figyelembe véve, a termelő általában semmivel nem magyarázhatja meg, miért szállított korábban. Éppen tevékenységéből eredően következik az, hogy a megfermelt termékekhez szükséges raktározási és egyéb problémákat saját maga oldja meg, akkor is, ha előre fut a termeléssel. Ne terheljen ezzel más vállalatokat. Szükség van szigorú rendelkezésre ebben a vonatkozásban, mert bármilyen csekély lazítás a későbbiekben kedvezőtlen eredményt okozhat.

2. Az ellenérték veszélyeztetettsége vagy nem fizetése esetén beálló szankciók.

A jogszabály sokkal előnyösebb pozícióba helyezi a megrendelőt, mint korábban volt. Ez általában igaz, azonban éppen azért, mert az áruviszonyok és a kereskedelmi módszerek fokozottabb érvényesítésére főrekszik, megfigyelhető, hogy bizonyos esetekben az új rendelet a jogosulttal szemben is igen szigorú követelményeket állít. Ezt mutatja az a korábban is fennállott, de ilyen formában ki nem fejezett lehetőség, amely mellett a szállító kérheti a pénzügyi fedezet előzetes biztosítását, ha az ellenszolgáltatás időben való teljesítése veszélyeztetve van.⁴³ Azonban e szakasznak nem csak az az érdeme, hogy általánosan és kifejezetten biztosítja ezt a lehetőséget, hanem különösen figyelemre méltó az az új szankciós rendelkezés, mely szerint, amíg a megrendelő a fedezetet nem biztosítja, a szállító a szolgáltatást visszatarthatja, majd a fedezet biztosítására adott megfelelő határidő lejártá után a szállító a szerződéstől elállhat.

Ez a rendelkezés igen hatékony biztosítéka annak, hogy a szállító az ellenértéket megkapja, vagy ha erre mégsem kerülhet sor, más úton hasznosítsa termékét. Ebben a vonatkozásban több probléma merülhet fel. Így, mi a visszatartott termék jogi sorsa, mi a következménye annak, ha emiatt a teljesítési határidő kitolódik? Kérdéses az is, hogy ha a teljesítési határidő letelt, a megrendelő fizetési késedelembe esett-e, vagy átvételi késedelem állapítható meg a terhére, esetleg mind a kettő. Hogyan kell értékelni az elállást? Lehetőség van-e arra akkor is, ha szerződéskötési kötelezettség terhelte a szállítót?

A jogszabályi rendezés alapján nem lehet vitás, hogy ha a szolgáltatás visszatartásának meghatározott oka fennforog, akkor a kötelezett részéről jogos megtagadásról beszélhetünk. A Ptk. 281. § (3) bek. értelmében annak a félnek a jogaira és kötelezettségeire, aki a szolgáltatás megtagadására jogosult a felelős őrzés szabályai az irányadók. Az tehát nem vitás, hogy a dolog őrizetéről a megrendelő költségére és veszélyére gondoskodik a szállító. Ha a fedezet biztosítása megtörtént, ezek figyelembevételével adja át a terméket. Nem érdektelen megjegyezni, hogy a Ptk. 196. § (1) bek. a felelős őrző javára további visszatartási jogot biztosít mindaddig, amíg a dolog őrzésével kapcsolatos költségei is meg nem térülnek. Az eddig elmondottak ellenére azonban a visszatartott termék jogi sorsa nem teljesen azonos a

⁴³ A R. 31. § (1) bek. „A szállító a megrendelőtől a pénzügyi fedezet előzetes biztosítását kérheti, ha az ellenszolgáltatás időben való teljesítése veszélyeztetve van, ... (2) bek. A szállító a szolgáltatást mindaddig visszatarthatja, amíg a megrendelő a fedezetet nem biztosítja. A fedezet biztosítására adott megfelelő határidő lejártá után a szállító a szerződéstől elállhat.”

felelős őrzésben levő dolog jogi sorsával. Utóbbinál ugyanis a másik fél nem kényszerűségből hagyja dolgát a felelős őrzőnél, legalább is nem ennek a kényszerítő jellegű cselekedete miatt. A szállítási szerződés vonatkozásában a felek között a *szerződéses jogviszony a meghatározó*, nem pedig egy tényleges helyzet, ami felelős őrzői kötelezettséget ró valakire anélkül, hogy jogviszonyban állna azzal a személlyel akinek érdekében a jogot magánál tartja. Véleményem szerint éppen ezért ha a jogosult nem teremt olyan helyzetet, amely időben feloldhatná a kötelezett visszatartási jogát, akkor elállás következik be. Ez az elállás hasonló lehetőségeket biztosít a szállító részére, mint a Ptk. a felelős őrzőnek, vagyis megfelelő határidő eltelte után rendelkezhet a dologgal. Tekintettel arra azonban, hogy a szállító saját érdekében tartotta vissza a saját dolgait, az elállás után saját javára rendelkezhet azzal, míg a felelős őrző lényegében egy másik személy érdekeinek figyelembevételével és annak javára. Ez az elállási jog, úgy vélem, a jogszabályban rögzített előfeltételek esetén megilleti a szállítót akkor is, ha szerződéskötési kötelezettség terhelte, és akkor is, ha hatóság hozta létre a jogviszonyt. Mindkét esetben népgazdasági érdek kívánja meg a jogügylet létét, csak hogy a szállító a szerződés létrejötte után mindent megtett a teljesítés érdekében, ami rajta múltott. Tehát ha a megrendelő nem hajlandó megfelelő idő alatt a fedezetet biztosítani, a szerződés az ő hibájából hiúsul meg, és viselnie kell az összes következményeket.

A visszatartás folytán eltolódik a teljesítési határidő. Ez nyilvánvaló, hiszen visszatartási jogról csak olyan körülmények között lehet beszélni, amikor a teljesítés esedékessé vált. Minthogy a szállítót jogszabály hatalmazza fel lényegében a teljesítés időleges, adott feltételek mellett pedig végleges megtagadására, az ő oldaláról nem lehet szerződésszegésről beszélni, arról pedig még kevésbé, hogy vétkes volna, ezért tehát szankció nem sújthatja. *A teljesítési határidő eltolódása a megrendelő magatartásával kapcsolatos.* Nem biztosította előzetesen az ellenszolgáltatást, noha arra jogszabályi rendelkezés folytán köteles lett volna, és esetleg fizetni sem tud. Ezért tehát szerződésszegés csak az ő terhére állapítható meg, és az ő magatartása vonatkozásában kell vizsgálni a felróhatóságot. A késedelem tehát azért következik be, mert az ellenérték megfizetése van veszélyben. Egyáltalán nem tisztázott azonban, hogy ilyenkor átvételi késedelemről, fizetési késedelemről vagy esetleg mindkettőről szó lehet-e? Úgy gondolom, a gyakorlatban legtöbbször átvenné a megrendelő a terméket, szüksége volna rá, de éppen pénzügyi fedezet hiányában nem teheti. Kérdés, szó lehet-e ilyenkor esetleg jogi átvételről, amely mellett a szállító maradna birtokban. A körülményeket figyelembe véve, ennek nem sok értelme volna, különösen akkor, ha a megrendelő végül mégsem tud fizetni, és elállásra kerül sor a szállító részéről.

A kérdés eldöntése céljából meg kell vizsgálni az ilyen esetben beálló helyzetet. A helyes kiindulási alap véleményem szerint az, hogy *fizetési késedelemről mindaddig nem beszélhetünk, amíg teljesítés nem történik.* Igaz, éppen azért nem teljesít a szállító, mert a megrendelő nem biztosította az ellenértéket, s fennáll a veszély legalább is, hogy nem tud fizetni. Véleményem szerint mégis itt átvételi késedelmet kell majd megállapítani. Fizetési késedelemről és az ehhez fűződő késedelmi kamatról azért sem lehet szó, mert a Ptk. 301. §-ához fűzött indokolás értelmében a késedelmi kamat idegen pénz használatáért járó díj. Éppen ezért nincs is kimentési lehetőség a késedelmi kamat fizetési kötelezettség alól. Az adott tényállás szerint azon-

ban nem történt hitelezés, még olyan formában sem, hogy a megrendelő terméket kapott volna ellenérték nélkül. Lényeges dolog a kétféle késedelmet egymástól elhatárolni, annál is inkább, mert különböző joghatások fűződnek a kétféle késedelemhez, és nem közömbös a kimentési lehetőség sem.

A R. fenntartotta a régi jogszabály *késedelmi kamatra* vonatkozó rendelkezéseit. E szerint, ha a megrendelő nem fizeti meg az ellenértéket, úgy napi 1/2‰ késedelmi kamatot köteles fizetni, amely alól kimentésnek helye nincs. (A KDB 544-es sorszámú elvi határozata⁴⁴ foglalkozik bővebben a tervszerződések körében érvényesülő késedelmi kamattal.) Ez a rendelkezés lényegében megegyezik a Ptk. 301. §-ban foglaltakkal, csupán a mérték tekintetében van eltérés. Az említett EH. azt szögezi le, hogy a napi 1/2‰-es kamat tervszerződések esetén illeti meg a jogosultat. A R. csupán a szállítási szerződésnél szabályozza ezt a kamatot, kérdés, hogy az általa bevezetett egyéb tervszerződésnél is ezt a mértéket kell-e alkalmazni, vagy a Ptk. szerinti 5‰-ot. Általában a R. nem kívánta a szállítási szerződés szankciós szabályait ezekre is kiterjeszteni. Eddig viszont a gyakorlat igen sokszor törekedett arra, hogy a szállítási szerződés szabályai egyéb tervszerződésnél is érvényesüljenek.⁴⁵

Mint fentebb említettem, a késedelmi kamat a megrendelő azon magatartását szankcionálja, mely a fizetés elmulasztására vonatkozik. Ez tipikusan polgári jogi szankció, és bár a jogszabály értelmében ezen teher alól nem mentesülhet az adós, mégis az említett KDB elvi határozat szerint az inkasszó eljárás alatt a kamatfizetési kötelezettség szünetel, kivéve mégis azt az esetet, amikor a banki átírást a kötelezett fél rosszhiszemű magatartásával késlelteti, vagy amikor fedezet hiányában a követelés sorban áll. Ebből arra lehet következtetni, hogy amíg a bank a szükséges adminisztrációs műveleteket elvégzi, addig nem terheli az adóst kamat, vagyis kívülálló harmadik személy magatartása adott esetben mégis mentesítő körülmény lehet.

3. *Egyéb késedelem szankciói.* A szerződés késedelmes teljesítésének egyik szigorú szankciója az *elállási jog*. „A megrendelő — függetlenül attól, hogy a szállító késedelme kimentette-e — követelheti a teljesítést, vagy ha ez többé nem áll érdekében, elállhat a szerződéstől. A (2) bekezdés értelmében a teljesítéshez fűződő érdek megszűnésének bizonyítására nincs szükség, ha a szerződést a felek megállapodásánál vagy a szolgáltatás felismerhető rendeltetésénél fogva meghatározott időpontban — és nem máskor — kellett volna teljesíteni, vagy ha a megrendelő az utólagos teljesítésre megfelelő (fix) határidőt szabott, és az is eredménytelenül telt el.”⁴⁶ Ez a rendelkezés lényegében azonos a korábbi jogszabályban foglaltakkal. A megrendelő javára állapít meg elállási lehetőséget a szállító késedelme esetén, mégpedig két formában: az egyik esetben *érdekmúlást* kell bizonyítani, s amennyiben ilyen bizonyítás eredményre nem vezet, át kell vennie a terméket, a másik esetben *érdekmúlás* bizonyítása nélkül is elállhat, ehhez azonban már az szükséges, hogy vagy a szerződésből, vagy a szolgáltatás rendeltetéséből kitűnőleg azt csak *egy meghatározott időpontban lehessen*

⁴⁴ I. m. 478. old.

⁴⁵ Igen érdekes a probléma egyéb szankciók vonatkozásában is, különösen, ha figyelembe vesszük, hogy a típuskényszer nagymértékben fellazult. Szállítási szerződés helyett korlátozás nélkül bizományi szerződés és raktári vétel (adásvételi szerződés) köthető.

⁴⁶ R. 37. § (1), (2) bek.

teljesíteni, később már nem, illetve a teljesítésre megadott megfelelő fix póthatáridő is eltelt. Lényegében itt is az érdekmúlás az igazi indok, de azt külön bizonyítani nem szükséges.

Sokkal érdekesebb a késedelem másik szankciója, amely akkor áll be, ha a megrendelő nem veszi át időben a szolgáltatást. A rend. értelmében a szállító a szerződéstől elállhatott, ha a megrendelő romlandó termék átvételével esett késedelembe, és ez a termék rendeltetésszerű felhasználását veszélyeztette.⁴⁷ A R. a következőket mondja ki:

a) „A szállító — függetlenül attól, hogy a megrendelő késedelmét kimentette-e — a szolgáltatás tárgyát felelős őrzésbe veheti, és követelheti az ellenszolgáltatás megfizetését. A felelős őrzésbevitellel a kárveszély a megrendelőre száll át.

b) Ha a megrendelő a szállító telepén a termék átvételét elmulasztja, azt a szállító a szállítási alapfeltételek eltérő rendelkezése hiányában a felelős őrzés helyett a megrendelő címére feladhatja vagy elszállíthatja.”⁴⁸ E szakaszban lényegében két szankciós rendelkezés található. Az egyik: a megrendelő kénytelen kifizetni az ellenszolgáltatást, annak ellenére, hogy az árut még nem vette birtokába, a másik: ilyen esetben is a kárveszély őrá száll át. A dolgozat korábbi részében már elemeztem a felelős őrzést, tehát itt nem szükséges külön beszélni az ezzel kapcsolatos költségek viseléséről és egyéb jogi problémákról. Mindenképpen fel kell hívni a figyelmet azonban arra, hogy megrendelői késedelem vonatkozásában a szállítót megillető elállási jogról nem beszél a jogszabály, vagyis feltételezi a megrendelés mögött levő tényleges szükségletet. Ha ez a tényleges szükséglet fennáll, — mint ahogyan bizonyára így is van, hiszen ha már nem volna szükséglet, akkor a megrendelőnek lehetősége lett volna legkésőbb a teljesítési határidő előtt legalább egy nappal esetleg szerződésszegési következmények nélkül felmondani az ügyletet —, akkor semmi sem indokolja, hogy a szállító részére elállási lehetőséget biztosítson a jogszabály. E helyett azonban a megrendelő címére feladhatja vagy elszállíthatja a terméket véleményem szerint akkor is, ha korábban felelős őrzésbe vette.

Az ellenszolgáltatás megfizetésével kapcsolatban problémát okozhat a követelés fennállásának igazolása. Ha a bank elfogadja a szállító olyan értelmű egyoldalú nyilatkozatát, mely szerint a terméket felelős őrzésbe vette, az nézetem szerint adott esetben visszaélésekre is okot adhat. Ha például a szállító ismeri a megrendelő helyzetét, tudja, hogy késedelembe fog esni az átvétellel, azonban ő sem készíti el időre a termékét. Amennyiben egyoldalú nyilatkozata alapján az ellenértéket igényelhetné, akkor jogellenesen juthatna pénzéhez, és szabadulna a késedelem következményei alól, amely első sorban őt terhelné.

Attól függően, hogyan alakul a gazdálkodó szervek közötti fizetés módja, különböző megoldások adódhatnak. Úgy gondolom, mégis az volna a legheylesebb, ha a szállító megrendelőhöz intézett felszólítása alapján a megrendelő intézkednék az ellenérték átutalásáról, vagy leglább is elismerő nyilatkozatot adna a szállítónak még mielőtt az a bankhoz fordulna. Ismeretes ugyanis, hogy a bank az ellenérték kifizetése során nem vizsgálja mélyrehatóan a követelés jogosságát. A megrendelőnek viszont módjában állna

⁴⁷ A rend. 20. § (3) bek.

⁴⁸ R. 39. §.

arról is meggyőződni, hogy a termék valóban rendelkezésre áll-e. Ez indokolt volna azért is, mert így bizonyossá válhatna a szállító abban is, hogy a megrendelő csak átvételi késelemben van-e, vagy fizetni sem tud.

A jogszabály változatlanul fenntartotta a polgári jog általános rendelkezéseivel is összhangban álló tételt, amely szerint megrendelői késelelem esetén a kárveszély a megrendelőre száll át, bár a R. nem egészen egyértelmű, mivel csupán azt mondja ki, hogy ha a megrendelő késelemben esik és a szállító a terméket felelős őrzésbe veszi, akkor a kárveszély a megrendelőre száll át. Nem rendelkezik azonban arról, mi történjék, ha a szállító felelős őrzés helyett feladja a terméket. Véleményem szerint kárveszély ilyenkor is átszáll a megrendelőre.

4. *Hibás teljesítéshez kapcsolódó szankciók és a jótállás következményei.* A szankcióknak ez a csoportja az, amely talán a legmesszebbmenően védelmezi a megrendelő érdekeit, azáltal, hogy a szerződésben testet öltött megrendelői szükséglet megfelelő minőségben történő kielégítését biztosítja. Ezeknek egyedüli alapja az az objektív tény, hogy a szállító hibásat szolgáltatott. Kimentési oknak nem tekinthető annak bizonyítása, hogy a termék hibátlan volt, mert ilyen esetekben maga a feltétel hiányzik, amihez a szankció fűződnék.

A szállítási szerződésekre vonatkozó jogszabály nem említi a Ptk. 305. § (4). bek.-ben foglaltakat. Ennek értelmében „A kötelezett a szavatossági felelősség alól mentesül, ha a jogosult a hibát a szerződéskötéskor ismerte.” A korábban már említettek szerint a polgári jog általános szabályai mögöttes jogterületként alkalmazandók akkor, ha az nem rendez valamilyen helyzetet. Ez tehát azt jelentené, hogy a szavatossági igényrel kapcsolatos szankciók alól mégis csak volna egy esetben kimentésnek helye.

Véleményem szerint az említett körülmény sem kimentési ok lényegében, hanem itt is a hibás teljesítés, mint szankciót előidéző feltétel hiányzik. Ha ugyanis a hibát ismerte a jogosult a szerződéskötéskor, akkor a szerződés tárgya eleve a hibás dolog volt. Az átvétellel pedig, mint ráutaló magatartással megerősítette azt a nyilatkozatát, amellyel éppen erre a dologra kötött ügyletet. Természetesen más a helyzet, ha a szerződéskötéskor a hiba ismeretében kiköti a megrendelő, hogy csak hibátlan állapotban veszi azt át. Ekkor a szerződés tárgya olyan termék, amely kifogástalan, s ha mégis hibásat ad a kötelezett, nem mentesülhet a szavatossági kötelezettségek alól.

Amennyiben a tervszerződések termékcserét lebonyolító területén található szolgáltatásokat megvizsgáljuk, azt tapasztaljuk, hogy alig lehet egyedi szolgáltatásról beszélni. Legalább is abban az értelemben ritkán fordul elő, hogy ne tudna a szállító egy másik ugyanolyan szolgáltatást eszközölni a megrendelő részére. Éppen ezért a szállítási szerződésekre vonatkozó jogszabály nem tesz éles különbséget a szavatossági igények között aszerint, hogy egyedi termék, vagy fajlagos termék hibás szolgáltatásáról van-e szó.

A korábbi jogszabály értelmében a szállító az általa „előállított vagy beszerzett termék” szállítására vállalt kötelezettséget. Gyakorlatilag zárt fajú szolgáltatásról lehetett csak szó.⁴⁹ Bizonyára a jövőben is ezek a szolgál-

⁴⁹ Ld.: a rend. 1. § (2) bek. A szállítási szerződések körében érvényesülő zártfajúság és általában ezen szerződési fajta vonatkozásában fennálló szavatosság speciális vonásainak bővebb kifejtését lásd Görgey Mihály: Kellékszavatosság a szállítási szerződések körében c. művében. Közgazd. és Jogi Könyvkiadó Bp. 1965.

tatások lesznek többségben, bár a R. csupán „szerződésben meghatározott” terméket említ.⁵⁰ Azonban leszögezi a szállító általános kötelezettségeként, hogy „működési körében” kell a megrendelők szükségleteit megfelelően kielégítenie.⁵¹

A R. 40. §-a értelmében, ha a szolgáltatás tárgyának nincsenek meg a törvényes, vagy szerződéses kellékei a megrendelő választhat a *kijavítás* és az *árleszállítás* között. A szállító pedig ezek helyett *kicserélést ajánlhat fel*. Ezek a szavatossági igények jöhetnek számításba általában kisebb hiba esetén, míg ha a szolgáltatás rendeltetésszerű használatra alkalmatlan és megfelelően, vagy kellő időre, illetve gazdaságosan ki sem javítható, a megrendelő választhat a *kicserélés*, vagy az *elállás* között; utóbbi esetében azonban érdemköltséget kell igazolnia. A szavatossági igényeket figyelembevéve itt még fokozottabban áll az az elvi tétel, amely a polgári jog általános szabályai között is megtalálható, hogy lehetőséghez képest a megrendelő igényének megfelelő szolgáltatást kapjon, elsősorban tehát az e célt biztosító szavatossági jogok érvényesíthetők. Az elállás a szállítási szerződések körében még hangsúlyozottabban csak a legvégső megoldásként jöhet számításba. A R.-ben található szavatossági jogok azonosak a rend.-ben foglaltakkal. Van azonban néhány figyelemre méltó új szabály, amelyek részben a korábbi szállítási szerződéses rendelethez viszonyítva, másrészt az általános polgári jogi szabályokhoz viszonyítva eltérést mutatnak. Az előbbieik között kell megemlíteni, hogy a szavatossági igények második csoportjánál (kicserélés, elállás) az új rendelet csupán alkalmatlanságról beszél, míg a korábbi jogszabály az alkalmatlansággal egyenlő elbírálás alá veszi a választéki, illetve a fajban történő eltérést. A gyakorlat igazolta, hogy ilyen megkülönböztetésre lényegében nincs szükség, mivel az alkalmatlanság általában magába foglalja a faji, illetve választéki eltérést is. Ha pedig ezek nem eredményeznek alkalmatlanságot, akkor lehetőség van esetleg kijavításra, de méginkább árleszállításra, s a szállító akaratától függően esetleg kicserélésre is. Ez utóbbi esetekben tehát szükségtelen volna az alkalmatlansággal járó konzekvenciákat levonni, pusztán a tételes jogszabályban foglalt rendelkezések alapján. Különösen helyeselhető az újabb rendelkezés abban az esetben, ha figyelembe vesszük a szavatossági igény érvényesítésére megszabott határidőket, amelynek értelmében alkalmatlanság esetén, illetve korábban mind az alkalmatlanság, mind a faji és választéki eltérésnél az átvételtől számított 3 évet szabott meg, ha a szerződésszegés súlyossága 6 hónapon belül nem volt felismerhető. A jogszabályi rendelkezéshez való szigorú ragaszkodás azt eredményezte, hogy egy nyilvánvaló választéki eltérésnél el lehetett tekinteni a nyílt hibára vonatkozó szigorú szabályoktól. Bár ez az utóbbi aggály már tárgytalan, mivel — amint arról később még szó lesz, — az új jogszabály az igényérvényesítés vonatkozásában nem tesz különbséget nyílt és rejtett hiba között.

A szavatossági igények vonatkozásában különösen három új szabállyal kell foglalkozni. Ezek: a) a szavatossági igények akkor is megilletik a jogosultat, ha a szolgáltatás tárgyának a *kárvesztély átszállásának időpontjában nincsenek meg a törvényes, illetve szerződéses kellékei*; b) a megjelölt szavatossági igényt meg lehet változtatni; c) az igényérvényesítés vonatkozásában a *nyílt és rejtett hiba közötti különbségtétel megszüntetése*.

⁵⁰ R. 2. § (1) bek.

⁵¹ R. 3. § (1) bek.

A szállítási szerződések körében is a kárveszély az általános szabályoknak megfelelően, amint a 28. § kifejezi, az átadással a megrendelőre száll át. Azonban nemcsak ekkor, hanem a szerződésben meghatározott teljesítési határidőtől fogva akkor is, ha a megrendelő késedelembe esett, és a terméket a szállító felelős őrzésbe vette. Az a) alatt említett utóbbi szabályt nyilván ez indokolja, valamint az, hogy a szállító a szerződésben foglalt teljesítési kötelezettségének a maga részéről eleget tett, vagyis ő azt a terméket és olyan állapotban kívánta szolgáltatni, amelyet felelős őrzésbe vett az átadás helyett. A kárveszély viselésére, valamint a felelősségre és a szavatossági igényekre vonatkozó általános polgári jogi szabályok figyelembevételével azonban nem volna helyes a megrendelőt terhelni azzal a hátránnyal, amely abból adódik, hogy a szállító nem szerződésszerűen kívánt szolgáltatni, akár tudhatott a kellékhibáról, akár nem.

Ez a jogszabályi rendelkezés úgy látszik előnyt kíván biztosítani a megrendelő részére, vagy legalább is nem sújtja ebben a vonatkozásban külön joghátránnyal a késedelmét. A szállítóra nézve azonban konkrét esetben igen nehéz feladat hárul. A polgári jog általános szabályai szerint, melytől az új szállítási szerződéses rendelet sem tér el, neki kell majd bizonyítani, hogy a hiba oka a felelős őrzésbe vételkor még nem állott fenn, és hogy az a tárolás ideje alatt sem az ő magatartásával kapcsolatban keletkezett. A szállítót sújtó szankciók elbírálásánál problémát okoz majd az, ha a hiba azért következik be, mert az őrzés alatt nem megfelelően kezelték, tárolták a terméket. Kérdés, hogy szavatossági jogokat lehet-e érvényesíteni, vagy csupán kártérítést, mert a felelős őrzésbe vételkor még nem volt hibás a termék, de az átadáskor már igen.

Tovább bonyolítja a helyzetet az a körülmény, ha egy időre felelős őrzésbe veszi a terméket a szállító, majd később a megrendelő címére feladja, mivel a jogszabály nem zárja el ettől a lehetőségtől. Itt ugyanis közbejön még egy fuvarozás is, amely alatt lehetnek olyan körülmények, melyek a termék meghibásodását okozzák.

A másik új rendelkezés, illetve a polgári jog általános szabályától eltérő rendelkezés az, amely szerint *a megjelölt szavatossági igényt a későbbiek folyamán megváltoztathatja a megrendelő.*

A rend. ilyen értelmű szabályozást egyáltalán nem tartalmazott, ezért a 34. § (1) bekezdése értelmében ebben a vonatkozásban a polgári jog megfelelő szabályait kellett volna alkalmazni. A gyakorlat követelményei és a konkrét helyzetek viszont azt mutatták, hogy a tervszerződések körében nem lehet mereven ragaszkodni az egyszer már megjelölt igényhez. Igaz, a klasszikus polgári jogi szerződés esetén a szavatossági igények változtatgatása hátrányos helyzetbe hozza a kötelezettet, és az ott érvényesülő jogelveknek megfelelően ehhez képest méltánytalan előnyt élvez a megrendelő. A tervszerződések vonatkozásában azonban más a helyzet. Itt mindenekelőtt a népgazdasági érdeket kell figyelembe venni, amelynek kielégítése igen sokszor megkövetelheti a szavatossági jog megváltoztatását. Így pl. előfordulhat, hogy a megrendelő által megjelölt szavatossági igényt nem tudja teljesíteni a szállító, más módon azonban a terméket rendeltetésszerűen fel lehet használni. Ezért már az 50/1955. (VIII. 19.) MT. sz. rendelet megalkotása előtt a Központi

Döntőbizottság 300 sz. elvi határozata⁵² leszögezte, hogy a megrendelőnek jogában áll az érvényesített szavatossági igényt megváltoztatni. Később ez az elvi határozat kiegészítésre került, és a szavatossági igény megváltoztatását többek között a Ptk. 4. § (2) bekezdésével indokolja, melynek értelmében a feleknek a polgári jogviszonyokban a jogaikat rendeltetésszerűen kell megvalósítaniuk. A szavatossági jogok rendeltetése pedig a fennálló szükséglet megfelelő kielégítése, a népgazdasági érdek érvényre juttatása. Ilyen megfontolás mellett nem vitatható, hogy azok megváltoztatására lehetőséget kell adni, a másik fél pedig együttműködési kötelezettségéből folyóan köteles azt elfogadni, hiszen az ő célja sem lehet más, mint a szükségletek minél jobb kielégítése. Az elvi határozat szerint az ius variandi addig illeti meg a jogosultat, amíg a kötelezettel meg nem egyezett, illetve addig, amíg adott esetben a döntőbizottság e tekintetben nem határozott. Megegyezés után is eltérhet a megrendelő akkor, ha a kötelezett a megfelelő teljesítéssel késedelmeskedik. Tehát az új R. szabálya a gyakorlatban már eddig is érvényesült tételt fejezi ki, ami nem áll ellentétben egyébként sem a Ptk.-ban foglalt szabályokkal, mivel a Ptk. 405. § (2) bekezdése lehetőséget ad arra, hogy a jogszabály a tervszerződések körében a hibás teljesítésből eredő igények érvényesítését eltérően szabályozza.

A szavatossági igényekkel kapcsolatos harmadik említésre méltó új rendelkezés, amely a *nyílt és rejtett hiba közötti megkülönböztetést elejti*.⁵³ Ezáltal is a megrendelőt kívánja előnyösebb helyzetbe hozni. A korábbi jogszabály, mint ismeretes, a nyílt hiba vonatkozásában igen rövid határidőt szabott meg az igényérvényesítésre. Leszögezte, hogy a megrendelő szavatossági igényeit az átvételtől számított 8 napon belül jogvesztés terhe mellett köteles a másik félhez intézett felhívással, majd annak eredménytelensége esetében megfelelő időn belül, de legkésőbb az átvételtől számított 6 hónap alatt döntőbizottsági úton érvényesíteni.⁵⁴ A minőségi átvétel vonatkozásában pedig úgy rendelkezik, hogy a megrendelő köteles a megérkezéstől számított 8 nap alatt a termék megvizsgálását megkezdeni, és folyamatosan befejezni.⁵⁵ A döntőbizottsági gyakorlat szerint a lehető legrövidebb időt kellett itt figyelembe venni. Ezt követően kellett 8 nap alatt — jogvesztés terhe mellett — az igényt érvényesíteni stb. Ezek a rövid határidők azt jelentették, hogy igen sok esetben elesett a megrendelő a nyílt hibával kapcsolatos szavatossági igény érvényesítésétől. Bár helyes a megrendelő ilyen irányú sürgetése, hiszen minél korábban jelzi a hibát, annál könnyebb a szállító részéről az azt előidéző okok feltárása, és a szükséges intézkedések megtétele. Ugyanakkor népgazdasági szempontokat figyelembe véve mérlegelni kell azt is, mi okoz nagyobb hátrányt. Az, ha a rövid határidők miatt egyáltalán nem tud igényt érvényesíteni a megrendelő, vagy az, hogy a szállító adott esetben

⁵² I. m. 586. old.

⁵³ R. 41. §. „A megrendelő — kifogásolásának eredménytelensége esetén — szavatossági igényét az átvételtől számított 6 hónapos elévülési idő alatt a döntőbizottság előtt érvényesítheti. Alkalmatlan szolgáltatás esetén a szavatossági igényeket 3 éves elévülési időig lehet érvényesíteni, ha a szerződésszegés súlyossága 6 hónapon belül nem volt felismerhető.” Ugyancsak 3 év alatt érvényesíthető az igény akkor is, ha a szolgáltatás a minőségi bizonyítványban tanúsított törvényes és szerződéses kötelezettségeknek nem felel meg.

⁵⁴ Ld.: rend. 24. § (1) bek.

⁵⁵ Ld.: ut. 41. pont.

nehezebben tudja a hibák okait feltárni, fegyelmi felelősséget érvényesíteni stb.

Az új R. igyekszik figyelembe venni a szállító problémáit is. A termék átvételéhez szükséges idő vonatkozásában a korábbi helyzettel azonos módon rendelkezik, sőt kifejezetten „szükséges” időt említ, és azt a kötelezettséget rója az átvetőre, hogy az észlelt minőségi hibát annak felfedezése után a szállítóval haladéktalanul közölje, egyben szavatossági igényét is jelölje meg.⁵⁶ Ez az egyébként diszpozitív szabály lényegében azt rendeli el, hogy ha a hiba nyilvánvalóan felismerhető, azt a felfedezés után a szállítóval azonnal közölni kell. A közléssel való késedelmeskedés azonban jelenleg nem jár jogvesztéssel, hanem a kárenyhítés, kárelhárítás vonatkozásában fog a hatása megmutatkozni, vagy egyéb következményeknél. (Pl. a megrendelő késedelmes igényérvényesítése megnehezíti a hiba okának feltárását.) Az a körülmény, hogy jogszabályszerkesztésileg ez a rendelkezés az áru átvételére vonatkozó §-ba került, jelzi, hogy már az átvétel során ügyelni kell a megrendelőnek a nyilvánvaló hibákra.

A R.-et kiegészítő KDB U.-ból is érzékelhető a nyílt és rejtett hiba közötti bizonyos méretű különbségtétel. Így pl. a 16. § kifejezetten megemlíti a rejtett hibát. Ugyancsak fennáll a megkülönböztetés a hibás teljesítés miatt érvényesíthető kötbérigény esedékességének vonatkozásában is, amelyről majd később lesz szó.

A KDB. 746. sorszámú elvi határozata⁵⁷ értelmében rejtett hiba esetén a szavatossági igényt nem a hiba észlelésétől számított 8 napon belül, hanem az átvételtől számított 6 hónapon belül kell közölni a szállítóval. Úgy gondolom, ezen elvi határozat fenntartása esetén magyarázatot igényel a fentebb említett rendelkezés, mely szerint a hibát a felfedezés után a szállítóval haladéktalanul közölni kell. Ez véleményem szerint nem teszi lehetővé, hogy az átvételtől számított 6 hónapig várjon a megrendelő az igény közlésével.

Megemlítést érdemel még ebben a problémakörben a szavatossági igény érvényesítésére megállapított határidő jellege, ez ugyanis nem jogvesztő, mint a polgári jog általános szabályainál, hanem *elévülés* következik be, ahogyan azt a KDB. 545.⁵⁸ sorszámú elvi határozata is kifejti. A rend. csupán a nyílt hiba kifogásolására megszabott 8 napos határidő vonatkozásában állapított meg jogvesztést.

A hibás teljesítés vonatkozásában új szankciót állapít meg a jogszabály 42. §-a. Ennek értelmében a szavatossági igényhez kapcsolódik a megrendelő azon joga, mely szerint a rendeltetésszerű célra meg nem felelő szolgáltatás esetén az *ellenszolgáltatást visszatarthatja, illetve visszakövetelheti*. Amennyiben a terméknek csak kisebb hibái vannak, úgy az ellenszolgáltatás arányos részét, legfeljebb azonban 20%-át lehet visszatartani a szavatossági igényvel kapcsolatos kifogás rendezéséig. Ilyen kisebb hiba esetén visszakövetelésnek helye nincs. Ebben a szankcióban kifejezésre jut az a törekvés, hogy a tervszerződések vonalán minél nagyobb mértékben érvényesüljenek az ún. kereskedelmi módszerek. Nyilvánvalóan ez a jog rendkívül előnyösen befolyásolja a megrendelő szavatossági igényének elfogadását és teljesítését. Itt ugyanis olyan hátrány éri a szállítót, amely feltétlenül alkalmas arra,

⁵⁶ R. 33. § (3), (4) bek.

⁵⁷ I. m. 546. old.

⁵⁸ I. m. 555. old.

hogy ösztönözze az alapos reklamációk gyors elintézésére. Korábban ilyen szankció nem volt, mivel az általánosan elfogadottétel szerint az ellenértéket mindenképpen ki kellett fizetni, ha teljesítés történt.⁵⁹ Az más kérdés, hogy az árleszállítással kapcsolatos szavatossági igény érvényesítése során a különbözetet visszafizette a szállító. Ha pedig elállási jogot érvényesített a megrendelő, akkor természetesen az ellenértéket vissza kellett fizetni. A gyakorlat már korábban is érzékelte az ellenértékkel kapcsolatos problémákat, nevezetesen azt, hogy az ellenérték szinte a szolgáltatástól függetlenül illette meg a szállítót, ha a teljesítés megtörtént. Nem vették figyelembe a megrendelő helyzetét, aki pl. a kijavítás szükségessége miatt hosszabb ideig nem kapott igényeinek megfelelő terméket. Az új rendeletben nagyon helyesen, már ezt a körülményt értékelve, részletesen körülhatárolták a megrendelő ellenérték visszakövetelési, ill. visszatartási jogát, amely egyben szankcionálja is a szállító hibás teljesítését mindaddig, amíg a szavatossági igénnyel kapcsolatos vita nem rendeződik.

E tárgykörben külön meg kell említeni a *jótállás következményeit* is.⁶¹ Ha jótállási kötelezettséget vállalt a szállító, vagy az jogszabály erejénél fogva terheli, ugyanazok a jogok érvényesíthetők vele szemben, mint egyébként a hibás teljesítés során. Ilyenkor tehát a szavatossági igény alapja az, hogy a szállító meghatározott ideig garantálta a termék kifogástalanságát.

A R. értelmében ha a szállító jótállást vállalt, vele szemben a 40. §-ban foglaltak érvényesíthetők, vagyis a szavatossági jogok. Nem utal azonban az ellenérték visszakövetelési ill. visszatartási jogra. Ebből arra lehetne következtetni, hogy a jótállási idő alatt meghibásodott, vagy alkalmatlanná vált termék ellenértékét sem részben, sem egészben nem követelheti vissza a megrendelő, s amennyiben az valamilyen oknál fogva nála volna, nem tarthatja vissza. Bár a visszatartási, illetve visszakövetelési jog gyakorlásának feltétele a szavatossági igény érvényesítése, ami a jótállásnál is megvan.⁶¹

5. A szerződés lehetetlenüléséhez, illetve a meghíúsuláshoz fűződő szankciók. A szerződés lehetetlenülésének, ill. meghíúsulásának során beálló szankciókat az új rendelet lényegében a korábbi helyzetnek megfelelően rendezte. Külön ki kell emelni itt azt a rendelkezést, amely megegyezik a Ptk. 309. §-ával, és amit a korábbi szállítási szerződésekre vonatkozó rendelet nem tartalmazott. Ez pedig abban áll, hogy a teljesítés lehetetlenné válásáról tudomást szerző fél haladéktalanul köteles a másik felet értesíteni. Az értesítés elmulasztásából eredő kárért a mulasztó a felelős. Itt tehát a polgári jog általános szabályai között, valamint a R. alapelvekre vonatkozó részében lefektetett együttműködési kötelezettség elmulasztásának a szankcionálásáról van szó, mégpedig a nem kellően együttműködő fél kártérítéssel is tartozik. Az értesítési kötelezettség külön kiemelését indokolja az is, hogy a szerződés fennállása alatt, ill. a teljesítés során mindkét fél köteles mindent megtenni a kárenyhítés, illetve kárelhárítás vonatkozásában.

További szankciók ebben a körben a szállítónak felróható lehetetlenülés esetén a szerződésszegés következményei, ha pedig a megrendelő tehető fele-

⁵⁹ Lásd: 421. sz. KDB EH i. m. 572. old.

⁶⁰ A szavatosság és a jótállás elhatárolásával kapcsolatosan lásd Eörsi Gyula: A jótállásról. Döntőbíráskodás 1961. 5. és 6. sz., Görgey Mihály: A jótállás gyakorlatának néhány elvi vonatkozása. Döntőbíráskodás. 1962. 7. sz.

⁶¹ Igen érdekes itt megemlíteni az új német szerződési törvényt, amely nem is a szavatosságot rendezi, hanem jótállást állapít meg általában.

lőssé a lehetetlenülésért, a szállító szabadul tartozása alól, és gyakorolhatja a szerződésszegésből folyó jogokat, ami alatt itt lényegében kötbér és kártérítési felelősség értendő, ill. adott esetben a szolgáltatás tárgyából meglévő residuum ill. surrogátum átengedése. Ez utóbbi kettőt nem lehet szankciónak tekinteni, az csupán az ellenszolgáltatás arányos része ellenében illeti meg a megrendelőt.

Meghiúsulás vonatkozásában ugyanazok a szankciók állanak be általában, mint lehetetlenülésnél, bár jogszabály eltérően is rendelkezhet. A meghiúsulással kapcsolatban meg kell említeni azt a változást, hogy a R. nem ismeri a tervidőszak végével bekövetkezett meghiúsulást.

A K/D B ut. 81., 82. pontja szerint a szerződés azon része tekintetében, amelyet a vállalat az év végéig nem teljesített, meghiúsulás állott be, kivéve az egyedi gyártású termékeket, a beruházási, illetve export célú szállítást, valamint azt az esetet, amikor a felek, illetve a minisztériumok előzetesen a szerződés hatályban tartásában állapodtak meg. Helyeselhető ezen szabály eltörlése, mivel a szerződések most már nem az éves tervek időtartamához, hanem a szükségletek fennállásának idejéhez igazodnak. A két időtartam ellentéte már korábban is érzékelhető volt, nem egyszer 1–2 nap késedelemmel történő teljesítés miatt magas meghiúsulási kötbért fizetett a szállító, holott a szükségletkielégítés minimális hátrányt szenvedett.

A lehetetlenülés és a meghiúsulás jogszabályi rendezését alapul véve önként adódik a kérdés, szükség van-e a megkülönböztetésre? Véleményem szerint a lehetetlenülés hagyományos fajtái (fizikai, jogi, érdekbeli lehetetlenülés) az eddig ismert meghiúsulási eseteket is magukba foglalják. Ha ezen belül valamelyik lehetetlenülési esetre mégis különleges szabályokat kellene majd megállapítani, az megoldható az egyik fogalom fenntartásával is, hiszen elvi különbség nincs a kettő között.

V.

A szállítási szerződések két nagyon fontos szankciója a kötbér és a kártérítés. Az új jogszabály ezek vonatkozásában is igen jelentős változtatásokat eszközölt. Ezek között a legfontosabb az, amely a kártérítést a szerződésszegések *szubjektív szankciójává* változtatja át. A szállítási szerződések területén eddig a kártérítés objektív alapokon állott. Ha a szerződésszegéssel kapcsolatban kár keletkezett, annak megfizetése alól csak akkor mentesült a vállalat, ha vis maiort, harmadik személy elháríthatatlan cselekményét, vagy a károsult önközását tudta bizonyítani. (rend. 32. §)

Ezt a súlyos kártérítési felelősséget csupán az enyhítette, hogy az általános polgári jogi szabályokkal ellentétben (Ptk. 318. §) megengedte a mérséklést arra az esetre, ha a kötelezettet szándékosság vagy gondatlanság nem terhelte és egyben a teljes összeg megfizetése rendkívüli méltánytalansággal járt volna ránézve. (32. § (2) bek.) Lényegében tehát a szerződésszegés csaknem minden esetben maga után vonta a kártérítést is, ha a kár, a magatartás és kár közötti okozati összefüggés, a jogellenes magatartás bizonyított volt. Utóbbit a szerződésszegés önmagában megvalósítja.

Ez a felelősségi rendszer adott esetben igen nagy terhet rótt a vállalatokra, különösen ha figyelembe vesszük, hogy az egyéb vonatkozásban is igen szigorú döntőbizottsági gyakorlat az erőhatalom körét is egyre szűkítette.

Így a kártérítésnek csupán reparációs funkciója érvényesült megfelelően, míg a represszió az alapul szolgáló magatartáshoz viszonyítva túlzott volt, a prevenció szerepe pedig nem tölthette be kellőképp rendeltetését, ami pedig ugyancsak fontos lett volna.⁶² Közismert tény, hogy a túlzottan súlyos „büntetés”, amely szinte mindig bekövetkezik, akár felróható a maga miatt, akár nem, igen csekély mértékben ösztönöz pozitív irányba. Nem szorul különösebb indoklásra, hogy az egyes szocialista gazdálkodó szervezetek az említett szigorú kártérítés adott esetben inkább elkedvetlenítette, vagy tudomásul véve a helyzetet, előre számoltak ilyen kiadások lehetőségével, ahelyett, hogy magatartásukon változtattak volna.

Még szembetűnőbbé teszi a kártérítés objektív alapjának kifogásolhatóságát az a jogszabályi rendezés, melynek értelmében az ugyancsak szerződésszegést szankcionáló kötbér viszont szubjektív. Csak vétkes magatartást sújtott.⁶³

A két szankció közötti ellentmondást különösen a kötbér általános-kártérítési szerepe tette élessé. Problematikussá vált ui. a megoldás abban az esetben, ha a fél vétkesen szegte meg a szerződést, s ezzel kárt okozott. Mi legyen a kár mértéke? A bizonyított összeg, vagy csökkenteni kell azt a ki nem szabott kötbérrel? Hasonló gondot okozott a kötbér mérséklés, illetve az a körülmény, ha az állam javára ítélték azt meg stb. A gyakorlat igyekezett megoldani az ellentmondásokat.⁶⁴ A jogszabály rendelkezése miatt viszont nem tehetett mást, mint hogy vétkesség esetén nem osztotta a fizetendő összeget kötbérre és kártérítésre, hanem csupán kártérítés címen marasztalt, és még csak mérsékléssel sem fejezhette ki a felróhatóság hiányát, mert mint említettem, ehhez az is szükséges lett volna, hogy rendkívüli méltánytalansággal járjon a teljes összeg megfizetése.

Mindezek szükségessé tették a jogalap egységesítését.

A R.-ben foglalt szabályozás megegyezik az általános polgári jogi szabályokkal,⁶⁵ e szerint: „Aki a szállítási szerződést megszegi, kötbér és kártérítési felelősséggel is tartozik, kivéve, ha bizonyítja, hogy a szerződés teljesítése érdekében úgy járt el, ahogy az szocialista szervezettől az adott helyzetben általában elvárható.” Most már tehát vétkes magatartás esetén sújtja a kártérítési kötelezettség is a felet. Vétkesség pedig akkor állapítható meg, ha a szerződés teljesítése érdekében nem tett meg mindent, amit egy szocialista szervezettől az adott helyzetben általában el lehet várni.

Meg kell jegyezni, hogy bár a jogszabály a teljesítés körüli vétkességről beszél ugyan, azonban kizárólag a szorosabb értelemben vett teljesítéshez szükséges magatartások kifogástalansága még nem mentesít egyéb, szerződés-

⁶² Eörsi professzor éppen ezt a funkciót tartja elsődlegesnek. A jogi felelősség rendszerének kiépítésénél véleménye szerint a nevelés és ezáltal a megelőzés a meghatározó tényező. A kártérítés rendeltetése is az, hogy a társadalom számára legkedvezőbb irányba befolyásolja a személyek magatartását.

Lásd: Eörsi Gyula: „A jogi felelősség alapproblémái, a polgári jogi felelősség.” 1961. Akadémiai Kiadó, Budapest.

⁶³ 50/1955. (VIII. 19.) MT. sz. r. 31. § (1) „Mentesül a kötbérfizetési kötelezettség alól, aki bizonyítja, hogy a szerződésszegésben szándékosság vagy gondatlanság nem terheli.”

⁶⁴ Vö. 667. sz. EH i. m. 305. old.

⁶⁵ Ptk. 339. § (1) bek.: Aki másnak jogellenesen kárt okoz, köteles azt megtéríteni. Mentessül a felelősség alól, ha bizonyítja, hogy úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható.

szegeással kapcsolatban keletkezett kár megtérítése alól. Ezeken a területeken az általános polgári jogi felelősség szabályai lépnek be, amelyek legalább is a jogi rendezést tekintve, most már nem különböznek ettől. Az a körülmény, hogy néhány helyen külön is megemlíti a jogszabály ilyen esetben a kártérítést, csupán kiemelés jelent, (kivéve a kijelöléssel kapcsolatos kártérítést, melyet korábban említettem).

Meg kell vizsgálni, mit értünk közelebből a szocialista szervezettől általában elvárható magatartás alatt. A Ptk. 339. §-ához fűzött indokolás azt szögezi le, hogy az általában elvárhatóság, mint korábban is, objektív mérce, viszont szigorúbb, mint a Ptk. előtt. A károkozó egyéniségének szerepét a minimálisra korlátozza. Az, hogy tőle mit lehetett elvárni az adott körülmények között, alig jön számításba. Figyelembe kell mégis azt venni azért, mert az egész társadalom minden tagjára érvényes általános mércét nem lehet felállítani. Konkrét esetben differenciálni kell, aszerint, milyenek voltak a károkozó személyes körülményei, adottságai. Meg kell keresni a társadalmon belül azt a kisebb csoportot, amelynek helyzete és körülményei nagyban-egészben megegyezik a károkozóéval, és a kártérítés kiszabása során azt kell vizsgálnia a bíróságnak, hogy a károkozóval azonos körülményekkel bíró emberektől milyen magatartás lett volna elvárható.

A R. igyekszik segítséget adni az elvárhatóság tekintetében, mint mondja, annak megítélése során a szocialista szervezetek általában fennálló lehetőségeiből, és a velük szemben támasztható követelményekből kell kiindulni.⁶⁶

A kártérítés szubjektív szankcióvá tétele feltétlenül enyhíti a felelősséget. Kérdés azonban, hogyan kell értelmezni a magatartás elbírálására vonatkozó jogtételt. Enyhébb lesz-e a jövőben a mérce a vétkes magatartás tekintetében, mint eddig volt? Korábban a joggyakorlat kötbér kiszabásánál az élenjáró állami vállalat lehetőségeit vette figyelembe, valamint azt, hogy fokozott gondosságot kell a szocialista szerveknek tanúsítani.⁶⁷ A szerződészegő magatartással szemben tehát rendkívül magas követelményeket támasztott. Most azonban csupán általában fennálló lehetőséget s követelményeket említ a jogszabály. Véleményem szerint ez az igen rugalmas megfogalmazás lehetővé teszi a gyakorlat számára a nagyobb mérvű mérlegelést. Nyilvánvaló a szocialista szervezetek különbözőségénél fogva – nem minden esetben járt kellő eredménnyel az élenjáró, illetve kiváló állami vállalat körülményeinek és az ettől elvárható fokozott gondosságnak a figyelembevételével történő marasztalás. Ez sok esetben ugyanúgy bántotta az adott szocialista szervezet igazságérzetét, mint az objektív alapú kártérítés, és olyan légkört teremtett, amely mellett jogvita esetén a vállalat eleve reménytelennek találta a helyzetét.

A szállítási szerződések körében megtalálható kártérítési felelősség elbírálásánál irányadó elvek az új szabályozás eredményeként lényegében azonosak az általános polgári jog körében alkalmazott felelősségi elvekkel. Nem tisztázott azonban, hogy a szocialista szervezetek vonatkozásában valamenynyire nézve megállapítható-e egy általános mérce, vagy itt is lehetséges

⁶⁶ R. 48. §. (2) bek.: „A szerződészegő magatartásának megítélése során a szocialista szervezetek általában fennálló lehetőségeiből és a velük szemben támasztható követelményekből kell kiindulni.”

⁶⁷ 329. sz. KDB EH i. m. 270. old.: „Ha a szerződő fél az élenjáró állami vállalat fokozott gondosságát kifejti, vétlennek minősül.”

további differenciálás. Lehet-e egyáltalán figyelembe venni a szocialista szervezetek „egyéni” körülményeit?

Nem könnyű azonban annak a felismerése, hogy egy-egy vállalat vagy szövetkezet milyen adottságokkal rendelkezik. Ugyanis a vállalat anyagi helyzete, nagysága önmagában véve nem ad egyértelmű eligazítást. Egy olyan nagy vállalat, melynek egységei egymáshoz közel fekvő területen vannak, több lehetőséggel bír, mint az, amelyeknek nagyszámú egységei az ország távolabbi területein fekszenek. Ugyanakkor lehet, hogy ez utóbbinak egyik gyáregysége fejtett ki vétkes magatartást, annak ellenére, hogy lehetőségei miatt éppen tőle nem várták volna. Így nehéz volna a szerződésszegőt besorolni a vállalatok valamely csoportjába, sőt ezt a csoportot is meghatározni, hogy azután az ezektől való elvárhatóság alapján ítéljünk. Ezért úgy gondolom, hogy a szocialista szervezeteken belül nem volna helyes tovább differenciálni, ahogyan azt a Ptk. indokolása teszi az állampolgárok vonatkozásában. Az mindenképp nyilvánvaló, hogy a szocialista gazdálkodó egységek vonatkozásában a követelmények ezután is sokkal magasabbak lesznek, mint az állampolgárok között létrejött szerződések tekintetében. Pl. a termelő vállalat gépének meghibásodása ezután is csak abban az esetben mentesít, ha az előírt ellenőrzési és karbantartási kötelezettségének időben eleget tett. Vele szemben ez természetes követelmény, míg állampolgárok esetében szinte vis maiorért való felelősséget jelentene.

A szerződésszegő vétkeességének elbírálásában ad segítséget az a jogszabályi rendelkezés is, mely szerint az irányító szerv intézkedése, illetve mulasztása nem mentesít a felelősség alól.⁶⁸ A korábbi jogszabályok ilyen rendelkezést nem tartalmaztak, azonban a gyakorlatban már elég korán kialakult ez az álláspont. A Központi Döntőbizottság 331. sz.⁶⁹ elvi határozata leszögezi, hogy a felügyeleti hatóság rendelkezése, mint mentesítő ok, általában nem fogadható el, kivéve azt az esetet, amikor ez a rendelkezés jogszabályon alapult. A R. ilyen kivételes lehetőséget sem ismer, ezért vitatható az elvi határozat ezen részének fenntartása.

Ugyancsak a vétkeesség kérdését érinti az a szabály is, amely a közreműködő magatartásáért való felelősséget állapítja meg.⁷⁰ E szerint kártérítési és kötbér szankció fogja sújtani a felet akkor is, ha csupán azon személy magatartásával áll összefüggésben a szerződésszegés, akinek közreműködését igénybe vette a teljesítéshez. Személyes vétlensége ilyenkor nem mentesíti. Bizonyítania kell a közreműködő vétlenségét is.⁷¹

Ez a felelősség igen sok problémát okozott az elmúlt időben, különösen akkor, ha a szerződést szegő féllel szemben történő igényérvényesítés olyan időben történt, amikor ez a közreműködőjével szemben már elévülés miatt igényt nem érvényesíthetett. Az új R. azonban lehetőséget ad a döntőbizottságnak arra, hogy a szerződésszegésből eredő bármilyen igény elbírálása so-

⁶⁸ R. 48. § (3) bek.: „A felelősség alól nem mentesít az a körülmény, hogy a szerződésszegést a szocialista szervezet irányító szervének intézkedése vagy mulasztása okozta.

⁶⁹ I. m. 260. old.

⁷⁰ A téma bővebb kifejtését lásd Harmathy Attila: A közreműködőért való felelősség döntőbizottsági gyakorlatáról. Állam- és Jogtudomány 1964. évi 3. sz.

⁷¹ R. 48. § (4) bek.: „Ha a fél a teljesítéshez jogszabály, vagy szerződés alapján más közreműködését veszi igénybe, ennek magatartásáért felelősséggel tartozik. A szerződésszegő a közreműködővel szemben megtérítési igényvel élhet.”

rán figyelembe vegye valamennyi közreműködő magatartását, és velük szemben az érvényesítési határidőt mindaddig meghosszabbítsa, amíg a főkötelezett felelőssége fennáll.⁷²

Ez igen szigorú szabály a közreműködő szemszögéből nézve. Ismeretes, hogy egy késztermék elkészítésénél adott esetben igen sok közreműködő szerepelhet. Több esetben a szerződéses kapcsolat hosszú láncolata hoz létre egy olyan terméket, amely vonatkozásában a legutolsó szállítónál szerződésszegést lehet megállapítani. Kérdés, valóban célszerű-e az összes közreműködő magatartását megvizsgálni, és valóban megfelelő eredményt érni. El a jogszabály azon rendelkezésének betartásával, hogy az érvényesítési határidőt korlátlanul meg lehet hosszabbítani. Úgy gondolom, a gyakorlatban meg kell találni azt a határt, amelyen belül eredményesen lehet és kell is ezen lehetőséggel élni.

Ugyane problémakörbe tartozik az a rendelkezés is, melynek értelmében *külföldi eladó vagy vevő intézkedéséért vagy mulasztásáért a külkereskedelmi vállalat felelősséggel tartozik*. A korábbi jogszabály e tekintetben nem rendelkezett. Amikor a külkereskedelmi vállalatok ellen kötbér vagy kártérítési igényrel léptek fel belföldi partnerei, azok rendszerint arra hivatkoztak, hogy a külföldi féllel szemben ők sikerrel nem tudnak igényt érvényesíteni. Állott ez különösen abban az esetben, ha kötbérben marasztalták őket. A tőkés államok jogrendszerében ugyanis a kötbér kikötése nem kötelező. Az ilyen viták megoldása végül is kompromisszummal végződött, amennyiben a külkereskedelmi vállalatokat jélképes kötbér megfizetésére vagy inkább kártérítés fizetésére kötelezték, mivel ez utóbbi áthárítása könnyebbnek mutatkozott.

E szakasz, mint említettem, kifejezetten a külkereskedelmi vállalatok vonatkozásában állapít meg ilyen felelősséget. Köztudott azonban, hogy a gazdasági mechanizmus átalakítása során egyre több vállalat kap jogot külföldi féllel közvetlenül történő szerződéskötésre. Véleményem szerint ezért ezt a rendelkezést kiterjesztően kell értelmezni. Gondolok itt arra, hogy ha az ilyen *közvetlen szerződést kötő belföldi vállalat* a terméket továbbadja, vagy azt feldolgozva a vele szerződő másik belföldi vállalat felé teljesít, szerződésszegés esetén személyes vétlenséget igazolva, még ne mentesüljön a felelősség alól. Ez a probléma a közreműködőért való felelősség alapján is megoldható ugyan, de zavarólag hat ebben a vonatkozásban a külkereskedelmi vállalatok kiemelése.

A kártérítés mellett a másik rendkívül fontos szankció a szállítási szerződések körében a kötbér. A Ptk. idevonatkozó általános rendelkezéseit a szerződést biztosító mellékkötelezettségek között helyezte el a jogalkotó. Ez tehát lényegében azt jelenti, hogy a kötbér a polgári jog általános szankcióihoz viszonyítva egy különleges szankció, amely az általában érvényesülő joghátrányokon túlmenő repressziót gyakorol a kötelezettre. Általában a kötelelem teljesítését megfelelően biztosítják a polgári jog általános szankciói, azonban adott körülmények között mégis szükség lehet arra; ha a szerződés teljesítéséhez fűződő érdek megkívánja, hogy ezen felül is további biztosítékot kössenek ki a felek.

⁷² R. 57. §: „A szerződésszegésből eredő igény elbírálása során a döntőbíztóság figyelembe veheti valamennyi közreműködő magatartását, és velük szemben az érvényesítési határidőt mindaddig meghosszabbíthatja, amíg a főkötelezett felelőssége fennáll.

A tervszerződések és így a szállítási szerződés körében is a kötbér a szerződés törvényes tartalma, vagyis annak kikötése és bizonyos kivételektől eltekintve érvényesítése is kötelező.⁷³ A korábbi jogszabályok, de a jelenlegi rendelet is meghatározza, hogy milyen szerződési feltételeket kell kötbérrel biztosítani, a szakmai szállítási alapfeltételek pedig tovább részletezik ebben a vonatkozásban a szerződés tartalmát.

A kötbér felróható magatartás esetén jár, tehát mindaz, amit a kártérítés kiszabásának alapjáról mondtam, érvényes a kötbérre is.

Az általános polgári jogi szabályok értelmében a kötelezett meghatározott pénzösszeg fizetésére (kötbér) kötelezheti magát arra az esetre, ha olyan okból, amelyért felelős, nem teljesít, késedelembe esik, vagy hibásan teljesít. A kötbér a jogosult akkor is követelheti, ha kára nem merült fel. Érvényesítheti a kötbért meghaladó kárát, és a szerződésszegésből eredő egyéb jogait is. A nem-teljesítés esetére kikötött kötbér érvényesítése a teljesítés követelését azonban kizárja. Késedelem vagy hibás teljesítés vonatkozásában kikötött kötbér megfizetése viszont nem mentesít a teljesítés alól. (Ptk. 246. §.)

Ez vonatkozik a szállítási szerződésnél kikötött kötbérre is. Azzal lehet még kiegészíteni, hogy e körben bármilyen szerződési feltétel biztosítható kötbérrel.

Abból a rendelkezésből, miszerint a kötbér szerződésszegés esetén felróható magatartás alapján sújtja a kötelezettet és hogy kár keletkezése esetén csupán az ezt meghaladó kárigény érvényesíthető, valamint abból, hogy tervszerződések vonatkozásában a kötbér kikötése és érvényesítése kogens szabály, a következő megállapításokat lehet leszűrni.

A kötbér a kötelezettel szemben represszív szankció, jogosult vonatkozásában pedig általán kártérítés,⁷⁴ amely mentesíti a jogosultat a szerződésszegéssel kapcsolatban keletkezett kár létezésének és mértékének bizonyítása alól. Tekintettel arra azonban, hogy csupán a kötbért meghaladó kár érvényesíthető, ez azt is jelenti, hogy az nem csupán általán kártérítés, hanem kártérítési minimum is.

Az a körülmény pedig, mely szerint a kötbér vétkes szerződésszegés esetén feltétlenül sújtja a kötelezettet, akkor is, ha kár nem következett be, azt mutatja, hogy a kötbér egyben bírság is. Mint bírságnak az a különlegessége, hogy a másik felet illeti meg és a később részletezendők szerint mértéke igazodik a szerződési értékhez.

⁷³ R. 58. § (2) bek.: „Ha a szállítási alapfeltételek eltérően nem rendelkeznek, ötezer forintot meg nem haladó igény érvényesítése nem kötelező.”

Uo. (3) bek.: „A jogosult az igény érvényesítésétől akkor is eltekinthet, ha a rendelkezésre álló adatok alapján meggyőződést szerzett arról, hogy a szerződésszegés olyan körülményekre vezethető vissza, amelyért a másik fél nem felel, vagy ha a szerződésszegés az adott körülmények között nem jelentős.”

Uo. 59. § (1) bek.: „Jogszabályban szerződésszegés esetére megállapított igények, akkor is fennállanak, ha a felek ezek kikötését mellőzték, kizárásuk vagy korlátozásuk pedig semmis.”

⁷⁴ A kötbér káráltalány jellege vonatkozásában nincs teljes egység a jogtudomány területén. Így pl. Kemenes Béla: A reális teljesítés, valamint a kötbér és kártérítés viszonyának kérdése polgári jogunkban. Jogi dolgozatok a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara segédszemélyzetének tanulmányai Szeged 1953. Kézirat című tanulmányában kifejezetten tagadja a szállítási szerződések körében a kötbér káráltalány jellegét leginkább azért, mert a kötelező igényérvényesítés folytán a jogosultnak érvényesítenie kell a kötbért meghaladó kárát is.

A kötbér harmadik jellegzetessége a szignalizációs szerep. Jelzés az irányító hatóságok felé. Minthogy külön számlán kell az ilyen címen kifizetett összegeket nyilvántartani, az irányító hatóság könnyen figyelemmel kísérheti az alája tartozó szerv szerződéses fegyelmét.

A jogszabály részletezi azokat a főbb szerződésszegési eseteket, amelyek a szerződésben való kikötés nélkül is kötbérkövetkezményt vonnak maguk után. Ezek: a késedelem, hibás teljesítmény, nem-teljesítés, akadályközlés elmulasztása.

A késedelem vonatkozásában alábbi részletezés található: késedelmes teljesítés, a szerződésszerű teljesítéshez jogszabályban vagy szerződésben megállapított adatszolgáltatás, illetve közbenső intézkedés késedelme vagy elmaradása, minőségi bizonyítvány késői vagy nem megfelelő szolgáltatása.

Hibás teljesítés pedig általában akkor von maga után kötbérszankciót, ha a termék kellékhibás volt, ideértve azonban a sürgőstelenül drágább termék szállítását és azt az esetet, ha a csomagolás nem volt megfelelő. Különleges elbírálás alá esik az ún. hibás átadás, amelyről akkor beszélünk, ha a nem megfelelő terméket a szállító kicserélte vagy kijavította. Ugyancsak meg lehet itt említeni a valótlán tartalmú minőségi bizonyítvány adását.

A szerződés nem-teljesítése körében pedig a lehetetlenülés, a meghiúsulás, a minőségi bizonyítvány szolgáltatásának elmaradása és az akadályközlési kötelezettség elmulasztása jár kötbérkonzekvenciával.

A fentiekből megállapítható tehát, hogy nem csupán a szerződés tárgyára vonatkozó magatartást kell kötbérrel szankcionálni, hanem a teljesítéshez szükséges egyéb magatartást is, főként azokat, amelyek a felek együttműködési kötelezettségéből folynak.

A kötbér mértéke, mint említettem, a szerződés értékéhez igazodik, ami azt jelenti, hogy a kötbér kiszámításának alapja azon szolgáltatás értéke, amelynek vonatkozásában a szerződésszegést elkövették.

Sürgőstelenül drágább termék szállításánál ezzel a rendelkezéssel összhangban csak az árkülönbözet után kell kötbért fizetni. Ez nyilvánvaló, hiszen a szerződésszegés itt csupán abban áll, hogy bár a termék kifogástalan, rendeltetésszerű célra alkalmas, azonban valamilyen oknál fogva magasabb az ellenértéke, mint a szerződésben meghatározott terméké. Ez sok esetben azért van, mert a termék minősége jobb, mint a szerződésben kikötötté, mégis azonban indokoltnak látszott az ilyen „pozitív” irányúnak mondható szerződésszegés szankcionálása. A megrendelő ugyanis szerződési kívánalmait saját szükségletének megfelelően szögezte le és általában nincs megfelelő indoka annak, hogy ha szükségleteinek az általa kért termék is megfelel, ennél drágábbat szállítson a kötelezett. Ezen rendelkezés vizsgálatánál figyelemmel kell lenni arra, hogy a termékek minőségének javítása általános követelmény és a minőség védelmében több jogszabály született, azonban nem is azt a magatartást kívánja ez a rendelkezés szankcionálni, amely a termék javítására irányul, hanem a pazarló gazdálkodást gátolja a polgári jog eszközeivel.

A gazdaságirányítás eddigi rendszerével kapcsolatos elemző munka során megállapítást nyert, hogy a korábbi rendeletben és az azt kiegészítő KDB utasításban meghatározott kötbér mértéke nem járt kellő eredménnyel, nem befolyásolta elég hatékonyan jóirányban a termelő vállalatok magatartását. A kifizetett kötbérben jelentkező vállalati veszteség elenyészően csekély, talán éppen ezért a vállalatok igen sokszor nem tesznek eleget azon kötelezettségüknek sem, hogy kötbér fizetés esetén a vállalaton belül megkeressék a szerző-

désszegés okait és kiküszöböljék azt, amennyiben pedig egyes személyek felróható magatartása okozta, úgy munkajogi szankciót, fegyelmi felelősségrevonást alkalmazzanak velük szemben. Ezért a rend. a kötbér mértékét a korábbiakhoz viszonyítva általában megkétszerezte. Jellemző azonban a kötbér-mérték újabb megállapításánál az is, hogy az adminisztrációs jellegű szerződésszegést általában alacsonyabb kötbér sújtja. Ez utóbbi jelenség megfigyelhető volt az egyes szállítási alapfeltételeknél korábban is, annak ellenére, hogy a szállítási szerződésekre vonatkozó rendelet nem differenciált e tekintetben kellőképpen. Igaz, hogy különösen indokolt esetben lehetőséget adott a döntőbizottságnak a kötbér mérséklésére,⁷⁵ azonban a szigorú gyakorlat miatt erre ritkán került sor vagy nem mindig akkor, amikor csupán adminisztrációs mulasztás történt. A mérséklésre vonatkozó szabály azért sem volt elegendő ebben a vonatkozásban, mert mérséklésre csak döntőbizottsági eljárás során kerülhetett sor, míg a kötbér önkéntes elismerése esetén a maximumot kellett megfizetni.

A R. értelmében teljesítési késedelem esetén ideértve a tartozékok, pótalkatrészek késedelmét is, napi 1‰, maximum 20% kötbér fizetendő. Ezzel szemben adatszolgáltatási, illetve közbenső intézkedés késedelme miatt már csupán napi fél ezrelék, legfeljebb 10‰ terheli a kötelezettet. Ez utóbbi mérték korábban azonos volt a teljesítéshez fűződő kötbér szankciójának mértékével.

A minőségi bizonyítvány késedelmes adása ugyancsak napi fél ezrelék kötbért von maga után, a maximuma azonban csak 4‰.

Mint hogy a késedelmi kötbér az eltelt idővel egyenes arányban nő, problémát okoz, mi történik akkor, ha valamelyik fél felróható késedelembe esett, azonban ezt követően olyan körülmény állott elő, amely már a felróhatóság határán kívül esik. Kell-e az egész késedelem időtartamára vonatkozóan kötbért fizetni, vagy az esetleges vis maior bekövetkeztétől a kötbér kiszabásától el lehet tekinteni. A késedelmes adós helyzete a szállítási szerződések területén is éppen úgy elnehezül, mint az általános polgári jogi szabályok szerint. Ezt itt az a rendelkezés fejezi ki, mely szerint a késedelem ideje alatt bekövetkezett esemény a további kötbér fizetése alól nem mentesít.⁷⁶ Nem lehet azonban kétséges, hogy a döntőbizottságot ilyen esetben megilleti a kötbér-mérséklés joga.

Hibás teljesítés vonatkozásában a jogszabály 20‰ kötbért állapít meg különleges szabályt tartalmaz azonban arra az esetre, ha a szállító a terméket kicseréli vagy kijavítja. Ilyenkor mindössze 10‰-ot kell fizetnie. Ennek indoka az, hogy a kicserélés, illetve a kijavítás lényegében ugyanolyan helyzetbe hozta a megrendelőt, mintha eredetileg is szerződésszerűen teljesítettek volna számára. Ennek ellenére azonban nem maradhat szankcionálatlanul felróható szerződésszegése. Meg kell jegyezni, hogy mivel a megrendelő a szerződésben meghatározott időben nem megfelelő terméket kapott, tulajdonképp a szállító késedelme is esett. Éppen ezért a KDB 363 sorszámú elvi határozata⁷⁷ leszögezi, hogy ha a termék olyan minőséghibában szenvedett, amely miatt

⁷⁵ A rend. 31. § (2) bek.: „A kötbér összegét a döntőbizottság különösen indokolt esetben mérsékelheti, ha pedig a szerződésszegés feltűnően súlyos vagy ismételtén történik, a döntőbizottság az egyébként kiszabható kötbért a felével emelheti.

⁷⁶ A rend. 18. § (2), R. 55. § (1) bek.

⁷⁷ I. m. 436. old.

a szállító kijavítja vagy kicseréli azt, a szerződésben meghatározott teljesítési határidőtől a megfelelő termék szolgáltatásáig eltelt időre késedelmi kötbért is tartozik fizetni a hibás átadási kötbér mellett. Ugyanezen elvi határozat fejt ki azt is, hogy ha a szállító a teljesítési határidő előtt eszközöl minőség-hibás szállítást, de esetleg a teljesítési határidőre már kijavítja a terméket, a hibás átadási kötbért akkor is meg kell fizetnie. Ez utóbbit az indokolta, hogy a határidő előtti teljesítést és annak elfogadását szerződés módosító rá-utaló magatartásnak lehetett tekinteni, amely a tényleges teljesítés idejére módosította a szerződésben foglalt határidőt. Alátámasztotta továbbá az a rendkívül szigorú gyakorlat, hogy a minőséghibás szolgáltatás ténye szinte önmagában véve vétkességet alapozott meg.

Az új R. alkalmazhatatlanná teszi ezt az elvet, ugyanis leszögezi, hogy hibás átadás esetén, ha a szállító a teljesítési határidő lejárta előtt a szolgáltatás tárgyát kijavítja vagy kicseréli, kötbér nem jár. (50. §.) Ez a szabályozás részben összhangban van azzal az elvvel, hogy az előszállításokat lehetőség-hez képest meg kell akadályozni. A megrendelő szükségletei alapján megfelelő határidővel köt szerződést. Általában nem érheti hátrány, ha addig valóban hibátlan terméket kap.

A hibás teljesítés vonatkozásában igen súlyos az a jogszabályi rendelkezés, amely a csomagolás hibáját azonosnak tekinti a szolgáltatás hibájával.⁷⁸ Ennek az a magyarázata, hogy legtöbb esetben az áru hosszabb fuvarozásnak, átrakásnak és raktározásnak van kitéve, emiatt a csomagolás hibája magában rejti azt a lehetőséget, hogy maga a termék is meghibásodjék.

Mint említettem, az adminisztratív jellegű hibák alacsonyabb szankcióval járnak, erre példa az is, hogy a minőségi bizonyítvány valótlan tartalma csupán 4%-os kötbér fizetését vonja maga után. Lehetséges azonban, hogy ez a hiba adott esetben rendkívül nagy hátránnyal jár a megrendelőre nézve, esetleg súlyos károk keletkeznek abból, ha nem veszi észre, hogy a termék nem a minőségi bizonyítványban foglalt tulajdonságokkal rendelkezik. Minthogy azonban a kötbér csak káratálcány, a megrendelőnek lehetősége van arra, hogy ezen okból keletkezett kárát, ha az az esedékes kötbért meghaladná, érvényesítse a megrendelővel szemben.

Ezen lehetőség fennállását figyelembe véve, úgy vélem helyes, hogy ebben a vonatkozásban alacsonyabb a fizetendő kötbér, mint hibás termék szolgáltatása esetén. Hiszen adott esetben lehet hogy a teljesítés egyébként szerződésszerű, csupán a minőségi bizonyítványt állították ki helytelenül. S mint-hogy ha a megrendelő további felhasználásra szánta a terméket, neki is elsőd-leges kötelessége azt legalábbis a vonatkozó szabványnak megfelelően meg-vizsgálni. Így meggyőződhet annak tényleges tulajdonságairól.

Ha valamelyik fél a szerződést nem teljesíti, akár azért mert lehetetle-nült az, akár azért mert meghiusulás következett be, 20%-os kötbér sújtja a szerződésszegőt. A megrendelőnek viszont lehetősége van arra, hogy a teljesí-tési határidő előtt elálljon. Ha azonban ez neki felróható okból történt, akkor is csupán 10%-os kötbért kell fizetnie. Ez a kedvezmény nyilván összefüggés-ben van a felesleges készletek felhalmozódásának megakadályozására irányu-ló törekvéssel. Másrészt, ha figyelembe vesszük a kötbér káratálcány szerepét, megállapítható hogy adott esetben a korábban történő felmondás kevesebb hátrányt okoz a szállítóknak.

⁷⁸ R. 49. § (2) bek. c) pont.

Ugyancsak a tágabb értelemben vett nem-telejesítés körében kell beszélni a minőségi bizonyítvány szolgáltatásának elmaradásáról. Itt, bár a szerződés tárgyat átadta a szállító, illetve átvette a megrendelő, részben azonban még sem teljesült a szerződés, amennyiben minőségi bizonyítványt nem adott a kötelezett. Ennek elmaradása ugyancsak 4%, minthogy itt is adminisztrációs jellegű mulasztásról van szó.

Külön rendelkezik a jogszabály arról, hogy a szerződésszegés következményeinek elhárítása vagy enyhítése érdekében a szerződésszerű teljesítés akadályáról a másik felet értesíteni kell. Ha pedig késedelemről volna szó, úgy elvárható időben tájékoztatni kell a másik felet annak előre látható tartamáról. Ha ezen kötelezettségének nem tesz eleget a fél, a kötbér 10%-át akkor is meg kell fizetnie, ha a felelősség alól magát egyébként kimentí. Ez a kötbér igen jelentős, mert a szerződés teljesítése érdekében együttműködésre serkenti a feleket. Ha a szerződésszegést szenvedő jogosult előre tud a szerződés megszegéséről, lehetősége nyílik a nála bekövetkező hátrányos következmények elhárítására vagy legalább enyhítésére.

A kötbér mértékeinek differenciáltságától függetlenül az új rendelet fenntartotta a döntőbizottság kötbérmérséklési jogát, ha valamilyen különleges körülmények merülnek fel a szerződésszegéssel kapcsolatban. A korábban is említett 329-es sorszámu elvi határozat a kötbér kiszabásának szempontjai vonatkozásában megállapítja, hogy ezen szankció alkalmazásánál két körülményt kell figyelembe venni: 1) mennyire volt felróható a magatartás, 2) ez a felróható szerződésszegés milyen hátrányokat okozott a másik félnek. Abban az esetben, ha a vétkesség nem volt súlyos és egyben különösebb hátránya a másik félnek sem származott ebből, indokolt lehet a kötbér mérséklése. Ugyanakkor a döntőbizottság feltűnően vagy ismétlődő szerződésszegés esetén a kötbért felelmezheti. (R. 52. § [1] bek.). A korábbi jogszabály értelmében a döntőbizottság ezen joga korlátozott volt annyiban, hogy a kötbért mindössze felével emelhetette fel (31. § [2] bek.). Ezen korlátozást azért szüntette meg a jogszabály, mert különösen hanyag vállalatnál a kötbér csupán felével történt felelmezése kevésbé hozhatta meg a kellő eredményt, mint általában a kötbér. Ez a rendelkezés összhangban áll a kötbér vonatkozásában kimutatható szigorodási tendenciával.

Az idevonatkozó rendelkezések mindkét félre nézve magukban rejtenek egy további szankciót meghatározott esetben. Ez ugyancsak elősegíti a felek szerződés teljesítése körüli együttműködését. Ez a további szankció a kötbér állam javára történő megítélés. Erre akkor van lehetőség, ha a jogosult maga is megsérti a szocialista együttműködés elvét, vagy olyan magatartást tanúsít, amellyel a szerződésszegés összefügg.⁷⁹ Szankció ez a jogosult számára azért, mert mint korábban említettem, a kötbér egyben káráltány is, tehát ha azt részben vagy egészben az állam javára ítéli meg a döntőbizottság, akkor ilyen mértékben nem térül meg a jogosult kára. Ez által értékelést nyer a jogosult felróható magatartása, amely ugyan szerződésszegést nem eredményezett, de elősegítette annak bekövetkezését.

A gyakorlatban előfordulnak olyan esetek is, amikor a szerződés fennállása alatt mindkét fél kötbérkonzekvenciával járó szerződésszegést követ el.

⁷⁹ R. 52. § (2) bek.: „Ha a jogosult a szerződés megkötése vagy teljesítése során maga is megsérti a szocialista együttműködés elvét, vagy olyan magatartást tanúsít, amellyel a szerződésszegés összefügg, a döntőbizottság a kötbér egészben vagy részben az állam javára ítélheti meg.

Hogy ezek a magatartások ne maradjanak szankcionálatlanul és hogy a kötbér szignalizációs szerepe ne csökkenjen, a jogszabály tiltja a kötbér beszámítását. (R. 54. § [1] bek.) Véleményem szerint talán helyesebb lett volna olyan rendezés, mely szerint eleve minden ilyen esetben csak az állam javára lehetett volna megítélni az ugyanazon szerződés megszegéséből eredő kölcsönös kötbérkövetelést legalábbis az azonos mértékig.

Indokoltnak tartottam volna ezt azért is, mert ha a jogosult olyan magatartása megalapozza az állam javára történő megítélést, amely még nem szerződésszegés, akkor sokkal inkább sújtható külön szankcióval abban az esetben, ha ő maga is szerződést segett még akkor is, ha az adott szerződés más-más feltételei vonatkozásában történt ez.

A kötbérre vonatkozó rendelkezések között igen figyelemre méltó, de már is sokat vitatott rendelkezés, mely szerint a kötbér fele összege jár, ha azt a szerződésszegő az esedékességtől számított 30 napon belül önként megfizeti. (R. 50. § [3] bek.) Ez a rendelkezés célját tekintve helyeselhető. Ha a szerződésszegő fél saját maga minden külső behatás nélkül tárja fel a szerződésszegés tényét már annak bekövetkeztekor, ez rendkívül előnyös, mert a szerződésszegés oka ebben az időben már pontosan megállapítható és sokkal hathatósabb intézkedéseket lehet tenni arra nézve, hogy a jövőben ezeket elkerüljék. Adott esetben pl. egy fegyelmi büntetés is sokkal nagyobb eredménnyel jár, ha közvetlenül az alapjául szolgáló magatartás elkövetése után sújtja az elkövetőt, mintha későbbi időpontban. Ilyen vonatkozásban tehát ez a rendelkezés rendkívül előnyös lehet az egyes szocialista szervezetek működésének megjavítása szempontjából. Azonban ezt a rendelkezést az új rendelet többi szabályaival együttesen vizsgálva, véleményem szerint néhány igen nehezen megoldható probléma merül fel. Nem is szólva arról a lehetőségről, melynél adott körülmények között esetleg a vállalat nem kívánja majd a döntőbizottsági eljárást bevárni, nem azért mintha meg volna győződve vétkeességéről, hanem azért mert egy nagyobb vállalatnál bonyolultabb termelési feladatok ellátása esetén maga sem ismerhet minden körülményt és a szigorú gyakorlatot ismerve nem kockáztatja majd a nagyobb kötbért, hanem inkább önként fizeti a kevesebbet, ha valamiben bizonytalan. Ez a körülmény arra is ösztönözheti a vállalatot, hogy eleve betervezzon egy ilyen vonatkozású veszteséget. Amennyiben ez bekövetkeznék, úgy ez a rendelkezés nem javítaná az eddigi helyzetet, sőt a kötbér hatékonyságát a korábbinál is kisebb mértékre szorítaná vissza.

Mint korábban említettem, a kedvezmény akkor illeti meg a kötelezettet, ha az esedékességtől számított 30 napon belül fizet, azonban az esedékesség bekövetkezte nem mindig ismerhető fel teljes bizonyossággal.

A kötbér esedékességére vonatkozóan az új rendelet eltér a korábbitól. A korábbi jogszabály értelmében a kötbér késedelem esetén az elmúlasztott hatánap vagy határidő lejártával hibás teljesítés miatt az erről felvett jegyzőkönyv keletkezésének napjától vált esedékessé, illetőleg abban az időpontban, amikor a jegyzőkönyvet fel kellett volna venni, nem-teljesítéssel kapcsolatos szerződésszegésnél pedig, amikor erről a jogosult tudomást szerzett. Az új rendezés bonyolultabbnak tűnik, különösen a késedelmi kötbér esedékessége tekintetében. Ennek értelmében ugyanis a kötbér esedékessé válik, mielőtt a késedelem megszűnik, vagy a póthatáridő lejár, vagy a kötbér eléri a legmagasabb mértéket. Ez a rendezés feltehetően azt az eddigi problémát kívánja elkerülni, hogy ne kelljen olyan időben keresetet indítani, amikor a késedelmi

kötbér összege még nem tisztázott. Ezt azonban véleményem szerint így sem lehetett teljes mértékben kiküszöbölni, ugyanis ha pl. póthatáridőben sem teljesít a kötelezett, akkor csupán a kötbér egy része tisztázott összegszerűen, mégpedig az, ami a póthatáridőig eltelt napokra megilleti a jogosultat. Ezt követően viszont a (50. § [2] bek.) kötbérfizetési kötelezettség újra kezdődik, vagyis adott esetben, majd később még egy eljárást kell lefolytatni attól függően, milyen hosszúak voltak a póthatáridők, mert az esedékességtől számított 6 hónap eltelte után elévülés következik be. Ugyancsak esedékességet jelent az is, ha a kötbér eléri a legmagasabb mértéket, vagyis a késedelmesen szállított termék 20 %-át, illetve egyéb késedelem esetén a korábban részletezett mértékeket.

Az esedékességi időpont ilyen értelmű rendezése és az említett kedvezmény véleményem szerint az eddiginél több adminisztrációs terhet ró mindkét félre. Most már nem csupán a szerződésszegés tényére kell figyelni, hanem a rendelkezés kellő ismerete mellett az esedékességi időpontokat is szemmel kell tartani. Adott esetben tehát nemcsak a szerződés tárgyával kapcsolatban elkövethető szerződésszegéseit kell nyilvántartania, hanem valamennyi feltételt, amit a szállítási szerződésre vonatkozó általános rendelkezés kötbérrel biztosít (adatszolgáltatás, közbenső intézkedés stb.) nem beszélve az egyes szakmai szállítási alapfeltételekről, amelyek rendszerint sokkal több esetben írnak elő kötbérfizetési kötelezettséget és ezen felül még a szerződésben továbbiakat köthetnek ki a felek.

Hibás teljesítés vonatkozásában lényegében a korábbi helyzetet tartja fenn az R.

A hibás teljesítéssel kapcsolatban a szavatossági igények vonatkozásában részletezi a rendelet, mikor kell igényérvényesítés céljából felhívással fordulni a szállító felé. A 250/1966. (II. 14.) KDB sz. utasítás 10. §-a értelmében a hibás teljesítés kifogásolására vonatkozó jegyzőkönyvet a szavatossági igény érvényesítésével kapcsolatos felhívás postára adásától számított 8 nap alatt kell felvenni. Ha ez a kifogás megérkezett a szerződésszegő félhez, akkor nem okoz különösebb problémát annak megállapítása, hogy mikor kell a jegyzőkönyvet felvenni, ehhez képest mikor esedékes a kötbér, figyelembe véve a gyakorlatban kialakult tételt, mely szerint a postai kézbesítéshez általában két napra van szükség.

Az esedékesség szempontjából, bár világos az a harmadik szabály, mely szerint nem késedelemmel, illetőleg hibás teljesítéssel kapcsolatos szerződésszegés miatt járó kötbér elévülése akkor veszi kezdetét, amikor a szerződésszegésről a jogosult tudomást szerez, korántsem problémamentes azonban az, hogy ezt az esedékességi időpontot a szerződésszegő is ismeri-e és ennek megfelelően, ha úgy találja, be tudja-e tartani a 30 napot a kedvezmény érdekében.

Mindezeket figyelembe véve, az önkéntes kötbérfizetés szabályát olyan formában tartottam volna helyesnek, ha nem az esedékességtől számított 30 napon belül kellett volna azt megfizetni, hanem a másik fél felszólításától számított időben.⁸⁰

⁸⁰ A tanulmány kézírata lezárva 1966. június 30-án.

Д-Р ТОТНЭ ФАБИАН ЭСТЕР

СИСТЕМА САНКЦИЙ ДОГОВОРА ПОСТАВКИ

(Резюме)

Автор подходит к теме, указанной в заглавии статьи, главным образом с точки зрения изменений, вызванных новым законодательным актом в связи с преобразованием механизма хозяйства (т. е. Постановлением Правительства от 14 февраля 1966 г. № 10). Автор при этом анализирует все положения, которые содержат в себе санкции в плане гражданского и административного законодательства или при определенных обстоятельствах могут превращаться в санкции по отношению к отдельным хозяйственным единицам. Статья делится на пять глав:

I.

Глава I. излагает те принципы реформы, охватывающей систему руководства народным хозяйством в Венгрии, которые прежде всего были учтены при преобразовании системы договоров.

II.

Глава II. обсуждает положения, регулирующие санкции, связанные с возникновением договора. В этой сфере статья выдвигает шесть положений:

1. полномочия органов государственного арбитража по созданию договоров;
2. молчаливое возникновение договоров;
3. о недействительности волеизъявления, поступившего с опозданием;
4. штраф, связанный с заключением договоров;
5. недействительность договоров;
6. отказ от волеизъявления, направленного на заключение договора, при условии компенсации соответствующих расходов.

Все указанные юридические последствия могут наступать при заключении договоров, однако на каждое из указанных последствий представляет собой санкцию, хотя могут они превращаться в санкции при определенных условиях. Так, например, в общем смысле нельзя говорить о молчаливом возникновении договора или об отказе от волеизъявления, направленного на заключение договора, как о санкциях. Автор останавливается здесь на изменениях по вопросу об обязанности заключить договор, а также санкции, связанные с неисполнением данной обязанности.

III.

Глава III. содержит в себе анализ положений, предусматривающих санкции в период от заключения договора до начала его исполнения. Речь идет о урегулированных это:

1. отказ при превышении заранее установленного размера цены или при снижении цены;
2. возможность отказа от договора при возмещении расходов;
3. возмещение убытка при назначении другого контрагента для исполнения обязательства.

В связи с первым положением, предусматривающим санкцию, статья излагает изменения, получившие выражение в новом законодательном акте по вопросу об определении цены. Кроме того, проведен анализ новых положений законодательного акта, предусматривающих право заказчика отказаться от договора до его исполнения. Далее, статья анализирует специальное положение, возлагающее в случае официального изменения субъектов договора на вновь назначенного контрагента обязанность возместить вред, причиненный изменением субъекта.

IV.

Здесь автор говорит о санкциях, наступающих при исполнении договора:

1. Санкции неправомерной предварительной доставки товара: а) отказ от исполнения и уплаты цены; б) уплата вознаграждения за доставку.
2. Санкции, наступающие в случае, когда можно опасаться несостоятельности должника или не уплаты: а) право поставщика задержать то, что должно быть исполнено; б) отказ от исполнения договора; в) проценты с просрочки.
3. Другие санкции в случае просрочки исполнения: а) отказ заказчика от договора; б) право поставщика требовать уплаты цены; в) переход обязанности возмещения убытка.
4. Санкции, связанные с неправильным исполнением, и последствия рарантии: а) права, б) право задержать цену, право на возврат цены; в) последствия гарантии.
5. Санкции связанные с невозможностью исполнения или невозможностью заключения договора, а) ответственность за убытка, возникающие в результате того, что не было получено сообщение о невозможности исполнения; б) другие санкции невозможности исполнения.

V.

Эта глава посвящена вопросам штрафа и ответственности за убытки главным образом с точки зрения следующих аспектов: Почему стало актуальным введение субъективных основ ответственности за убытки? Имеется ли различие между виновным поведением, регулируемым общими нормами гражданского права, и между виновным поведением, регулируемым новыми положениями? Какие противоречия были устранены в результате того, что теперь уже обе санкции опираются на субъективные основы? Что же касается вопроса о штрафе, автор говорит о наблюдаемой тенденции более сурового взыскания его

DR. ESZTER TÓTH-FÁBIÁN

DAS SANKTIONSSYSTEM DES LIEFERUNGSVERTRAGES

(Inhaltsauszug)

Die Verfasserin behandelt das im Titel bezeichnete Thema hauptsächlich aus dem Gesichtspunkt der Veränderungen, die sich aus der bei der Umstellung des Wirtschaftsmechanismus erlassenen neue Rechtsnorm (Regierungsverordnung 10/1966) ergeben. Sie analysiert alle Normen, die zivilrechtliche oder verwaltungsrechtliche Sanktionen enthalten, oder unter Umständen zu Sanktionen gegen einzelne Wirtschaftseinheiten werden können. Die Abhandlung besteht aus fünf Teilen:

I.

Der I. Teil beschreibt die Grundsätze der umfassenden Reform unseres wirtschaftlichen Lenkungssystems, die bei der Umgestaltung des Vertragssystems grundlegend berücksichtigt wurden.

II.

Das II. Kapitel handelt über die Sanktionsmassnahmen im Zusammenhang mit der Entstehung des Vertrags. Die Abhandlung hebt in diesem Umkreis Rechtsnormen hervor:

1. Den vertragskonstituierenden Wirkungskreis der Schiedskommission,
2. das stillschweigende Zustandekommen des Vertrags,
3. die Unwirksamkeit der verspätet eingelangten Erklärung,
4. das Gericht des Vertragsabschlusses,
5. die Ungültigkeit des Vertrages,
6. das Zurückziehen der Vertragserklärung gegen Vergütung der Kosten.

Diese Rechtsfolgen können beim Abschluss des Vertrages eintreten; zwar sind sie nicht alle ausgesprochene Sanktionen, doch können sie unter bestimmten Umständen dazu werden. So sind beispielsweise das stillschweigende Zustandekommen des Vertrags oder die Zurückziehung der Vertragserklärung allgemein keine Sanktionen. Hier befasst sich die Verfasserin mit den Änderungen hinsichtlich der Vertragsabschlusspflicht und damit, welche Sanktion an das Versäumen dieser Pflicht geknüpft ist.

III.

In diesem Teil analysiert die Verfasserin die im Zeitraum zwischen dem Vertragsabschluss und der Erfüllung vorkommenden Sanktionsmassnahmen. Diese sind:

1. Rücktritt im Falle des Überschreitens einer bestimmten Höhe des Gegenwertes, beziehungsweise der Einführung eines niedrigeren Preises.
2. Rücktrittsmöglichkeit gegen Vergütung der Kosten,
3. Schadenersatz im Falle der Designierung.

Bezüglich der ersten Sanktionsmassnahmen stellt sie dar, welche Veränderungen die neue Rechtsnorm bezüglich der Bestimmung des Gegenwertes beziehungsweise des Preises brachte. Sie analysiert die Rücktrittsmöglichkeit vor der Vertragserfüllung, die die Verordnung dem Besteller gewährt. Sie behandelt ferner die spezifischen Schadenersatznorm, dass den Schaden bei einer behöhdlich verfügten Rechtsveränderung das designierte Unternehmen zu zahlen habe.

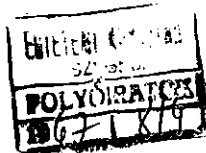
IV.

Dieses Kapitel behandelt die Sanktionen, die gelegentlich der Erfüllung des Vertrages eintreten; die Abhandlung teilt sie in fünf Gruppen, nämlich:

1. Sanktionen der unbefugten Vorauslieferung: a) Verweigerung der Annahme der Erfüllung und der Zahlung des Gegenwertes, b) Zahlung einer Vorlieferungsgebühr.
2. Sanktionen im Falle der Gefährdung des Gegenwertes oder seiner Nichtzahlung: a) Rückbehaltungsrecht des Lieferungsunternehmens, b) Rücktritt, c) Verzugszinsen.
3. Sanktionen sonstiger Verspätungen: a) Rücktritt des Bestellers, b) Recht des Lieferungsunternehmens auf Forderung des Gegenwertes, c) Übergang des Schadensgefahr.
4. Sanktionen der mangelhaften Erfüllung und der Bürgschaft: a) Gewährrechte, b) Rückbehaltung und Rückforderung des Gegenwertes, c) Folgen der Bürgschaft.
5. Sanktionen des Unmöglichwerdens oder der Vereitelung des Vertrages: a) Verantwortung für die Schäden aus dem Unterlassen der Verständigung, b) sonstige Sanktionen des Unmöglichwerdens oder der Vereitelung.

V.

In diesem Kapitel befaßt sich die Verfasserin mit der Vertragsstrafe und der Haftung für Schadenersatz, hauptsächlich aus dem Gesichtspunkt, warum es aktuell war, die Haftung für Schadenersatz auf subjektive Grunlagen zu stellen, ob es einen Unterschied zwischen dem schuldhaften Verhalten nach den allgemeinen Regeln des Zivilrechtes und dem schuldhaften Verhalten nach der neuen Verordnung gibt. Welche Widersprüche sind dadurch beseitigt, dass nummehr beide Sanktionen auf subjektiver Grundlage stehen? Hinsichtlich der Vertragsstrafe spricht sie von der erfahrungsgemäss vorhandenen Tendenz der Verschärfung und von den prinzipiellen Problemen anderer neuer Normen.

Felelős kiadó: Dr. Kovács István
Megjelent 400 példányban, 5 (A/5) ív terjedelemben
Kézirat a nyomdába érkezett: 1966. július hó
Készült: Linó szedéssel, íves magasnyomással
az MSZ 5601-59 és az MSZ 5603-55 szabványok szerint
66-6348 — Szegedi Nyomda

A SZEGEDI JÓZSEF ATTILA TUDOMÁNYEGYETEM ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI KARÁNAK E SZOROZATBAN 1961 ÓTA MEGJELENT KIADVÁNYAI

Tomus VIII.

- Fasc. 1. Buza László: Az ENSZ főtítkárának nemzetközi jogi helyzete (Szeged, 1961.) 30 l.
- Fasc. 2. Kemenes Béla: A szerződések szabályozásának elvi kérdései a Polgári Törvénykönyvben (Szeged, 1961.) 72 l.
- Fasc. 3. Balázs József: A mezőgazdasági termelőségvetkezetek jövedelemrészesedése (Szeged, 1961.) 20 l.
- Fasc. 4. Pólay Elemér: A római birodalmi jog és a peregrin jog kölcsönhatásának jelei az erdélyi viaszostáblák okiratanyagában (Szeged, 1961.) 27 l.
- Fasc. 5. Horváth Róbert: Megemlékezés az első népességtudományi mű megjelenésének 200 éves évfordulójáról: Süßmilch „Isteni Rend”-jéről (Szeged, 1961.) 29 l.
- Fasc. 6. Maday Pál: A gyulai uradalom polgári perrendtartása 1792-ből (Szeged, 1961.) 20 l.
- Fasc. 7. János Martonyi: Les sciences administratives en Hongrie depuis 1945 (Szeged, 1961.) 32 p.
- Fasc. 8. Szűcs István: A hatáskörök általános rendezésének néhány kérdése a tanácsai igazgatásban (Szeged, 1961.) 23 l.
- Fasc. 9. Tokaji Géza: Az okozati összefüggés kérdése a szocialista büntetőjogban (Szeged, 1961.) 36 l.
- Fasc. 10. Дёрдь Анталфи: Материалы из практики капитализма к теории государства „благоденствия” (Сегед, 1961.) стр. 39.

Tomus IX.

- Fasc. 1. Szentpéteri István: A közvetlen demokratikus formák sorsa a burzsoá állami fejlődésben (Szeged, 1962.) 74 l.
- Fasc. 2. Pető István: A szocialista humanizmus a szovjet büntetőjog egyes alapelveinek tükrében (Szeged, 1962.) 28 l.
- Fasc. 3. Pólay Elemér: „Publius Mucius et Brutus... fundaverunt ius civile” (A köztársasági Róma jogtudományának történetéhez (Szeged, 1962.) 52 l.
- Fasc. 4. Róbert Horváth: La statistique de la peste de Debrecen (1739—40) et du choléra de Pest (1831) en Hongrie et leurs conséquences sociales (Szeged, 1962.) 20 l.
- Fasc. 5. Georges Antalffy: Conférences sur l'histoire des doctrines politiques et juridiques (Szeged, 1963.) 75 l.

Tomus X.

- Fasc. 1. Buza László: A nemzetközi jogi normák kialakulásának útja (A fejlődésnek az ENSZ alapokmányában meghatározott iránya a békés egymás mellett élés s a jószomszédi és baráti együttműködés szellemében) (Szeged, 1963.) 49 l.
- Fasc. 2. Maday Pál: Falusi tisztviselők hivatali esküje a gyulai uradalomban (Szeged, 1963.) 29 l.
- Fasc. 3. Horváth Róbert: Kossuth haladó gondolatai a londoni egyetemen tartott elméleti közgazdaságtani előadásaiban (Szeged, 1963.) 34 l.
- Fasc. 4. Nagy Károly: A nemzetközi szerződések hiteles értelmezése (Szeged, 1963.) 34 l.

Fasc. 5. Pólay Elemér: *A stipulatio szerepe az erdélyi viaszosztáblák okiratanyagában* (Szeged, 1963.) 34 l.

Fasc. 6. Biró János: *Kollégiumok a római Dáciában* (Szeged, 1963.) 33 l.

Fasc. 7. Both Odón: *A beszámítást kizáró és a büntetést megszüntető okok Szeged város reformkori büntetőjogában* (Szeged, 1963.) 128. l.

Tomus XI.

Fasc. 1. Господин Желев: *Народное представительство в народной Республике Болгарии* (Szeged, 1964.) стр. 52.

Fasc. 2. Georges Antalfy: *Problèmes nouveaux de la théorie du droit dans l'évolution de la démocratie socialiste* (Szeged, 1944.) 74. p.

Fasc. 3. Besenyei Lajos: *Az építési szerződések néhány elvi és gyakorlati problémája* (Szeged, 1964.) 35 l.

Fasc. 4. Papp Ignác: *A szocialista demokrácia elemei mezőgazdasági termelőszövetkezeteinkben* (Szeged, 1964.) 23 l.

Fasc. 5. Nagy Károly: *Az állam idő előtti elismerése és a beavatkozás a nemzetközi jogban* (Szeged, 1964.) 32 l.

Fasc. 6. Tóth Árpád: *A kivételes hatalomról szóló 1912. évi LXIII. tc. létrejöttének előzményei 1868-tól a századfordulóig* (Szeged, 1964.) 32 l.

Fasc. 7. Horváth Róbert: *Berzeviczy Gergely közgazdasági és népességi tanai* (Szeged, 1964.) 34 l.

Fasc. 8. Bolya Lajos: *A biztosító és kényszerítő intézkedések rendszere a büntető eljárásban* (Szeged, 1964.) 63 l.

Fasc. 9. Pólay Elemér: *Az eladói kellékszavatosság szabályozása a preklasszikus római jogban* (Szeged, 1964.) 75 l.

Tomus XII.

Fasc. 1. Buza László: *A nemzetközi jog fejlődése a felszabadulás óta* — Szilbereky Jenő: *A Magyar Népköztársaság jogrendszerének fejlődése* (Szeged, 1965.) 48 l.

Fasc. 2. Horváth Róbert: *Konek Sándor professzor (1819—1884) elméleti statisztikai munkássága és a magyar polgári statisztikai elmélet alakulása* (Szeged, 1965.) 66. l.

Fasc. 3. György Antalfy: *L'État socialiste et la théorie marxiste de l'État et du droit* (Szeged, 1965.) 94 l.

Fasc. 4. Pólay Elemér: *A censori regimen morum és az ún. házi bíráskodás* (Szeged, 1965.) 43 l.

Fasc. 5. Bárdosi István: *A perbeli egyezség és a perjogi alapelvek kapcsolata* (Szeged, 1965.) 18 l.

Fasc. 6. Bérczi Imre: *Az újítói jog néhány gazdasági és jogi problémája* (Szeged, 1965.) 23 l.

Tomus XIII.

Fasc. 1. Antalfy György: *Az állami és társadalmi szervek viszonyának újabb állam és jogelméleti problémáiról* (Szeged, 1966.) 115. l.

Fasc. 2. Bárdosi István: *A polgári peres és nem peres eljárás viszonya, különös tekintettel a fizetési meghagyásos eljárásra* (Szeged, 1966.) 20. l.

Fasc. 3. Biró János: *Kollégiumok Aquincumban* (Szeged, 1966.) 36. l.

Fasc. 4. Horváth Róbert: *Sur quelques problèmes essentiels de la démographie contemporaine hongroise: L'interdépendance théorique de l'économie et de la démographie et la question de la planification de la main-d'oeuvre* (Szeged, 1966.) 15. l.

Fasc. 5. Pető István: *A terhelt jogi helyzete a magyar büntető eljárásban* (Szeged, 1966.) 21. l.

Fasc. 6. Ruzsoly József: *A Szegedi Nemzeti Bizottság részvétele a demokratikus államhatalom gyakorlásában (1944. december—1945. január)* (Szeged, 1966.) 29. l.

Fasc. 7. Szentpéteri István: *Általános vezetéseméleti koncepciók* (Szeged, 1966.) 38. l.

Fasc. 8. Tóthné Fábián Eszter: *A szállítási szerződések szankciós rendszere* (Szeged, 1966.) 54. l.

